

Міністерство освіти та науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет
Наукове товариство студентів, аспірантів,
докторантів та молодих учених

КАРАЗІНСЬКІ ЧИТАННЯ
(історичні науки)

Тези доповідей
75-ї Міжнародної наукової конференції

Харків – 2022

УДК 93/94(063)

*Затверджено до друку рішенням вченої ради історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 02 грудня 2022 р.)*

Редакційна колегія:

- Нижнікова С. В. — (головний редактор) канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії України
- Волосник Ю. П. — докт. іст. наук, професор кафедри історії Східної Європи
- Домановський А. М. — канд. іст. наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
- Журавльов Д. В. — канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
- Захарченко С. Ю. — канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії України
- Івашенко В. Ю. — канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
- Любавський Р. Г. — канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
- Миколенко Д. В. — докт. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії
- Павлова О. Г. — канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
- Посохов С. І. — докт. іст. наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології
- Ручинська О. А. — канд. іст. наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
- Скирда В. В. — канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології
- Страшнюк С. Ю. — канд. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії
- Ченчик Д. В. — канд. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, історичний факультет
Тел.: (057) 707-52-42; факс (057) 702-03-79
E-mail: sntistfak@gmail.com; web: <http://history.karazin.ua/>

Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 75-ї Міжнародної наукової конференції. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 132 с.

ISBN 978-966-285-565-4

Тематика тез репрезентує широкий тематичний спектр проблем, які набули актуальності в сучасній історичній науці.

ISBN 978-966-285-565-4

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2022.

РОЗДІЛ І
АРХЕОЛОГІЯ

**Провінційно-римські культурні впливи
на племена Європейського Барбарікуму
(за матеріалами могильника Карів-I у Західному Побужжі)**

Сидорович Володимир

Львівський національний університет імені Івана Франка,

КЗ ЛОР "Історико-краєзнавчий музей" (м. Львів-Винники)

sidorovitchvz@gmail.com

Поширення культурних впливів Римської імперії на варварів — це важливий аспект взаємовідносин обох світів. Активна експансія імперії на території населені варварами спричинила до посилення взаємозв'язків, що відобразилося на матеріальній культурі племен Європейського Барбарікуму. Налагодження взаємин зумовлене обопільними економічними і політичними інтересами. Адміністрація провінцій Римської імперії у союзницьких відносинах з варварами вбачала, перш за все, політичну вигоду, що полягала у формуванні групи союзницьких племен. Це забезпечувало стабільність на кордонах. З іншого боку, відносини з Римом були вигідні різним прошаркам варварського суспільства, передусім знаті, яка за рахунок цього збагачувалася, отримуючи певного роду виплати.

Внаслідок тісних взаємин з провінційно-римським світом, у варварському середовищі спостерігається концентрація високоякісних імпортованих виробів з глини, скла, металів (в тому числі дорогоцінних) тощо. Джерелами надходження такого роду продукції були торговельно-економічні операції, а також військові конфлікти. Останні передбачали отримання здобичі у вигляді не лише предметів розкоші, але й бранців — носіїв римської культури. Окремо слід виділити винагороди римській адміністрації найманцям за службу та лояльність. Це призводить до певних видозмін у матеріальній культурі варварських племен Європейського Барбарікуму та швидкого збагачення племінної знаті.

Як наслідок виникає група поховальних пам'яток з асортиментом предметів провінційно-римського походження серед яких і могильник Карів-I у Західному Побужжі, відкритий у 2017 році. У результаті розкопок з 2017 по 2020 роки на могильнику досліджено дванадцять кремаційних

захоронень та виявлено надзвичайно важливі для європейської археології знахідки, в тому числі рідкісні для території Західної України провінційно-римські імпорти I – II ст. н. е.

Більшість імпортованих речей знайдено у похованнях № 1 і № 2. Їх асортимент складається з глиняного, металевого і скляного посуду, предметів озброєння і спорядження вершника, а також прикрас. Глиняний посуд представлений фрагментованою світлоглиняною та уламками вінець червоноглиняних амфор. Надзвичайно цінною знахідкою є фрагмент червонолакової чаші (т. зв. "terra siggillata") з аплікативними орнаментами, що передають сцени з античного міфу про Діоніса. Також, на території могильника знайдено кілька фрагментів чорнолакової посудини.

Інша група римських імпортованих репрезентована скляним посудом. Комплекс скляного начиння представлений двома кубками і такою ж кількістю чаш із поховання № 2, а також трьома фрагментами чаші типу "Rippenshale" з орного шару. Рідкісною знахідкою є скляний келих з поховання № 7.

Металевий посуд представлений бронзовими посудинами із поховання № 2. Одна з них — сітула із підвісами, що зображують міфічних істот сирен (тип "Eggers 28"). Друга — казан (похідний варіант від типу "Eggers 14"), прикрашений трьома чоловічими погруддями з характерними для германських племен «свебів» зачісками у вигляді т. зв. «свебських вузлів».

Виникнення пам'ятки Карів-I можна пов'язати з військовим конфліктом на Дунайському лімесі, який увійшов в історію за назвою "Маркоманські війни". На це вказує її датування (друга половина – кінець II ст. н. е.), а також аналогії предметам, відомим з ареалу розселення дунайських племен. Це настановує на думку, що частина асортименту імпортованих виробів була отримана внаслідок участі цієї групи осіб у військових діях. Не виключено, що деякі із них також могли бути подарунками римської адміністрації своїм "клієнтам", які проживали на лімесі. Високомистецькі вироби, виготовлені в майстернях провінцій Римської імперії, дають змогу припустити, що на могильнику Карів-I були поховані представники варварської племінної знаті.

***Римський імпорт із могильника черняхівської культури
чернелева-руського***

Якимчук Тарас

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
taras13yak@gmail.com*

Одним з факторів феномену черняхівської культури археологи називають постійний контакт носіїв черняхівської культури з провінціями Римської імперії. Репрезентацією цих контактів є матеріальна культура, а саме імпорт, який завдяки обряду інгумації добре зберігся і зараз є предметом нашого дослідження. Важливість вивчення імпорту обумовлена тим, що допоможе у розробках різних аспектів черняхівської культури та вирішити проблемні питання в історії населення лісостепової України у пізньоримський час.

Комплекс імпортних знахідок із могильника не є численним, проте має велику цінність для науки, оскільки представлений широким спектром знахідок. Вивчення характеру контактів між носіями черняхівських старожитностей та імперією не втрачатиме актуальності довгий час, оскільки контакти з Римською імперією є складовою феномену черняхівської культури.

Принципово новим у вивченні імпорту з могильника є комплексність цього дослідження. Для подальших наукових розробок із залученням імпорту з могильника, дані структуровано по видах імпорту, встановлено їхні хронологічні рамки та припущено можливі версії потрапляння імпорту. Зачинатилем вивчення імпорту був І. П. Герета, який провадив розкопки на могильнику із 1973 року та щорічно здійснював публікації про різного роду знахідки трактовані ним як імпортні. У фундаментальній праці по хронології черняхівської культури Є. Л. Гороховського, згадується бронзова пряжкоподібна річ із поховання 38, при визначенні раннього етапу черняхівської культури. Комплексне дослідження римського металевго імпорту з могильника здійснене О. В. Гопкало та В. С. Тилищакком. Зокрема О. В. Гопкало у своїй праці приділила увагу намистинам та підвіскам з могильника та у своїх публікаціях нею згадувано про скляні жетони з могильника.

Основним джерелом для вивчення імпорту послугувала монографія І. П. Герети "Чернелево-Руський могильник" 2013 року, упорядкування В. С. Тиліцака. Для датування знахідок ми послуговувались працями Є. Л. Гороховського "Хронология черняховских могильников Лесостепи Украины" 1988 р., та О. В. Гопкало "Бусы и подвески Черняховской культуры" 2008 р.

Імпорт з могильника представлений трьома категоріями. Це металевий імпорт, імпортні знахідки зі скла та інші різновиди імпортив. Комплекс знахідок з металу представлений бронзовим посудом, монетами, деталями військового спорядження, фрагментами обладунків, відзнаками римської армії, прикрасами, та фрагментами виробів. Деякі знахідки з металу є доволі рідкісними та не мають аналогів або ж представлені одинично на території України. Це високохудожня бронзова сережка із поховання 147 та бронзова поясна бляха з емаллю із поховання 38. Також велику увагу науковців привертає «князівське» поховання 265, багате на імпортний інвентар.

Скляні знахідки в більшу чергу представлені кубками та здебільшого мають фрагментарний характер. Підвіски, намистини та скляні жетони віднесені нами до інших різновидів імпорту та є доволі численною категорією.

Щодо датування знахідок, то нами встановлено, що імпортні речі є в кожній фазі функціонування черняхівської культури, окрім "проміжної" за Є. Л. Гороховським. Найбільше знахідок належить до "ружичанської" фази.

Надходження імпорту за нашим припущенням обумовлене трьома шляхами: 1 — військові трофеї, 2 — торгівля, 3 — федеративні відносини.

Варто сказати, що кількість імпортних знахідок на могильнику не є багаточисленною. Проте деякі знахідки мають унікальний характер та важливе значення.

З огляду на наведений нами імпорт доречно буде зауважити, що контакти з римською імперією були однією зі складових життєдіяльності Чернелівської громади.

Варто сказати, що кількість імпортованих знахідок на могильнику не є багаточисленною. Проте деякі знахідки мають унікальний характер та важливе значення.

До прикладу поховання 265 з його поховальним інвентарем, свідчить про особливу роль похованого та його приналежність до вищого прошарку черняхівського суспільства.

**Орнаментована кераміка пам'ятки Генералка 2:
результати та перспективи досліджень методом формування
техніко-типологічних груп**

Павлюкова Поліна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

dusty.crasher@gmail.com

Колекції пам'яток доби ранньої бронзи містять кераміку, що вирізняється багатством форм, типів та варіантів. Для керамічних знахідок з об'єктів, що пов'язані з розвитком ямної культурно-історичної спільноти, характерне значне різноманіття особливостей. У даному випадку досить рідко в колекціях різних пам'яток можна зустріти аналогічні керамічні предмети. Часто риси виробів з одного конкретного об'єкту мало зустрічаються в колекціях інших, навіть споріднених територіально, хронологічно та за рівнем розвитку. Така особливість матеріалів з пам'яток, що відносять до ямної культурно-історичної спільноти, значно ускладнює процес інтерпретації.

Одним з таких комплексів є пам'ятка Генералка 2. Вона належить до археологічних об'єктів Нижнього Подніпров'я та розташована на о. Хортиця в межах м. Запоріжжя. Це двошаровий комплекс, пов'язаний із раннім етапом розвитку ямної культурно-історичної спільноти. Упродовж 2000–2021 рр. Генералку 2 досліджували члени Громадської організації "Нова археологічна школа" та співробітники Національного заповідника "Хортиця".

Кераміка даної пам'ятки, що майже повністю представлена ліпними горщиками, має відносно великий спектр різноманітних орнаментальних елементів та композицій. Подібні мотиви зустрічаються в колекції

середнього шару поселення Михайлівка, проте основна їх маса не є чіткими аналогіями. Переважна більшість елементів зустрічається лише на виробах з Генералки 2.

Найпопулярнішими з елементів орнаменту є косоперевитий шнуровий відтиск, вертикальний відбиток круглого орнаментира та прогладжування штампом. Композиції створені за єдиним принципом — вони складаються з верхньої (по вінцю) та нижньої (по плечичу) частин. Орнаментальний пояс з горизонтальних вдавлень, орнаментальний пояс з горизонтальних та вертикальних ліній та паркетна композиція зустрічаються на горщиках Генералки 2 найчастіше.

Подібність окремих композицій на різних керамічних виробах комплексу дає змогу виділяти групи горщиків за орнаmentaцією. У даній ситуації доцільно застосовувати метод формування техніко-типологічних груп, адже керамічні групи відображають чіткі лінії розвитку виготовлення орнаментованого посуду. В ході даного дослідження було виділено п'ять техніко-типологічних груп оздобленої кераміки. Кожен виріб із вибірки було детально проаналізовано для зіставлення усіх параметрів та рис однотипної кераміки, а також для порівняння між групами. Результати роботи свідчать про існування різних технологій і консервативних традицій при виготовленні посуду окремих типів. Це надає змогу припустити, що виробництво відбувалося в локальних соціальних групах у межах поселення. В цілому, колекцію пам'ятки можна вважати гомогенною через відносно невелику кількість аналогій із виробами з інших об'єктів.

Використання методу формування техніко-типологічних груп при детальному аналізі та порівнянні виробів дозволяє повністю опрацювати матеріал — на рівні окремого аспекту чи елемента вибірки та комплексно.

Вивчення посуду комплексу Генералка 2 може надати багато інформації про культуру та побут людей, що проживали на її території. Кераміка пам'яток явної культурно-історичної спільноти потребує детального, комплексного та структурованого дослідження для доповнення та уточнення знань про характер керамічних масивів.

РОЗДІЛ II
ВОЄННА ІСТОРІЯ

**Військові дії на території Нижнього Присамар'я
в лютому-квітні 1711 року**

та участь в них самарських фортець

Філімонов Дмитро

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
filimonovdmitro20@gmail.com*

На початку турецько-російської війни 1711–1713 рр. військо кримського хана Девлета II Гірея намагалося взяти під контроль територію Нижнього Присамар'я та перетворити її на плацдарм для подальшого розгортання агресії на землі Слобідської та Лівобережної (Гетьманщини) України. На той час у пониззі р. Самара існували дві російські фортеці: Новобородицька та Новосергіївська. Боротьба за ці стратегічно-важливі опорні пункти, що розгорнулася у перші місяці 1711 р., стала одним з основних епізодів початкового етапу даного військового конфлікту початку XVIII століття. Мета статті полягає у висвітленні на основі аналізу писемних джерел ходу військових дій початкового етапу турецько-російської війни 1711–1713 рр., що відбувалися на теренах Нижнього Присамар'я, та участі в них фортець Новобородицької та Новосергіївської.

Історіографічна база дослідження ґрунтується на працях В. О. Артамонова, П. М. Адріанова, Д. І. Багалія, Д. Г. Гумілевського, В. І. Мільчева та Д. І. Яворницького.

Джерельною базою дослідження стали збірки архівних джерел, видані у другій половині XIX – на початку XX ст. О. З. Мишлаєвським, М. Й. Судієнком, Д. І. Яворницьким, а також документи ф. 229 "Малоросійський приказ" та ф. 9 "Кабінет Петра Великого" Російського державного архіву давніх актів у м. Москва.

Бойові дії турецько-російської війни 1711–1713 рр. розпочалися наприкінці січня 1711 р. походом кримського війська на чолі з ханом Девлетом II Гіреєм на лівий берег Дніпра. Царські генерали мали намір зосередити на початку 1711 р. значні сили в районі фортеці Кам'яний Затон і таким чином затримати ворога на підході до кордонів Лівобережної та Слобідської України. Але у перших числах лютого хан швидким маневром спрямував своє 40-тисячне військо, до складу якого

входили і запорозькі козаки, в обхід прикордонних заслонів російських військ та вийшов до р. Самара. Тут він спочатку спробував захопити Новобогородицьку (Богородицьку) фортецю, але міцні укріплення останньої та спротив численного гарнізону, озброєного потужною артилерією, змусив татар відступити від цієї головної російської військової бази на теренах Присамар'я. Після невдачі під стінами Новобогородицька ханське військо направилось до сусідньої, менш укріпленої Новосергіївської (Сергіївської) фортеці. Гарнізон останньої складався лише з роти солдат під командуванням капітана І. Муханова та з 798 новосергіївських козаків, яких очолював сотник М. Пляка (Фляка). Після короткого бою та перемовин новосергіївці капітулювали та перейшли на бік хана й видали татарам російських солдатів.

Захопивши Новосергіївську фортецю, хан рушив на Слобідську Україну, що на той час була погано підготовлена до оборони. В результаті татари не зустріли на своєму шляху значного опору. Наприкінці лютого головні сили кримського війська знаходилися поблизу Харкова. Хан очікував підходу Кубанської орди, щоб з'єднатися з нею та разом вирушити на Воронеж. Але невдовзі, отримавши звістку, що кубанців затримали калмицькі загони, Девлет Гірей відійшов до р. Самара.

На початку березня татари разом з запорожцями ще раз спробували захопити Новобогородицьку фортецю, але знову зазнали поразки. Після другого невдалого штурму фортеці основні сили ханського війська, відчуваючи гостру нестачу продовольства та втративши під час походу на Слобожанщину через відсутність достатньої кількості фуражу багато коней, були вимушені залишити Присамар'я та відійти для перепочинку на кримську територію. Хан сподівався повернутися на Лівобережжя Дніпра і відновити бойові дії вже незабаром — як тільки в полі з'явиться трава. Для підсилення гарнізону з місцевих козаків в Новосергіївську було залишено невеликий загін татар і запорожців під загальним командуванням колишнього переволочанського полковника Ф. Нестулія. Царське військове керівництво у кінці березня 1711 р. здійснило невдалу спробу за допомогою козаків Полтавського полку під командуванням полковника І. Черняка відбити Новосергіївську фортецю, яку хан сподівався використати як основний плацдарм для нападів

на Гетьманщину та Слобожанщину. Наступна спроба заволодіти фортецею була здійснена вже значно більшими силами об'єданого корпусу, очолюваного генерал-майором графом Ф. В. Шидловським, до складу якого входили підрозділи російських піхотних та драгунських полків, а також слобідські та лівобережні козаки, всього 4112 осіб. Також корпус був підсилений артилерією. У результаті дводенного штурму, що відбувався протягом 11–12 квітня 1711 р., царське військо здобуло фортецю. Невдовзі надійшла звістка, що ніби сам хан зі всією ордою йде під Новосергіївськ, тому перед відступом солдати, драгуни та козаки Ф. Шидловського частково зруйнували земляні укріплення фортеці, після чого вона вже ніколи не відновлювалася. Крім руйнування Новосергіївської фортеці царськими вояками була спалена сусідня слобода Кочережки, мешканці якої підтримали новосергіївців.

Отже, бойові дії, що точилися на теренах Нижнього Присамар'я у лютому – квітні 1711 р., були зосереджені головним чином навколо прикордонних фортець Новобогородицької та Новосергіївської. Основним епізодом подій на цьому театрі війни став перехід козаків Новосергіївської фортеці на бік кримського хана та її штурм у квітні 1711 р. царським військом очолюваним генерал-майором Ф. В. Шидловським. Фортеця Новобогородицька залишилася під російським контролем.

***Формування та розвиток військово-теоретичних поглядів
на морські десантні операції в СРСР (1921–1941 рр.)***

Кондраков Станіслав

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

staskondrakov2000@gmail.com

Серед найменш вивчених проблем в історії військово-морського мистецтва є питання розробок та поглядів на морські десантні операції радянськими теоретиками у міжвоєнний період. В загальній оборонній (1921–1934 рр.) та наступальній (1935–1941 рр.) стратегії СРСР, висадка морського десанту займало незначне місце, чим і пояснюється незначний до цього інтерес. Між тим аналіз даної теми дає відповіді на багато запитань, котрі стосуються не лише розвитку

військово-морської доктрини СРСР та поглядів на десантні операції але й на операції, котрі проводили вже під час Другої світової війни.

Хронологічні межі наших тез охоплюють період з 1921 р., коли було розпочато повноцінне вивчення досвіду морських десантних операцій попередніх років з ціллю подальшого розвитку та реалізації в майбутній війні, до 1941 р., коли розпочалася Німецько-Радянська війна і теорію почали реалізовувати на практиці.

Джерельна база тез представлена працями радянських військових теоретиків—В.К. Лукін, Б. Б. Жерве, О. В. Неміц, А. А. Сакович, М. О. Петров, П. В. Гельмерсон, І. І. Степанович, В. О. Петровський, О. І. Верховий, І. М. Лудрі, В. О. Беллі, М. М. Тухачевський, О. П. Александров. А також офіційними документами — бойовими морськими статутами — 1930 р. (БУМС-30), 1937 р. (БУМС-37) та Тимчасовою настановою по веденню морських операцій 1940 р. (НМО-40). Щодо сучасних дослідників то тут можна виділити — В. Жуматія, Я. В. Яценка та В. Д. Доценка. Окремий інтерес викликають статті в журналі "Морський збірник" в котрому вище перелічені теоретики дискутували. Також великою проблемою даної теми є то, що більшість дослідників ідей тодішніх теоретиків щодо десантних операцій у майбутній війні, розглядають їх не як один із окремих етапів розвитку військово-морського мистецтва, а як ідеї війни на морі в цілому.

Розгляд даної теми як окремих етапів у розвитку військово-морського мистецтва надає чіткого розуміння, щодо розвитку оперативного мистецтва та військово-морської доктрини СРСР. В результаті дослідження ми прийшли до висновку, що радянські військово-морські теоретики в ході дискусій вперше і найбільш точно виклали сучасну класифікацію десантних операцій виходячи із мети та масштабу: стратегічні, оперативні, тактичні та диверсійні десанти. На протязі 20 років теоретиками було обґрунтовано та виділено всі етапи десантної операції — підготовка, посадка десанту, перехід морем, бій за плацдарм, вирішення поставлених задач та звертання операції з ціллю наступних дій. Кожен із етапів розглядався теоретиками окремо, завдяки чому в офіційних документах з'явилися чіткі рекомендації та правила проведення операцій з участю морського десанту.

Радянські теоретики почали розглядати не лише десант з надводних кораблів, але і з повітря, підводних човнів та змішаний. Щодо суті десантної операції, то в міжвоєнний період теоретичні положення в цілому відображали зміни у військовій справі і способах дій військ в прибережних зонах. Між тим, радянські теоретики практично нічого не говорили про технічну сторону морських десантів та його висадку одночасно з технікою. У міжвоєнний період це наочно відобразилося у кораблебудівних програмах, в тому числі й 1937 р. — Програмі будівництва великого флоту. В жодній з них десантно-висадкові засоби — від катерів до десантних кораблів були повністю відсутні. Втім, радянські теоретики розробили унікальну концепцію висадки оперативних десантів з бойових надводних кораблів. У 1930-ті рр. вона була відпрацьована на Чорноморському та Балтійському флотах. Однак характер війни, що розпочався 22 червня 1941 р. не дав жодних шансів радянському ВМФ на її практичну реалізацію. Однак, у цю війну ВМФ СРСР увійшов достатньо підготовленим, маючи величезні теоретичні розробки котрі на пряму вплинули на характер та спосіб проведення морських десантних операцій тактичного рівня.

***Командний склад штабу військових поселень в Чугуєві:
перспективи дослідження колективної біографії***

Кремениця Крістіна

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
kremenizakristina@gmail.com*

Історія військової еліти одна із найдосліджуваних тем у вітчизняній історичній науці, проте період першої половини XIX століття, зокрема історія військових поселень, серед українських істориків не користується широкою популярністю. Загальні праці демонструють основну картину політичних та соціальних процесів зазначеного періоду, але мало уваги приділяється конкретним особам, групам та станам, які приймали активну участь у розвитку тогочасного суспільства. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою в аналізі персонального складу керівництва штаб-квартири військового поселення в Чугуєві протягом

1820–60-х рр. Дослідження процесу формування керівного складу штабу військових поселень на теренах Слобожанщини потребує активного залучення просопографічного методу, який передбачає дослідження колективних біографій. Саме просопографія дає змогу зрозуміти які фактори вплинули на комплектування керівників військових поселень в Чугуєві.

Метою дослідження є вивчення особливостей соціального складу командування штабу військових поселень в місті Чугуїв, виявлення регіональних особливостей формування та специфіки соціально-правового становища військової копорації.

Історіографічна база дослідження ґрунтується на працях як загального (роботи К. М. Ячменіхіна "Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия", Л. П. Богданова "Военные поселения в России", О. Д. Багалій-Татарінова "Нарис з історії військових поселень на Україні" тощо), так і спеціального характеру (праці Т. М. Кандаурової, Т. Д. Липовської, З. С. Міхеєва, В. О. Федорова, П. О. Карцова, І. Д. Ковальченка).

Джерельна база дослідження складається з правових, діловодних та статистичних документів, а також джерел особового характеру. Сукупність вищезгаданих джерел, при використанні просопографічного методу, допомагає побудувати цілісне уявлення про соціальний портрет керівного складу штаб-квартири військових поселень в Чугуєві.

В роботі використано теоретичні та емпіричні методи. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні просопографічного методу в комплексі з методами джерелознавства та біографістики.

Наукова новизна роботи полягає в персоніфікації історії Українських військових поселень. Вперше зроблено спробу аналізу персонального складу командування штабу військових поселень в Чугуєві, що дає змогу створити колективну біографію зазначеної військової копорації.

Військове поселення — це особлива форма організації державного інституту, яка у першій половині XIX ст. відігравала вирішальну роль у формуванні політичного курсу Російської імперії та трансформації менталітету місцевого населення. У першій половині XIX ст. на Слобожанщині існувало 8 кавалерійських округів. Чугуївський

уланський полк був 6-м округом Українського військового поселення. У 1822 р. в Чугуєві було засновано штаб поселеної кірасирської дивізії, який став центром впровадження ідеї створення військових поселень на теренах Слобідсько-Української губернії.

В результаті дослідження вдалося встановити, що формування командного складу штабу військових поселень відбувалося за двома шляхами:

- 1) через призначення представників місцевих військових еліт;
- 2) через призначення командирів.

Аналіз біографічних відомостей представників досліджуваної військової корпорації дозволяє дослідити актуальне питання етнічного походження офіцерів. Так, на керівних посадах перебували люди переважно російського або українського походження. Проте зустрічаються випадки, коли командирами Чугуївських уланських полків призначалися офіцери, що мали скандинавське, прибалтійське, грузинське походження. Так, Олександр Миколайович Манвелов, командир Чугуївського уланського полку, мав грузинське походження; Сукні Фрідріх Фрідріхович та Рейссиг Олександр Карлович були вихідцями із Західної Європи.

Таким чином, дослідження колективної біографії військової корпорації, на прикладі персонального складу штабу військових поселень в Чугуєві, дозволяє зробити узагальнюючі висновки та створює перспективи для більш детального просопографічного дослідження окремих представників місцевих або загальноімперських військових еліт. Залучення масових джерел для вивчення соціального складу офіцерського корпусу Українських військових поселень створює значні перспективи для проведення спеціальних генеалогічних, біографічних та загальноісторичних студій.

Проблема вступу Османської імперії в Першу світову війну**Бегларян Карен***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**Gladiatorkaren@gmail.com*

На початку ХХ століття посилюється міжнародна напруга, що стало наслідком загострення протиріч між великими державами у боротьбі за сфери впливу. Молода Німецька імперія, заручившись підтримкою партнерів по Троїстому союзу, прагнула ствердитися як домінуюча світова потуга. Складовою частиною цих процесів стало завершення оформлення блоку "сердечної згоди" — Антанти, до складу якого увійшли Велика Британія, Франція та Росія.

Після Молодотурецької революції 1908 р. керівництво ослабленої Османської імперії, котра контролювала надзвичайно важливі протоки Босфор і Дарданелли, перебувало у стані невизначеності. Впливові угруповання, що представляли обидві сторони майбутнього протистояння, мали відносно рівні шанси на втілення своїх планів. Внутрішньополітична боротьба за вибір союзників проходила на тлі швидкої зміни урядів і низки воєнних конфліктів, із яких імперія зазвичай виходила переможеною стороною. До вирішального моменту вступу Туреччини у війну в листопаді 1914 року зберігалася невизначеність її місця у глобальному конфлікті.

Метою доповіді є дослідження процесу втягання Османської імперії в Першу світову війну та аналіз геополітичного вибору Стамбула, який зрештою було зроблено на користь блоку Центральних держав. Нами було використано хронологічний, історико-системний, історико-генетичний методи, а також концепцію світ-системного аналізу І. Валлерстайна.

Джерельну базу дослідження складають: "Собрание важных трактатов и конвенций, заключённых Россией с иностранными державами", укладений проф. В. Н. Александренко (1909); книга А. Зайончковського "Подготовка России к Мировой войне в международном отношении" (1926), де представлена публікація документів імператорської Росії, віднайдених в архівах більшовиками; "Сборник договоров России с другими государствами" (1952). Частина

важливих джерел міститься у колективній праці "The Cambridge history of British foreign policy 1783–1919" (1923).

З наукової літератури за темою заслуговують уваги монографії третьій том "История дипломатии" під ред. А. А. Громико (1965); "Россия и черноморские проливы (XVIII – XX столетия)" А. В. Игнатъева і Л. Н. Нежинського (1999); "Босфор и Дарданеллы. Тайные провокации накануне Первой мировой войны (1907–1914)" Ю. В. Луньової (2010); "Проблема чорноморських Проток у міжнародних відносинах (1870 – початок 1920-х рр.)" О. П. Машевського (2010).

Дослідження джерел і літератури дозволяють дійти висновку, що вступ Османської імперії у Першу світову війну на боці Центральних держав не був визначений наперед з геополітичної та економічної точок зору. Інтрига вибору шляху турецькими урядовими колами зберігалася до точки неповернення, за яку можна вважати бомбардування кораблями османського військово-морського флоту чорноморської прибережної смуги території Російської імперії 29 жовтня 1914 року (Севастополь, Одеса, Феодосія, Новоросійськ). Основними чинниками вибору союзників Портою були: збільшення економічного і політичного впливу ІІ Рейху; страх перед загарбницькими планами Санкт-Петербургу щодо Проток і лояльне ставлення до цих планів з боку західних союзників Росії; місія генерала Лімана фон Зандерса у 1913–1914 рр.; прихід до влади тріумвірату Енвер-Талаат-Джемаль, який вбачав здійснення своїх зовнішньополітичних амбіцій у союзі з Вільгельмом ІІ, що призвело до укладення таємного турецько-німецького договору від 2 серпня 1914 року й подальшого втягнення країни у Велику війну.

РОЗДІЛ III
ГЕНДЕРНА
I ЖІНОЧА ІСТОРІЯ

**Єгипетська цариця як головна жриця:
ідеологія, міфологія та основні релігійні функції. Культ Хатхор**

Бондаренко Наталія

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка

nataliaukraine22@gmail.com

Релігія була невід'ємною та надзвичайно важливою частиною стародавнього єгипетського суспільства. Така тенденція проявлялася у впливі на всі сфери життя, та у визначені служіння культу того чи іншого божества вищою метою. Саме єгипетська міфологія згодом стала основою релігії. Легенда про богиню Ісіду вдало передає образ цариці та її роль в суспільстві. Перш за все, однією з головних завдань жінки було народження спадкоємця та піклування про нього до його сходження на трон. Також саме жінка стає міцною та надійною підтримкою царя в його справах. В разі потреби цариця мусила стати регентом та забезпечити збереження династії при владі.

Питання гендеру в історії Стародавнього Єгипту залишаються популярною та дискусійною темою. Цьому сприяє також розширення джерельної бази в результаті активних розкопок, зокрема, періоду Нового царства. В українській історіографії таке дослідження проводиться вперше. У ході даного дослідження визначено наступні завдання: дослідити закономірності та особливості служіння цариці в релігійних культурах, зображення жриць в епіграфічних джерелах в період від Давнього до Пізнього царств; простежити залежність між зміною політичного впливу цариць та посилення культу Хатхор та ін. Було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних історичних методів. Перш за все, це методи текстологічного аналізу, джерельної критики, індукції та дедукції, аналізу та синтезу для адекватного розуміння змісту писемних та археологічних джерел. Також здійснено переклад українською мовою єгипетських епіграфічних джерел. Зокрема, тексти зі стін храмів у Дендері, Карнаці, Дейр ель-Бахрі та ін.

Так як українська наукова література по досліджуваній темі відсутня, основна увага приділяється зарубіжній: Rosalie David "Religion And Magic In Ancient Egypt" (2001), Stephen Quirke "Ancient Egyptian Religion" (2000),

Emily Teeter "Religion and Ritual in Ancient Egypt" (2012) та Danielle Basson "The Goddess Hathor and the Women of Ancient Egypt" (2012) та ін.

Культ Хатхор та зображення богині стало символом та одним із канонів царської влади. Так з часів Середнього царства богиня сприймалася на рівні з Ра. Під час правління Хатшепсут, культ Хатхор вдало використовувався для легалізації влади жінки-фараона. Також було збудовано декілька храмів. У поминальному храмі Дейр ель-Бахрі окреме місце відведено для каплиці, як місця поклоніння богині. Зі збільшенням ролі та статусу титулу "Дружини бога Амона", більше уваги почало приділятися богині Ісіді. Поступово вона почала навіть витіснити в певних аспектах Хатхор. Але остання все ж залишалася важливою фігурою в Стародавньому Єгипті. У добу правління династії Птолемеїв (332–30 рр. до Р. Х.) Хатхор іноді називали грецьким аналогом — Афродітою.

Таким чином, отримавши свідчення щодо особливостей культу Хатхор та іконографії, ми можемо чітко визначити її роль в Стародавньому Єгипті. Ми бачимо, що зображення Хатхор в єгипетській міфології є змінним, та не має чітко визначеного трактування. Ймовірно це вкотре підкреслює природу жінки та різноманітність її ролей у житті.

***Гендерний вимір радянської державної політики:
жінка і проблема рівності***

Омелюх Ірина

Львівський національний університет імені Івана Франка

ir98omeliukh@gmail.com

Життя жінок у радянській державі значним чином залежало від характеру офіційної радянської ідеології та політики. Актуальність теми полягає в необхідності з'ясувати, яку роль відіграла радянська влада в процесі встановлення формальної гендерної рівності, конструюванні й поширенні певних жіночих образів, яким чином впроваджувалася і наскільки успішною була така політика.

Окремі сюжети цієї теми стали предметом досліджень українських науковиць: Олени Стяжкіної, Марини Вороніної, Ольги Лабур й інших.

Вагомий внесок у розробку цієї проблематики здійснили російські і західні дослідниці, зокрема Олена Здравомислова, Анна Тьомкіна, Наталія Лебіна, Юлія Градскова, Шейла Фіцпатрік, Анна Роткірх тощо. Джерельна база роботи представлена нормативно-правовими документами, статистичними матеріалами, матеріалами періодичної преси, кіно.

Дослідження гендерної політики радянської держави щодо жінок, зокрема спроб досягнення гендерної рівності, дозволяє зробити наступні узагальнення. Аналіз журнальних статей жіночих часописів, художніх і документальних радянських кінострічок засвідчив, що в офіційному радянському дискурсі систематично формувалися специфічні уявлення про жінку — пропагувався ідеалізований образ "нової жінки", з притаманним йому акцентуванням на жіночій емансипованості, залученості у виробництво, наявності активної життєвої позиції, з орієнтацією на комуністичних цінностях, й водночас — збереженням традиційної жіночності. Актуалізована часом, партійною ідеологією й економічними устремліннями радянської держави гендерна рівність, закріплена в СРСР юридично, здебільшого залишалася лише декларативною, а в пропагандистській риторичі використовувалася для демонстрування "успіхів" радянської влади у розв'язанні жіночого питання й "переваг" життя в соціалістичній державі. На практиці ж така рівність жінкам не забезпечувалася: доступ до вищих органів влади для жінок переважно був закритий (а якщо представництво жінок й було, то здебільшого в тих політичних структурах, які не мали реальної влади).

Формальне зрівняння в правах на працю і зростання показників жіночої зайнятості (в тому числі в тих сферах, що традиційно вважалися "чоловічими") також не забезпечували реальної рівності (а часто й навпаки — створювали нові обмеження). Жінки продовжували залишатися переважно рядовими службовицями, не займаючи керівних посад навіть у тих сферах, де становили абсолютну більшість серед працівників. До того ж такі "жіночі" сфери вважалися невиробничими й були низькооплачуваними.

Радянська гендерна політика у сфері сім'ї пройшла певну еволюцію від радикальних більшовицьких гасел про необхідність руйнування

традиційного сімейного укладу і "визволення" жінки з "кухонного рабства" до такої моделі сімейної політики, що передбачала збереження традиційних гендерних ролей у сім'ї. Здійснені заходи з послаблення втручання держави у приватну сферу жінок, її обмежена лібералізація (наприклад, декриміналізація абортів) у роки хрущовської "відлиги", низка заходів із соціальної підтримки материнства і дитинства, впроваджених у 1980-х роках, не означали ні встановлення реальної гендерної рівності у сім'ї, ні реального відходу від етакратичності радянської гендерної політики. Навпаки, більшість цих заходів здійснювалося з міркувань покращення демографічної ситуації й стимулювання народжуваності. Материнство у СРСР надіялося функціями громадянського обов'язку, вважалося найважливішою соціальною роллю жінки. Однак відсутність необхідних умов для поєднання материнства і професійної зайнятості вимагала від жінки неабиякої гнучкості й витривалості, обумовлюючи її подвійне навантаження й зменшуючи обсяги вільного часу.

Отже, питання гендерної рівності у радянській державі було, перш за все, питанням політичним, а постійне педалювання цієї проблеми здійснювалося не стільки з метою досягнення реальної рівності, скільки для того, аби продемонструвати, що така рівність уже існує і що вона можлива лише в соціалістичному суспільстві, хоч реальні факти показують протилежне.

***Типологія та генезис жіночого лідерства
в громадах скопців та хлистів***

Шевченко Олександр

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
aleksandrtarasovi44@gmail.com*

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що у роботі порушується проблема, яка ще не була досліджена. Хлисти та скопці майже два століття знаходяться у полі зору дослідників. Не дивлячись на це, питання щодо жіночого лідерства майже ніколи повноцінно не підіймалося. У контексті збільшення популярності ґендерної історії

та антропології, ми вважаємо за необхідне більш детально дослідити цю проблему.

Ціллю даної роботи є відповідь на питання щодо походження практики жіночого лідерства та систематизації різних типів лідерства, які були наявні у цих течіях. Джерельна база роботи доволі різноманітна. Ми використовували джерела власного походження, матеріали слідчих справ, фольклорні збірники та щоденники християнських місіонерів.

Аналіз цих джерел дозволив нам зробити достатньо цікаві висновки. Ми вважаємо, що поява у скопців та хлистів уявлення про жіноче лідерство тісно пов'язане з їх догматичною відмовою від шлюбу та високим положенням Богородиці в культурі. Обоготворення жінок зустрічається рідше, ніж чоловіків. Положення жінки-лідерки в хлистівському та скопцькому суспільстві істотно відрізнялось від положення чоловіка, який займав лідерську позицію в громаді. Більша частина жінок-лідерок були залежні від чоловіків. Практика жіночого лідерства не була статичною, на відміну від чоловічого, та постійно змінювалась у ході розвитку хлистівського та скопцького руху. Наявні згадки про жінок-лідерок дозволяють нам виділити три різних типи жіночого лідерства: титуловане, неформалізоване, тимчасове.

Результат дослідження виявився достатньо очікуваним. Жінки-лідерки дійсно існували у середовищі хлистів та скопців, що, в контексті часу, є феноменальним. Але джерела дозволяють нам говорити про те, що жінки були менш могутніми ніж чоловіки, які мали схожий статус в громаді. Також жінки не рідко отримували свою владу завдяки фаворитизму чоловіків, що суттєво обмежувало їх самостійність.

Жінка у візантійській сім'ї IV-X ст.: рівноправна чи пригнічена?

Пігарєва Анна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

anutka.pigareva07062001@gmail.com

Проблема становища жінок у візантійській родині IV-X ст. є досить дискусійною і досі не вирішеною серед вітчизняних та іноземних дослідників. Більшість з них зупиняються на дослідженні жіночого

питання в контексті суспільства загалом та не враховують його особливості саме в сімейному житті ромеїв.

Хронологічні межі дослідження обмежуються періодом від моменту затвердження християнства державною релігією в 337 р. до закріплення можливості укладення шлюбу лише з церковного благословення в 912 р. Аналіз цього періоду дасть свідчення про взаємовідносини держави та Церкви щодо жіночого питання в родині та протиріччя, що з цим пов'язані.

В історіографії обрана проблема представлена роботами Д. В. Еюпової, В. Е. Барміна, Г. Кларк, Л. В. Дячук, Н. Н. Болгова, А. Величко, Ш. Діля, Л. Джеймс та Л. Ю. Костогризивої. Дві останні дослідниці є представницями протилежних думок. Перша стверджує, що ромейська сім'я була женоненависницькою та патріархальною, а друга наголошує на рівноправності та релігійності відносин в ромейській родині.

Джерельну базу дослідження складають пам'ятки права (Дигести, Інституції, Новели Юстиніана, Еклога, Прохірон, Епанагога, Новели Льва VI Мудрого), канонічного права (Правила Православної Церкви, Правила Вселенських Соборів, Правила Святих Апостолів), твори культового характеру (Старий і Новий Завіти, Послання Святих Апостолів) та археологічні джерела у вигляді шлюбних обручок та ременів з колекцій Думбартон Оукс, Меніла та Британського музею.

Метою нашої роботи є відповідь на запитання «Наскільки рівноправною чи пригніченою відносно свого чоловіка була жінка у ромейській родині?». Новизна дослідження полягає в тому, що жінка Візантії була розглянута не у контексті суспільства загалом, а в сімейних відносинах зокрема. Крім того, був виділений та досліджений спірний момент щодо християнського розуміння взаємовідносин чоловіка і дружини та його функціонування на практиці у Візантійській імперії.

При дослідженні обраного питання використовувались такі методи, як: історико-порівняльний, історико-системний та контент-аналіз.

Період IV–X ст. демонструє неоднозначні тенденції щодо проблеми положення жінок в ромейських сім'ях. Насамперед, це було зумовлено процесом взаємодії римських та християнських цінностей після прийняття християнства державною релігією. На відміну від римлян,

Біблія визначила обидві статі рівноправними. Через це поступове схрещення інституту Церкви та держави призвело до плавного розширення прав жінок щодо чоловіків. Проте, римські традиції все ще не полишали світосприйняття ромейських сімей, про що свідчать зображення язичницьких фігур на шлюбних каблучках та ременях VI–VIII ст.

Зважаючи на це, хоча візантійське законодавство й розширило права жінок, вони все одно превалювали у бік чоловіка. Це стосувалося буквально всіх сфер сімейного життя — від укладення шлюбу і майнових відносин до розлучення та повторного одруження.

Звісно, дуже важливу роль грав і статус жінки. Рабині, біднячки, простолюдинки, селянки та навіть частина жінок з вищих кіл рідко домагалися рівноправності з чоловіком у повсякденному житті. Лише жінки воєначальника або імператриці могли цього досягти. Останні навіть мали право приймати безпосередню участь у житті держави.

Проте неможна сказати, що жінки зі звичайних сімей відчували себе пригнобленими та безправними. Світосприйняття візантіток формувалося з дитинства, коли їх починали виховувати згідно з ідеалом, який передбачав підлегле становище стосовно чоловіка, відданість родині та дітям. Через це в них автоматично формувалося патріархальне розуміння сім'ї.

Отже, ми не можемо вичерпно казати про рівноправність чи пригноченість візантіток стосовно чоловіка. Період IV–X ст. сповнений протиріч, що пов'язані з входженням Візантії в новий етап свого існування. Так чи інакше, прийняття християнства державною релігією неминуче вплинуло на покращення положення жінок, проте не викорінило проблему їхньої підлеглості щодо чоловіка, що закріпилася ще в римські часи.

**Афганське жіноцтво
в умовах режиму "Талібану" у 1996–2001 рр.**

Ярош Вероніка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

veronikayarosh1012@gmail.com

У серпні 2021 р. президент Ісламської Республіки Афганістан, Ашраф Гані, покинув країну, а влада фактично перейшла до представників радикальної ісламістської організації Талібан. Новини про цю подію сколихнули світ, оскільки спроба модернізації Афганістану в черговий раз зазнала невдачі. Не дивлячись на обіцянки талібів, політика щодо жінок дуже швидко почала повторювати сценарії 1996–2001 рр., коли таліби вперше захопили владу в країні. Таким чином знов актуалізувалося гендерне питання в країні. Становище афганського жіноцтва привернуло увагу багатьох дослідників, які намагаються з'ясувати особливості статусу жінок в Афганістані в кінці ХХ ст.

В основі дослідження жіночої проблематики Афганістану лежить феміністська (постфеміністська) методологія, яка дозволила акцентувати увагу саме на жіночому множинному досвіді в зазначений період. Історіографія дослідження базується здебільшого на монографіях соціологічного характеру. Виділимо роботи з гендерної та жіночої проблематики Р. Скейн та М. Сміт. Крім цього, слід виділити вклад у розробку теми науковців Е. Ростамі-Пові, Х. Емаді, Т. Маліка та Ф. Камм. Джерельна база складається з таких груп: матеріали офіційного походження (законодавчі акти) — наприклад, укази пов'язані з регулюванням повсякденного життя жіноцтва; релігійні тексти; джерела особового походження — мемуари жінок ("Історія Зої" та інші); джерела статистичної інформації; а також фото-відеоматеріали. Основна задача роботи полягала у комплексному дослідженні ролі афганського жіноцтва у соціально-економічному, суспільному, культурному та правовому житті протягом 1996–2001 рр.

"Талібан" як організація виникла на початку 1990-х рр. після виведення радянських військ з Афганістану. Це радикальний ісламістський рух сунітського напрямку, представники якого утримували контроль над більшістю країни протягом 1996–2001 рр. Гендерна політика періоду

талібів була вкрай ретроградною, що в першу чергу пов'язано з ідеологією руху, основою якого стало вчення деобандизму. Дискримінація жінок в Афганістані була поширеним явищем і раніше, однак саме під час правління талібів розпочалася інституалізація цієї політики. Жорсткий соціальний кодекс включав обмеження свободи пересування, заборону на працю та освіту, повний контроль над зовнішнім виглядом та нормами поведінки й т. д. У червні 1998 р. таліби заборонили жінкам відвідувати лікарні загального профілю у столиці, що призвело до великого підвищення захворюваності та смертність серед жінок. Система правосуддя Талібану суворо карала жінок, які порушували встановлені правила та закони: їх били батогами, ампутували частини тіла та публічно страчували. В країні зростало сексуальне рабство та проституція. Значно збільшилася кількість самогубств серед жінок внаслідок постійних депресій. Змінився статус у родині — жінкам довелося взяти повну відповідальність за економічне утримування сім'ї. Ставлення талібів до релігійних меншин в Афганістані також було проблематичним, жінки цих груп зазнавали подвійної дискримінації. Однак незважаючи на всі утиски з боку уряду, афганські жінки намагалися зберегти свою автономію й незалежність: вони намагалися працювати, об'єднувалися в жіночі групи, а за кордоном продовжувала існувати Революційна асоціація жінок Афганістану.

Отже, під час правління талібів жінки практично не мали особистої свободи, протягом 1996–2001 рр. вони зазнали значної дискримінації у багатьох сферах (релігійній, соціально-економічній, освітній і т. п.). Спроби протидії на політику "Талібану" з боку жінок майже не вплинули на тогочасне становище, демонструючи низьку ймовірність змін у становищі афганських жінок завдяки внутрішнім чинникам, що створює значні загрози для жіноцтва на сучасному етапі після повернення до влади "Талібану".

РОЗДІЛ IV
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

**Епістолярій І. М. Федорченка у фондах ІА НБУВ
як складова інформаційного ресурсу наукових досліджень**

Коломієць Марина

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

marinka_sweet@ukr.net

Проаналізовано епістолярну спадщину академіка НАН України І. М. Федорченка. Метою публікації є джерелознавчий аналіз епістолярних документів. Визначено інформаційний потенціал документів особового фонду вченого, що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Методологія дослідження охоплює загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, порівняння, деталізації, узагальнення, об'єктивно-фактологічний. Також авторкою використана методика, яка застосовується в архівній евристиці, а також спеціально-історична методологія, а саме: історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний методи, метод історико-джерелознавчого аналізу. Наукова новизна публікації. Вперше до наукового обігу впроваджено епістолярну спадщину академіка НАН України І. М. Федорченка. Висновки. З'ясовано, що епістолярні документи, що зберігаються у особовому фонді І. М. Федорченка, висвітлюють коло адресатів і кореспондентів науковця, відображають його науково-організаційну діяльність і співпрацю з провідними вченими світу.

Серед масиву джерел, що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІА НБУВ), на увагу дослідників наукової діяльності видатних українських вчених зі світовим визнанням, заслуговує епістолярна спадщина І. М. Федорченка, академіка НАН України, основоположника вітчизняної порошкової металургії. Особовий архівний фонд вченого нещодавно став доступним для широкого загалу.

На сьогодні маємо низку наукових праць О. Г. Косторнова, В. М. Палія і Ю. О. Храмова, що висвітлюють внесок І. М. Федорченка у розвиток світової металознавчої науки. Проте епістолярну спадщину вченого досі ще не досліджено.

Епістолярна спадщина І. М. Федорченка налічує 77 листів за 1960–1974 рр. До кола адресатів і кореспондентів І. М. Федорченка належать відомі європейські вчені. Зокрема, академік Болгарської АН С. Гановський, член-кореспондент Словацької АН Я. Кубелік, науковий співробітник Інституту ядерних наук М. Рістіч (СФРЮ), професор Бухарестського університету Й. Урсу, директор Математичного інституту Обервольфаха Т. Г. Шнейдер (ФРН). У листуванні вчені обмінюються науковою інформацією та дискутують щодо питань металознавства.

Найбільш широко в особовому фонді представлено листування І. М. Федорченка з металознавцями північноамериканського континенту, а саме: професором Нью-Йоркського університету Х. Хаузнером, професором Массачусетського інституту технологій Н. Грантом, професором Університету Квебеку В. Вільямсом, аспірантом Міссурійського університету науки і технологій Дж. Вакілем та іншими, з якими відбувався обмін науковою літературою, а також інформацією з проблем іскрового спечення, впливу ультразвуку на властивості металів тощо.

Упродовж 1962–1969 рр. І. М. Федорченко проводив інтенсивне листування та обмін науковими ідеями у галузі порошкової металургії з азійськими вченими — науковим співробітником Індійської Національної металургійної лабораторії М. Бхатачарією, керівником відділення металургії Індійського інституту технології П. Дхарою, науковим співробітником Інституту металургії та кераміки АН КНР Ч. Чженем та іншими.

В епістолярній спадщині вченого також репрезентоване листування з професором Університету Джеймса Кука Н. Козарі (Австралія), що містить обговорення металознавчих досліджень.

У фонді також зберігаються епістолярні документи, що були адресовані чи надійшли від вітчизняних вчених, листування з якими носить офіційний і приватний характер. Серед них відзначимо професора ХДУ Я. Є. Гегузіна, заступника директора Інституту проблем міцності АН УРСР М. В. Новікова, професора Севастопольського приладобудівного інституту С. І. Степанова. У листах обговорюються

питання наукових досліджень, підготовки публікацій до друку, надаються фахові рекомендації. Хронологічний період листів охоплює 1960–1968 рр.

Таким чином, епістолярна спадщина, що відклалась в особовому фонді академіка І. М. Федорченка, який зберігається в ІА НБУВ, є потужним інформаційним ресурсом, дозволяє розширити знання про наукову діяльність вченого і його співпрацю з провідними науковцями країни і світу.

**Образи Католицької церкви на сторінках видання
"Журнал Московской патриархии"
за період з вересня 1943 р. по березень 1953 р.**

Лаврик Дмитро

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
dimal777.dd@gmail.com*

Актуальність теми обумовлюється тим, що до сих пір залишається до кінця не з'ясованим характер взаємовідносин Московського патріархату та Ватикану.

Мета дослідження — визначити особливості конструювання образів Католицької церкви на сторінках ЖМП, схарактеризувати процес їхнього оформлення та розвитку.

В роботах російських вчених дана проблема досліджується в контексті антиватиканського вектору радянського керівництва. У статтях А. Кашеварова, В. Калашника та ін. висвітлюється відродження церковного друку в СРСР на прикладі "Журнала Московской патриархии". Західноєвропейська історіографія, представлена дослідженнями Антуана Венгера та Едуарда Вінтера, які базуються на західноєвропейських архівних джерелах. Втім, низка аспектів обраної проблематики залишається невивченою.

Джерельна база включає 106 номерів "Журнала Московской патриархии". Також використані актові джерела, пов'язані з діяльністю Ради у справах РПЦ та Ради у справах релігійних культур, офіційне листування патріарха Алексія I з представниками Ради у справах РПЦ.

Застосування методу контент-аналізу дозволило встановити тенденції у формуванні образів Католицької церкви за допомогою виявлення поширених тем та штампів в журналі.

У процесі дослідження в матеріалах ЖМП досліджуваного періоду було виділено 220 публікацій, в яких відображені теми, пов'язані з Римо-католицькою церквою.

Динаміка їх появи за роками показує, що тема Католицької церкви в журналі актуалізується з 1945 р., чому посприяла зацікавленість радянського керівництва. Протягом 1945–1953 рр. щорічна кількість публікацій, присвячених цій темі, варіювалася, пікові значення простежені в 1946 р., 1948 р., 1949 р., 1950 р. Зростання активності згадок Католицької церкви в журналі було пов'язане з конкретними подіями релігійно-політичного характеру.

В 1951–1953 рр. інтенсивність згадок Католицької церкви в журналі падає, що обумовлено згасанням інтересу керівництва СРСР до антиватиканських акцій.

Фундаментом антиватиканської критики в журналі є дві теми: папізм та ворожість Ватикану до православ'я. Папство найчастіше наділяється радикально негативними характеристиками, що легко підлаштовуються під нагальні політичні питання: войовничість, прагнення особистої влади та збагачення, бажання замінити Бога земним намісником.

Теми, пов'язані з іншими догматичними, канонічними, обрядовими відмінностями між православ'ям і католицизмом, в ЖМП майже не представлені, адже для православного дискурсу визначальною проблемою Католицької церкви завжди був саме папізм.

Еволюція образів Католицької церкви на сторінках ЖМП спричинена суспільно-політичними чинниками. Так, 1945–1946 рр., Ватикан був названий адвокатом фашизму. У світлі подій Львівського собору 1946 р. актуалізується традиційний для православної критики греко-католицизму образ "Ватикан-інтервент", який доповнюється новою негативною рисою — прагнення до денаціоналізації підконтрольних Католицькій церкві народів. З 1947 р. під впливом розгортання Холодної війни до образу Ватикану додаються характеристики "реакційність", "антидемократичність", звинувачення у служінні англо-американському

капіталу і т. д. Найінтенсивніше ці нарікання висловлюються протягом 1949–1950 рр., чому посприяла участь РПЦ у русі за мир. У 1951–1953 рр. змін у образах Католицької церкви не відбулося, а старі теми експлуатуються з меншою активністю. При цьому, простежується роль персональних переконань у репрезентації католицизму на сторінках ЖМП.

Таким чином, конструювання образів Католицької церкви на сторінках ЖМП було багатоаспектним явищем, яке залежало не лише від мотивів радянського керівництва. Аналіз змісту публікацій показав, що образи Ватикану конструювалися на основі багатовікової полемічної традиції, суб'єктивних переконань авторів і трансформувалися під впливом політичних подій.

***Міжнародні конгреси історичних наук (1990–2010-ті рр.):
основні тенденції***

Доценко Марія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
m-i-dotsenko161@ukr.net*

Міжнародні конгреси історичних наук являють собою одну з форм наукової комунікації істориків з усього світу. Вони організуються раз на п'ять років, починаючи з 1900 р. З плином часу конгреси зазнали значних трансформацій, пов'язаних зі специфікою їхньої організації та змінами пріоритетної тематики, винесеної на обговорення, відповідно до загальних історіографічних трендів. Історія конгресів упродовж ХХ ст. репрезентує не лише загальні тренди розвитку науки, а й суспільства, оскільки ідеологічні протистояння, характерні для даного періоду, нерідко переносилися у наукову площину. Після завершення "холодної війни" і розпаду СРСР розпочався якісно новий етап в історії конгресів, що триває дотепер.

Відсутність комплексного нарративу, присвяченого діяльності Міжнародних конгресів істориків, фрагментарність висвітлення їх роботи на сучасному етапі зумовлюють актуальність даного дослідження. Основними джерелами є програми конгресів, матеріали сайтів зокрема

сайту МКІНу. Історіографічна база роботи представлена статтями — оглядами роботи конгресів учасників з СРСР, України та інших країн пострадянського простору (М. В. Бібіков, Я. Д. Ісаєвич, О. В. Середа, В. О. Тишков та ін.).

Вже Мадридський конгрес (1990) засвідчив кризу марксистсько-ленінської моделі історіописання в радянській історіографії, що набуло відображення у відповідних доповідях. Основними здобутками конгресу стало формування тренду на міждисциплінарні теми досліджень, поступове переорієнтування фокусу з тем політичної та економічної історії на соціальні і культурні проблеми, на порядок денний було винесено питання, пов'язані з розвитком різних ланок історичної освіти. Поява на політичній карті світу у міжконгресовий період значної кількості нових національних держав призвела до зміщення основного акценту під час форуму в Монреалі (1995) на проблеми, пов'язані з історією окремих етносів, народів і націй. Реакцією на виклики часу стало засідання за темою "Історик та влада". В роботі секцій і міжсекційних засідань яскраво простежувалося усвідомлення необхідності переосмислення багатьох проблем світової історії.

Ці тренди ще більше проявилися під час роботи конгресу в Осло (2000), де багато уваги було приділено необхідності розвитку глобальної історії, питанню про "користь історії та зловживання нею". Перспективним напрямком було визнано дослідження гуманістичних цінностей людства. Ключовими проблемами, що постали у центрі уваги учасників конгресу у Сідней (2005) стали такі: "Міфи та історія", "Відповідальність історика", "Історія й утопія". Значну увагу було приділено історії народів Центральної Європи, проблемам революцій, відносинам людини і природи, взаємодії історії й музеїв.

Амстердамський конгрес (2010) відбувся під гаслом "Історія жива!" і був здебільшого присвяченим ролі води в історії (екоісторія), падінню імперій, міграціям, відносинам між релігією і владою, гендерним темам, співвідношенню всесвітньої історії з національними наративами. Конгрес у Цзинані (2015) засвідчив перехід до глобальних і транснаціональних досліджень, усвідомлення ролі цифрових ресурсів в роботі історика, було поглиблено курс на міждисциплінарність

і вивчення культурної історії. Принциповими новаціями останнього докарантинного конгресу стало запровадження Міжнародної премії у сфері історичних досліджень і Мобільного фінансового фонду МКІНУ.

Таким чином, діяльність Міжнародних конгресів історичних наук упродовж 1990–2010-х років яскраво засвідчила тенденції переходу до міждисциплінарних досліджень минулого, відходу від традиційних політико-економічних тем до проблем глобальної, культурної і соціальної історії, усвідомлення можливостей використання цифрових ресурсів в історичних дослідженнях, необхідності розробки стратегії відносин історика з медіа і владою.

***Внутрішня політика імператриці Анни Іоанівни
у спогадах іноземців***

Линник Олена

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
yelena.v.linnik@gmail.com*

Правління імператриці Анни Іоанівни було неординарним періодом в історії Російської імперії. Історіографічна традиція вивчення зазначеного періоду, порівняно з часом правління інших імператорів та імператриць, є незначною. Разом з тим, інтенсивність зовнішньої та внутрішньої політики часів правління імператриці не поступається іншим царюванням: активна внутрішня та зовнішня політика, інтенсивний розвиток промисловості, продовження реформ, запроваджених Петром I. Потужний комплекс джерел офіційного походження, що проливає світло на основні віхи правління Анни Іоанівни, може бути доповнений документами мемуарного характеру, перш за все — спогадами іноземців. Даний вид джерел демонструє інший, відмінний від імперської та радянської історіографії, погляд на особистість імператриці, характер її правління та стан Російської імперії в цілому.

Метою нашого дослідження є висвітлення особливостей внутрішньої політики імператриці Анни Іоанівни через дослідження мемуарних джерел іноземного походження. Правління імператриці Анни Іоанівни знайшло достатньо широкий відгук в імперській, радянській та сучасній

російській історіографії. Серед найбільш вагомих досліджень слід назвати праці В. Н. Строева, Е. В. Анісімова, а також Н. Н. Петрухінцева. Однак, для більшості авторів характерне дублювання стереотипних кліше стосовно засилля іноземців при імператорському дворі, т. з. "біронівщини". Правління імператриці незмінно пов'язується з казнокрадством, корупцією, свавіллям влади, політичними репресіями.

Джерельна база нашого дослідження, окрім традиційних для даної проблематики груп джерел (законодавчих матеріалів, документів офіційного діловодства тощо), представлена широким спектром документів мемуарного жанру. Це різного роду записки, кореспонденція і мемуари іноземних послів і мандрівників. Частина з них належить російським підданам іноземного походження, які проживали в Росії (листи англійки леді Рондо, записки Б. Х. Мініха та його сина Е. Мініха та ін.). Саме їх спогади і стали підґрунтям при розгляді нашої теми.

У дослідженні ми використовуємо традиційні історичні методи, такі як: описовий, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, текстологічний, а також метод контент-аналізу. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній історіографії внутрішня політика Анни Іоанівни розглядається через призму сприйняття іноземцями, що знайшло відображення у їх спогадах та мемуарах. Зокрема, піддано сумніву багаторічну історіографічну традицію, за якою сприйняття іноземцями історії Російської імперії зазначеного часу базувалося виключно у руслі образу особистості самої імператриці.

У результаті дослідження було віднайдено та проаналізовано більш ніж півтори десятки мемуарних джерел іноземного походження. Основна теза, характерна для всіх мемуарів, цікавих для нашого дослідження, базується на тому, що більшість іноземців якщо не підтримували основні внутрішньополітичні вектори імператорського двору, то констатували їх самостійність та політичну зрілість. Більша частина схвальних відгуків на правління імператриці виникла в результаті намагання побудувати іноземцями кар'єру при дворі Анни Іоанівни. Разом з тим, важливим контрагументом до цього є те,

що мемуари та листи іноземців не публікувалися за життя авторів. Окрім того, переважна більшість іноземців досить жорстко критикують політику імператриці, зазначають про наявність впливу фаворитів, вказують на факти казнокрадства. Завдяки мемуарам іноземців, що були при дворі імператриці у якості послів, можна побудувати більш повну картину взаємодії зовнішньополітичного курсу Російської імперії з внутрішньополітичними завданнями кабінету Анни Іоанівни. Це, в свою чергу, дозволяє робити самостійні, виважені та аргументовані висновки щодо правління Анни Іоанівни в цілому. Джерела іноземного походження показують внутрішню політику Анни Іоанівни багатогранною, в окремих моментах спірною, але, в цілому, корисною для держави.

***Інтерпретація масових вбивств вірменського населення
в Османській імперії упродовж 1915–1916 рр.
за часів режиму Кемаля Атамюрка***

Куліуш Михайло

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
www.mkuliush.com12@gmail.com*

Питання інтерпретації кривавої різанини, яка відбувалася на території Османської імперії під час Першої світової війни, підіймалося одразу після закінчення глобального конфлікту. Світова спільнота, яка на той момент спостерігала за подіями в Туреччині, відзначала, що криваві вбивства за характером відрізняються від подій попередніх століть і стали масштабнішими за звичайні зіткнення на релігійному підґрунті. Сукупність чинників, які відбулися під час вірменської різанини і в роки Другої світової війни — переслідування, депортація, планомірне фізичне знищення за расовою, етнічною та релігійною ознаками — у подальшому сприяли визначенню формування єдиного юридичного й наукового терміну — геноциду. Його винахідником став польський юрист Рафаель Лемкін, який 1944 р. інтерпретував злочини нацистів по відношенню до євреїв. Термін складається з грецького *genos* ("рід, плем'я") і латинського *caedo* ("вбивати"). Юридичне його оформлення відбулося наприкінці 1948 року, коли в ООН затвердили "Конвенцію

про попередження геноциду і покарання за нього", де геноцид розглянутий як злочин, що порушує міжнародне право. Сюди й віднесли вірменську трагедію, що цілком відповідала визначеним критеріям. З цього часу чисельні дослідження вірменської трагедії і його нові аспекти починають розглядатися під іншим кутом зору. На визнання геноциду різними державами й міжнародними організаціями пішли десятиліття, численні дипломатичні зусилля вірменського лобі, що спиралися на низку нових наукових робіт тощо. В подальшому в наукових колах виникнуть прихильники й противники визнання подій 1915–1916 рр. геноцидом, а саме суто наукове питання переросло в об'єкт політичного значення.

Історіографія проблеми складається з праць вірменських, радянських, турецьких, американських, німецьких і французьких науковців та дослідників. Зокрема, необхідно вказати на праці турецького історика Т. Акчама, вірменсько-радянських науковців Г. Гарибджаняна, Ю. Барсегова та інших. Для дослідження процесу визнання трагедії нами використовувалися тексти парламентських резолюцій, щорічних засідань Сенату у Конгресі США, заяви дипломатичного характеру тощо. Крім того, залучені матеріали ЗМІ, різноманітні мемуари і певною мірою документальні фільми.

Після проголошення незалежності Турецької республіки місцева політична й інтелектуальна еліта не дистанціювалася від того, що робили молодотурки під час Першої світової війни. Це пояснювалося тим, що влада частково складалася з колишніх функціонерів Іттіхаду, деякі особисто брали участь у жорсткому "вирішенні вірменського питання" і співпрацювали з регіональними лідерами, які отримували прибуток від депортацій. Мустафа Кемаль особисто визначив подальшу політику з приводу формування турецької нації: ще 1919 р. він зазначив, що обставини, які склалися у немусульманських народів, є результатом їхньої "варварської політики сепаратизму", коли вони почали "зловживати власними правами", а масштаби подій «далекі від тих форм пригнічення, які без будь-якого виправдання були скоєні в країнах Європи". 1927 р. Мустафа Кемаль під час з'їзду Республіканської партії протягом декількох днів розповідав

про боротьбу за незалежність й становлення турецької нації. Згідно його тези, її зародження розпочалося у 1919 році і в її будівництві участь брали виключно мусульмани, переважно турецькі. При цьому будь-які національні меншини та їхній внесок у розвиток нації ігнорувалися, а прояви насильства по відношенню до них не згадувалися. Незабаром в офіційній турецькій історіографії вірмени почали розглядатися як квітуча етнічна група, що зрадила інтереси Османської імперії, спокусившись на обіцянки Великої Британії, Франції й Росії, а вірмено-турецькі відносини — як результат громадянської війни, де постраждали є з обох боків. Шовіністичні дії, котрі вилились в асиміляцію й дискримінацію етнічних меншин, у політиці Анкари панували практично до самої смерті Ататюрка.

Отже, інтерпретація вбивств християнського населення в Османській Туреччині не завжди мала сучасний вигляд, коли офіційна Анкара заперечує факт цієї трагедії. За часів Ататюрка ніхто не заперечував, що вірменське населення загинуло в результаті дій молодотурецької влади, натомість вони пояснювали це як "результат зрадницьких дій та сепаратизму національних меншин". Справжні зміни у поглядах відбуваються лише після Другої світової війни, коли ООН ухвалила Конвенцію про попередження геноциду, куди віднесла й вірменську різанину, а також після перших міжнародних визнань геноциду у 1965 році. Відтоді в науковому колі й політиці Туреччини прийнято вважати, що акту геноциду не було, проте були депортації зрадників імперії, які не відбувалися за етнічною ознакою.

РОЗДІЛ V
ІСТОРИЯ КУЛЬТУРИ

**Особливості виготовлення і використання
будівельних матеріалів у середньо- та пізньовізантійському
храмовому зодчестві: плінфа, вапняний розчин,
будівельне каміння**

Коломієць Олександра

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
emailsasha@ukr.net*

Актуальність теми обумовлена тим, що на сьогоднішній день більшість існуючої фахової літератури з даної теми застаріла інформаційно, так як не враховує сучасних досліджень. Крім цього багато візантійських пам'яток були зруйновані або перебудовані, тому для реконструкції їх першопочаткового вигляду необхідно дослідити, зокрема, виготовлення і використання будівельних матеріалів. Автор на основі археологічних, писемних, візуальних джерел досліджує особливості виробництва та застосування будівельних матеріалів у візантійських храмах (середньо- та пізньовізантійського періоду) як столичної, так і провінційної архітектурних шкіл: процес виготовлення, випалу та маркування плінфи (цегли); виготовлення і застосування вапняного розчину; видобуток і використання каміння; а також особливості застосування під час будівництва сполій (тобто, вторинного матеріалу). Збережені до сьогодні наративи (документального характеру, агіографії, хронографи) і візуальні джерела (книжкові мініатюри, фрески, мозаїки) можуть надати дослідникам свідчення про будівельні матеріали та інструменти візантійських зодчих.

З питання історіографії даної теми слід відзначити, що з моменту занепаду Візантійської імперії і до XX ст., коли Туреччина стала більш відкритою для іноземних дослідників, інтерес до історії ромеїв не вщухав, однак збережені праці, присвячені візантійській архітектурі, за певними одиничними виключеннями, лише дотично торкаються дослідження будівельних матеріалів. Новий же етап у вивченні візантійського храмового зодчества настає з XX ст. і набирає обертів вже після Другої світової війни. Так з'являються ґрунтовні для свого часу напрацювання і вітчизняних, і зарубіжних авторів, присвячені кар'єрному видобутку мармуру, використанню сполій при будівництві, виготовленню плінфи

та вапняного розчину, а також прослідковується регіональні особливості використання будівельних матеріалів у храмовому зодчестві, в першу чергу, Малої Азії, Балкан та на території Київської Русі. На сучасному етапі дослідження даної теми висвітлюються, зокрема, у "Оксфордському керівництві з візантиністики" (особливо слід звернути увагу на третій 2008 р. та четвертий 2014 р. томи).

Основою візантійського зодчества була плінфа (цегла). Процес її виготовлення був складним та наслідував римську традицію. Він починався з видобутку глини та її замочування, далі додавалися мінеральні домішки (бита цегла (сполії, наприклад), кераміка, солома та ін.) для міцності та запобігання появи тріщин, згодом сировину формували у спеціальні дерев'яні рами, за необхідності маркували, і просушували на відкритому просторі, після чого випалювали у горнах за певної температури впродовж визначених термінів. Загалом процес виготовлення займав приблизно 2-3 тижні; готовий продукт мав вигляд квадратної цеглини розмірами від 33 до 37 см і товщиною від 3,5 до 5 см. Протягом середньо- та пізньовізантійських періодів спостерігається незначні зміни у розмірі плінфи. Вапняний розчин повинен був пов'язувати ряди цегляного мурування у конструкціях стін, склепінь, арок, куполів, або використовувався у якості облицювання нерівностей поверхні мурування. Виготовлення розчину передбачало випалювання вапна, потім його гасіння при змішуванні з водою, додавання мінеральних домішок (піску, битої цегли, глини і т. п. — залежно від регіону) для гущини; аналогічно до плінфи, розчин повинен був випалюватися у горні, за винятком того, що температура вища, а час довший. Вапняний розчин у пізньовізантійський період виготовлявся менш якісним (для здешевлення спорудження), що призводило до швидшої руйнації пам'яток. Використання каменю при будівництві відбувалося для посилення мурування: ряди плінфи перев'язували з рядами каміння шарами вапняного розчину (т. зв. техніка *opus mixtum*).

На сьогодні збережено мало писемних та візуальних джерел, які б описували у середньо- та пізньовізантійські періоди видобування каміння, що може свідчити про занепад кар'єрів у цей час. Певні виключення підтверджуються археологічно: столичне зодчество,

як і провінційне, користувалося місцевими родовищами (видобуток третичного вапняку, піщаника, слюди і т. д.), особливо цінні породи каміння (в перш чергу, мармур) могли завозитися і з інших регіонів. Подібне прослідковується у використанні не лише будівельного каміння, але й у готових архітектурних елементах — споліях (наприклад, мармурових колонах, карнизах, капітелях і т. п.), що особливо характерно для пізньовізантійського зодчества. Процес видобування каміння в принципі майже не змінювався, однак знаряддя все ж удосконалювалися (долота, тесла, кірки, молоти і т. д.). Таким чином, дослідження виготовлення та використання будівельних матеріалів дозволяють краще зрозуміти візантійські будівельні традиції для більш точного відновлення архітектурної картини того часу, при цьому перспектива подальшого вивчення продовжує існувати.

***Графіті та їх статус
у рамках парадигми сучасного мистецтва***

Климова Софія

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

sophie9991@gmail.com

Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження мистецтва графіті, оскільки воно зараз неймовірно популярне і актуальне, і без нього неможливо уявити сучасне мистецтво. Дуже важливо дослідити, як змінилося вуличне мистецтво, які фактори спряють поширенню стріт-арту та якими стали основні сюжети вуличних митців в період пандемії.

При дослідженні теми застосовувалися такі методи, як історико-системним при дослідженні походження, етапів розвитку графіті; історико-порівняльним методом при встановленні схожості і відмінності стилей обраних графіті художників; метод анкетного опитування для визначення незалежних оцінок щодо мистецтва графіті.

Новизна дослідження полягає в обґрунтуванні гіпотези, що графіті займає вагоме місце в парадигмі сучасного мистецтва.

З моменту зародження на вулицях Нью-Йорка в 70-х, графіті стало об'єктом вивчення для різних людей: від самих райтерів і журналістів,

до вчених і викладачів університетів. Спочатку ці дослідження обмежувалися статтями в пресі або короткими есе. Але стрімкий розвиток субкультури, а також поява інших видів стріт-арту сприяло зростанню написаних матеріалів, в тому числі і книг. Зараз нова графіті література виходить щороку і популярність її тільки зростає.

У книзі "Trespass. A History of Uncommissioned Urban Art" описується шлях розвитку різних технік графіті та інших видів вуличного мистецтва.

"Subway Art" розповідає історію графіті Нью-Йорка від перших тегів в підземці аж до стану справ за часів року свого випуску.

"Graffiti Kings: New York City Mass Transit Art of the 1970's" має більш науковий підхід до теми. Вона більше спрямована на освітлення графіті-арту як культурного явища з усіма витікаючими наслідками.

Спеціальна монографія авторства О. П. Медведєвої "Мистецтво графіті" описує різноманітні стилі та школи графіті, специфіку зображень і технології їх виконання.

"Світовий атлас вуличного мистецтва і графіті" 2017 року, авторства Рафаеля Шактера — це ґрунтовне дослідження міжнародного вуличного мистецтва. В центрі уваги якого найвпливовіші урбаністичні митці світу і їх найкращі твори.

Поняття графіті сприймається по-різному: для одних — це мистецтво і модний стріт-арт об'єкт, для інших — вандалізм. Графіті, в принципі, неможливо контролювати або викоренити шляхом накладення на нього заборон. Тому як форма мистецтва і засіб вираження поглядів воно гнучко, усеохоплююче і вільно від цензури. Це свого роду анонімний візуальний діалог автора з іншими членами суспільства. З підтримкою муніципалітету та законодавства, Київ може стати ще однією меккою для графіті художників з усього світу, що в будь-якому разі гарно впливатиме на розвиток міської культури та на туризм.

Графіті є культурним феноменом, в тій чи іншій формі що зустрічаються в будь-якому суспільстві. Графіті можна розглядати як конкретний маніфест персональної та громадської ідеології, дуже ефективний в плані візуального впливу на людей. Графіті повністю відповідає всім тенденціям часу. Це — швидке мистецтво, воно швидко виконується та недовго стоїть.

Також прослідковуємо, що політичні та соціальні теми не втрачають своєї актуальності. Рух Black Lives Matter в США та рух за підтримку Олексія Навального в Росії знаходять відображення в стріт-арті.

Пандемія коронавірусу також сильно позначилася на розвиток вуличного мистецтва і навіть спричинила сплеск графіті по всьому світу. Звісно, образи та сюжети дуже обмежені — це люди чи інші істоти в захисних масках, засоби дезінфекції або сюжети про самоізоляцію. Одні і ті ж самі образи по-різному адаптуються в різних державах та культурах.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що вуличне мистецтво давно вийшло за рамки герметичної субкультури: сьогодні один і той самий художник може нелегально малювати на стінах, брати участь в фестивалях стріт-арту, виставлятися в музеях і продавати картини з аукціону. Художники, що працюють на вулицях, перестали обмежувати себе законами жанру — тепер вони розвивають ідеї, народжені в ХХ столітті в майстернях.

***Мова коносьєрства: Рембрандт ван Рейн
у США та СРСР 1930-х рр.***

Левченко Ілля, Котляр Олександра

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

alexandra.kotliar@knu.ua

Мистецтво в біполярному світі стає зброєю, засобом пропаганди політичних цінностей та способом боротьби з ворожими. Московські концептуалісти викривають політичну мотивованість тавтологічного процесу творення творів ("Земляні роботи" Андрея Монастирського), у той час як справами американського мистецтва, мистецтва демократичного на противагу тоталітарному соцреалізму СРСР, займається ЦРУ. Співробітник МоМА Тим Брейден таємно працює в ЦРУ, а Джексон Поллок із Марком Ротко стають символами свободи — мистецької і цивільної. Однак ідеологією конструюються не лише твори у процесі творення, а й фахова мова, якою описують та вписують у традицію ці твори.

Мета нашої доповіді — проаналізувати формування та функціонування мови коносьєрів довкола пов'язаних із Рембрандтом виставкових проєктів у США та СРСР. Рембрандт тут слугує продуктивним для аналізу кейсом, здатним проявити практики ідеологічної роботи з класичним мистецтвом у США та СРСР передовсім завдяки інструментарію соціальної історії мистецтва та семіології.

У 1930-х роках у Радянському Союзі переживають бум інтересу до творчості нідерландського майстра золоті доби нідерландського мистецтва: це засвідчують монографії В. М. Невежиної та М. В. Доброклонського, ряд статей фахівців із нагоди чергового ювілею художника, масштабна виставка в Державному музеї образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна (ГМІИ) та каталогом, підготовленим одним із найвідоміших мистецтвознавців СРСР В. М. Лазарєвим. Разом із цим, 1930-ті роки — період утвердження соцреалізму як методу та методологічної парадигми радянського мистецтвознавства. У текстах радянських мистецтвознавців Рембрандт постає реалістом, що обирає демократичні сюжети та характери персонажів, розкриваючи їх глибоку людяність, незалежно від соціального стану. Інтерпретація творів, оригінальних і приписуваних художнику, однак пізніше не підтверджених, була невіддільною від європейського міфу про Рембрандта як відлюдника, що водночас мав глибоко християнську емпатію (І. Тен, Е. Фромантен, Е. Верхарн). Радянська мистецтвознавча школа 1930-х рр. навпаки прагне показати Рембрандта як одного з останніх митців Ренесансу, що творить на межі антиномій і проживає трагічну долю через власну роздвоєність.

Підобно до радянського мистецтвознавства, у США 1930-ті рр., де на мистецькі тенденції мала вплив Велика депресія (1929–1933), коносьєри працювали над демократизацією мистецтва та підкресленням його "американськості". Суть останнього полягала у тому, аби показати художні твори не як скарби теперішнього чи минулого, а як частину повсякденного життя. 1930-ті рр. у США відзначилися відходом від авангардизму і переходом до популяризації соціального реалізму: жанровий живопис, зокрема, спонсорувався програмами "Нового курсу" Ф. Д. Рузвельта (проєкт "Громадські твори мистецтва", Адміністрація

громадських робіт). Мету здійснення нових акцентів у мистецтві формулювали як на творчому рівні, так і на рівні державної ідеології. Завдання пов'язаних із цим проекти полягали у створенні й демонстрації місця для мистецтва у суспільстві (у тому числі, у прямому сенсі — коли картини масово розміщувалися у громадських місцях) та місця суспільства у ньому.

За обставин кризи, яка зруйнувала ілюзії стосовно сталості економічних і політичних успіхів Сполучених Штатів, що усяляко культивувалося у попередні десятиліття, мистецтво стало новим інструментом для підтримки міту національної винятковості. Ідеологічну складову роботи коносьєрів бачимо у намаганні вивести Рембрандта на "американську сцену" через акцентування на приналежності зібраних американськими колекціонерами картин до надбань США. Коносьєрська практика у цих умовах також передбачала пошук і конструювання сюжетів соціального консенсусу, що екстраполювали на виставкові проекти Рембрандта 1930 і 1935 рр. Якщо у другій половині XIX ст. придбанням творів європейського мистецтва американські колекціонери демонстрували соціальний статус, то виставки картин Рембранта у роки Великої депресії змістили фокус на його нівелювання через акцентуацію на зображених Рембрандтом людей різних станів без їх антагонізації. Виставки передбачали актуалізацію творів митця як із метою донесення ідей зрозумілою для глядача мовою, так і через утилітарні міркування — не викликати невдоволення масштабною подією в умовах загального занепаду.

Ідеологізація класичного мистецтва на прикладах виставкових проектів Рембрандта у СРСР та США 1930-х рр. створює "різних Рембрандтів", у яких коносьєри майстерно віднаходять потрібні фокуси і розвивають цільові теми залежно від завдань й контексту. Проекти в обох країнах наочно демонструють, як мистецьке знання інструменталіють, і через унікальний підхід коносьєра воно набуває політичної сили, надаючи виставковому проекту політичної та соціальної функцій.

Феномен віртуальної реальності у мистецтві України**Нагайченко Нікіта-Анастасія***Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка**nika377344@gmail.com*

Люди не сприймають віртуальну реальність як частину мистецтва та не розуміють, навіщо об'єднувати настільки різні сфери життя. В Україні сучасне мистецтво йде за прямою, нікого не випереджаючи, навіть, навпаки, іноді із запізненням. Така ж проблема стосується й самої техніки, котра в даній ситуації є лише допоміжним приладом. За допомогою ВР (віртуальна реальність) можна не тільки створювати твори мистецтва, а також пройтись залами відомих світових музеїв та галерей, побачити визначні роботи майстрів, де у реальному житті не так просто побувати й розглянути усе в деталях; також є можливість буквально перейнятися світами різних художників, тим самим пізнати деталі їхнього життя. Це все вперше в нашому світі допомагає усім охочим максимально наблизитись до мистецтва. Головним завданням в такому симбіозі — надати людям можливість охопити набагато більше інформації цікавим для багатьох способом.

Таким чином, для розширення та впровадження мистецтва як такого у маси багато хто почав використовувати віртуальну реальність, щоб показати витвори зсередины. До нас в країну це прийшло трохи пізніше, але на слуху було вже декілько років до цього. Тому, щоб показати наочно і навіть дати самим все спробувати в Україні почали проводити відповідні фестивалі VR Art. Перша виставка в Україні присвячена VR Art, а саме ВР скульптурам, була проведена у 2018 році в галереї "Митець". У проєкті Kyiv Art Week вона була продемонстрована ще раз. Співпрацювали разом 8 відомих художників — Назар Білик, Петро Гронський, Аліса Забой, Іван Підгайний. Олексій Золотарев, Олександр Дяченко, Катерина Бучацька та Данил Шуміхін. Перша їхня зустріч з ВР технологією пройшла незадовго до цієї виставки. Роботи представляли собою скульптури, які могли змінювати свій розмір у взаємодії з глядачем, але деяких не існує у фізичному плані. Художники співпрацювали з київською студією Indium Lab, що допомагала з технічною стороною. Ця студія раніше створювала проєкти в VR та AR

у різних сферах, але цього разу залучення мистецтва було вперше. Куратором була Катерина Рай, яка також взяла під керівництво наступну виставку 2019 року — Frontier — Нові монументи.

Frontier Art Festival — Нові монументи — це була перша виставка в Україні, що змогла поєднати в собі матеріальну реальність, доповнену реальність та віртуальну реальність. Підготовка до такого масштабного проекту тривала більше трьох місяців. Художники та самі скульптори VR приїжджали кожного дня і щось змінювали або доповнювали свої роботи. Frontier має на меті показати, на що спроможне мистецтво разом з новітніми технологіями. Фестиваль було проведено за підтримки Українського Культурного Фонду у якості важливої події в нашій країні.

Головна тема фестивалю — Reforming space: "New monuments". Фокус був на взаємодії мистецтва з громадським простором. Цей проєкт наводить на думку про те, яке наше суспільство, на що ми можемо звернути увагу, які нові ролі можемо надати мистецьким об'єктам та що можемо запропонувати у якості «нових монументів».

За дослідницькі межі було взято два міста України — Київ та Харків. І важливою відправною точкою було те, як саме новітнє українське мистецтво було вплетене в вулиці міста, що собою представляє, про що повідомляє для жителів. Як підсумок автори сформували п'ятнадцять арт-об'єктів у AR та VR. Робота художників полягала в тому, щоб обміркувати кібер простір та долучити більше людей до сучасного мистецтва. Люді з усього мистецького простору працювали протягом двох днів, щоб перетворити свої ідеї у віртуальну реальність.

Слід зазначити, що спочатку VR-мистецтво, частіше всього, було просто перенесення художніх творів у віртуальну реальність. Наприклад, це VR-кінематограф або VR-живопис, "Віар" служить лише інструментом для інших видів мистецтв. Готуючись до однієї з виставок, можна було зустріти багатьох VR-художників, тим самим спостерігати "фрістайли" і алгоритм створення твору. Спочатку у приміщенні встановлюються датчики, які формують простір для творчості. Художник запускає комп'ютерну програму для малювання через спеціальний онлайн-сервіс за допомогою інтернету. Потім бере в руки пензля-джойстики,

надягає VR-окуляри і за допомогою віртуальної палітри створює картину в об'ємному просторі, існуючому лише в цифровому середовищі. Однією з найпопулярніших і доступних програм є Tiltbrush.

Після проведення фестивалів з VR Art дуже велика кількість людей побачила мистецтво з нової сторони, вони були у захваті — і головне не від шолома та джойстиків, а саме від мистецтва. Тож можна вважати місію по залученню більше людей до мистецької сфери — успішною. І це, тільки початок.

**Образи Миколи II та його сім'ї
у кінематографі пострадянського періоду (1991–2000 рр.)**

Шматько Євгенія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

jenua_2001@ukr.net

Микола II завжди привертав увагу російських та західних істориків. Вчені й досі сперечаються чи став останній імператор жертвою історично складених обставин, чи провина за загибель царської влади лежить, все-таки, на ньому самому. Осторонь цієї суперечки не залишився і кінематограф, адже саме цей вид мистецтва завжди виступав основною ідеологічною, соціальною, історичною зброєю та важливим елементом формування суспільної свідомості.

Автором здійснюється спроба з'ясувати в який спосіб та під впливом яких факторів відображалися образи Миколи II та його сім'ї у художньому російському кінематографі пострадянського періоду, зокрема у фільмах "Романови. Вінценосна сім'я" (2000 р.) Г. Панфілова та "Викупна жертва" (1992 р.) О. Іванова. Також у роботі зроблено спробу вирішити такі проблеми: чому не всі прийняли саме ті образи царя, який показував пострадянський кінематограф та чому ці картини отримали неоднозначний коментар критиків.

Завдяки вивченню образів Миколи II та його сім'ї в кінематографі пострадянського періоду ми можемо краще зрозуміти, яку роль грала пам'ять про минуле, зокрема про царську сім'ю, у суспільній свідомості пострадянського періоду. Також актуальність теми обумовлена тим,

що досі вона залишається малодослідженою, низка поставлених вище проблем є майже невіршеними.

Історіографія дослідження представлена роботами Л. Мілюкова, С. Ліманова, І. Фатєєва.

Важливим джерелом, використаним у роботі, є згадані фільми. Ще однією із найважливіших груп джерел є спогади та інтерв'ю режисера Гліба Панфілова та актора Олександра Галібіна. Також ми розглянули рецензії кінокритиків, таких як Д. Горєлов, Л. Аннінський, О. Кінський, М. Капелеович.

В пострадянський період слабшає пресинг цензури, йде переоцінка історії. Суспільство починає дистанціюватися від політики й прагне представляти і осмислювати соціальні та політичні процеси з сімейної та родової точки зору.

Образи Миколи II та його сім'ї у фільмах пострадянського періоду змінилися в більш компліментарний бік у порівнянні з кінематографом радянського часу. Пострадянський кінематограф більше відштовхується від людських якостей монарха — релігійності, вірності та відданості обов'язку. Після того як на радянських екранах постійно з'являвся образ "коронованого жорстокого ката", людям хотілося побачити не політичного діяча, а саме звичайну людину.

Саме це показав Гліб Панфілов у своєму фільмі "Романови. Вінценосна сім'я". Тут цар показаний як ідеальний сім'янин, вихована людина, прекрасний чоловік та батько. Актор Олександр Галібін показує царя як інфантильного, не дуже мужнього, розгубленого чоловіка. Також останній цар показаний як добра, м'яка, тепла людина, яка хотіла миру та спокою, намагалася керувати державою, але не змогла протистояти історичному потоку. Його сім'я — це прекрасні люди з чудовими манерами, а в якості антигероїв тут виступають більшовики — грубі та жорстокі вбивці.

Багато кінокритиків вважали образ царя у фільмі аж надто ідеалізованим. Режисер ніколи не приховував симпатію до Миколи II та його родини. Він у своїх інтерв'ю зізнавався, що ця тема мучила і хвилювала його завжди. Його також підтримував актор Олександр Галібін, котрий називав фільм "Гімном сім'ї, історією кохання".

Так само показано образ Миколи II та його сім'ї у фільмі О. Іванова "Викупна жертва". Тут цар представлений жертвою, яка берегла не самодержавну владу, а Росію.

Отже, у кінематографі пострадянського періоду образ Миколи II та його сім'ї, його політична діяльність та особисті якості були переосмислені. Сучасний кінематограф почав відштовхуватися від людських якостей монарха — релігійності, вірності та відданості обов'язку. Політична діяльність залишається в тіні, на екрані він — зразок батька та чоловіка.

Трансформація радянської журнальної фотографії

1920–1930-х років

Модронук Єгор

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка

egormodronuk@gmail.com

В дослідженні порушено декілька наукових проблем. Першою з них є формування радянської репортажної фотографії та її трансформація у засіб масової пропаганди. Другою актуальною проблемою є невизначеність місця фотографії в системі мистецтва так званого "соціалістичного реалізму". В дослідженнях радянського мистецтва 30-х років фотографія зазвичай залишається поза увагою, її місце так досі і не визначене, хоча процеси, що відбувалися з нею, мають багато спільного з іншими видами образотворчого мистецтва.

Фотомистецтво було важливою частиною радянської пропаганди. Воно використовувалось для документації досягнень радянської держави. Починаючи з кінця 1920-х років, фоторепортаж став основною формою фіксації цих досягнень, а репортажні серії використовувались для створення позитивного образу СРСР за кордоном.

Історіографію теми ранньої радянської фотографії складають праці таких авторів як В. Т. Стігнєв та А. Н. Фоменко. Роботи першого присвячені огляду загального розвитку фотомистецтва в довоєнному СРСР, дослідження другого присвячені авангардному напрямку у фотографії, його впливу на представників жанру фоторепортажу. З інших авторів

слід згадати Н. С. Заковиріну, яка є авторкою низки досліджень з теми радянського фоторепортажу, в тому числі його формування та творчих дискусій стосовно нього. З інших досліджень варто згадати книгу Є. Добренко "Политэкономия соцреализма", в якій досліджується, як за допомогою мистецтва соцреалізму здійснювалась репрезентація соціальних, економічних та культурних процесів у Радянському Союзі 1930-х років. Джерелами роботи послуговували радянські друковані видання 1920–1930-х років: "Советское фото", "Огонек" та "СССР на стройке". Перше видання було присвячено актуальним проблемам розвитку фотомистецтва, статті журналу містили поради фотографам, у тому числі і стосовно того, які теми потрібно обирати для світлин, які завдання перед фотомистецтвом ставить радянська влада. В свою чергу, журнал "Огонек" був присвячений актуальним подіям жити СРСР та світу, для ілюстрації яких використовувались репортажні серії. На відміну від перших двох, щомісячне видання "СССР на стройке" було призначене для продажу за кордоном. Кожен його випуск був присвячений окремій темі, зазвичай пов'язаній з актуальними будівництвами всередині країни, чи пам'ятним датам, наприклад річниці Жовтневої революції чи прийняттю нової конституції СРСР. Більшу частину сторінок журналу займали світлини з демонстрацією певних радянських досягнень. З інших джерел були використані онлайн-архіви творчих доробків радянських фотографів.

Дослідження проводилось з дотриманням принципу історизму та системності. Під час роботи були використані методи контент-аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

За результатами дослідження було виявлено, що з самого початку існування видання "Советское фото" там виходили статті, присвячені створенню пропагандистських сюжетів, а одним з головних завдань фотографа повинна була визначена фіксація досягнень радянської влади в усіх сферах життя. Суто художні світлини отримували тавро "буржуазних", а творчість фотографів-авангардистів критикували за відсутність інформативної цінності. Одночасно з цим в журналі "Огонек" світлини все більше використовуються для ілюстрації актуальних подій, з'являються окремі репортажні серії. Було виявлено, що для ілюстрації

подій всередині СРСР використовуються світлини позитивного змісту, у той час, як світлини з подій в інших країнах світу зазвичай зображують суто негативні явища. Таким чином, використання світлин в радянських журналах мало основною метою не ілюстрацію актуальної інформації про події в світі, а створення їх певного візуального образу. Користуючись термінологією Р. Барта, журнальна фотографія була засобом творення міфу про радянський розвиток.

***Історія виникнення
та становлення вуличного живопису у Харкові***

Рядинська Валерія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
arel2104@gmail.com*

Сьогодні стрит-арт — важлива частина сучасної урбаністичної культури. Наразі тема історії стрит-арту в Україні та в окремих її містах лише набирає популярності і не є достатньо розробленою, що обумовлює актуальність даного питання. Більша частина праць, які досліджують цей аспект та суміжні напрями, написана в межах соціології (О. Грицюк, З. Кейс, А. Образцова) або мистецтвознавства (Б. Гаврилюк, І. Гаврилаш).

Метою є дослідити виникнення та становлення вуличного живопису в місті Харків. Наукова новизна роботи обумовлена першою спробою створити періодизацію історії харківського стрит-арту та виявити характерні особливості кожного періоду. З цією метою було проаналізовано візуальні джерела, серед яких малюнки, карти та відео, письмові джерела та матеріали соцмереж, а також створено базу даних за допомогою програми MS Access 2013.

Перший період історії харківського стрит-арту починається ще в 1980-х, коли на вулиці Мистецтв з'являються перші графіті. Їхнім автором був Олег Мітасов. Згодом двір з написами, зробленими Мітасовим, став місцем паломництва студентів прилеглого Худпрому. У подальшому деякі з молодих митців також обрали своїм полотном стіни міста. Проте, час з кінця 1990-х до перших років XXI ст. характеризується відсутністю інтересу і в суспільства, і в художників до вуличного

мистецтва. Гідні роботи якщо і з'являлися, то залишились непоміченими і наразі не збереглися.

Новим етапом становлення вуличного живопису стала поява у Харкові двох художників, зачинателів сучасного стрит-арту — Гамлета Зінковського та Романа Мініна. Найбільш ранні їхні роботи датуються 2007–2008 рр. Попри появу зразків вуличного мистецтва, у цей час ще відсутнє поняття "стрит-арт". Малюнки сприймали як вандалізм, продовжуючи "рятувати" від них стіни міста. Утім, молоді художники швидко знайшли визнання в Європі й принесли традицію фестивалів вуличного мистецтва до рідного міста. У 2009 р. у Харкові пройшов перший «StreetArtFest». У 2011 р. фестивалів вже було декілька: другий "StreetArtFest", "Твій улюблений Харків", "Графіті проти вандалізму!". Завдяки фестивалям до України, і Харкова зокрема, протягом 2007–2013 рр. з'являються поняття "стрит-арт", "вуличний живопис", "public art" та інші. Новоявлені харківські художники вливаються до світової спільноти райтерів. Окрім цього з'являються нові види вуличного мистецтва, наприклад, мурали, а також починається шлях до легітимізації стрит-арту в очах суспільства та влади. У 2013 році в Харкові вперше спільними зусиллями міської ради та стрит-арт художників — на вулиці Сумській з'явився портрет Леоніда Бикова.

Третій етап — етап остаточного утвердження стрит-арту у Харкові. З 2013 р. починається постійне співробітництво харківських вуличних художників із органами міського управління. У межах таких відносин було створено серію робіт "Гордість Харкова", до якої увійшли портрети Людмили Гурченко, Клавдії Шульженко, Наталії Фатеевій. Вуличне мистецтво в Харкові отримує статус "легального", більшість робіт створюється з дозволу влади. Починаючи з середини 2010-х, спостерігається відчутне збільшення кількості робіт. Якщо раніше в рік створювалося від 1 до 10-13 робіт, то починаючи з 2016 — 20 і більше. Для даного етапу, що продовжується і до сьогодні, характерна зміна плеяди художників. Закінчив свою творчість у стрит-арті один з зачинателів цього явища — Роман Мінін, але у той же час формується генерація молодих художників, таких як Анастасія Хідякова, Тася Стаценко, @vodolaz_art. Таким чином можна виділити

3 етапи становлення стрит-арту у Харкові: поява перших графіті (1980–2007 рр.), період становлення (2007–2013 рр.), активний розвиток стрит-арту, (з середини 2010-х рр. і до сьогодні). Тож, у той час як у Європі заговорили про зниження зацікавленості до стрит-арту, в Україні, у тому числі й у Харкові, спостерігається активізація цього процесу.

***Пропаганда, рекорди та міфологізація:
спорт в СРСР у 1940–1990-х рр.***

в радянському та пострадянському кінематографі

Шатілов Євгеній

*Державна Установа "Інститут всесвітньої історії НАН України",
Національний військово-історичний музей України*

iovrpe@gmail.com

В умовах гібридної російської агресії проти України важливо усвідомлювати всеохопність такого виду конфлікту. Засобами впливу є у тому числі культурний продукт: музика, серіали, фільми тощо. Часто російська пропаганда використовує прийоми з радянського минулого. У даній роботі аналізується сюжети кінокартин, створених у Радянському союзі та у пострадянських країнах, де йшлося про спорт в СРСР у 1940–1990-х рр. з метою деконструкції меседжів, які вони просували про соціальну роль спорту та трактування реальних подій, що лягли в основу сценарію.

Дана проблема практично не знайшла висвітлення в сучасній українській історіографії. Мабуть, єдиним винятком тут є стрічки про події, пов'язані зі спортом, сюжети яких відбувається під час Другої світової війни. Історик Сергій Єкельчик, зокрема, аналізував фільм "Матч", у контексті кінокартин, створених у Росії та які переслідували ціль проартикулювати певну роль України у подіях Другої світової. С. Єкельчик розглядав стрічку як частину одного ланцюга разом з іншими картинами, які переслідували мету утвердити тезу, що саме Росія зіграла визначальну роль у перемозі, засудити тенденції ревізіонізму пам'яті про Другу світову в Україні, створити неприємний портрет носіїв української ідентичності (як антисемітів, колаборантів тощо). Історик

аналізує не тільки сюжет фільму, а і пласт висловлювань у ЗМІ, суспільних дискусій.

Американський дослідник Роберт Едельман, перу якого належить одне з найбільш масштабних досліджень з історії радянського видовищного спорту, створив періодизацію: він використав підхід зміни задач, які перед фізкультурниками ставив радянський уряд та комуністична партія. У 1920-х рр. влада і активісти сподівались, що фізкультура допоможе виховати нову людину. Перед спортом 1930-х рр. стояла більш прагматична задача: уніфікуватись та підготувати гарний кадровий резерв для армії — так з'являються ноорми "Готов до праці і оборони"). Друга світова війна створила запит не просто хороших військових, а і приклади виняткої стійкості і саможертви. У 1950-х рр. СРСР вийшов на міжнародну спортивну арену і фокус з масовим спортом замінив елітарний спорт. Ну і, нарешті, ще один період: кінець 1980-х позначився проникненням у сферу спорту комерції і реклами. Цей підхід буде використаний і в нашому дослідженні.

Ми проаналізували дві основні групи художніх стрічок: ті, в основу яких лягли реальні події (наприклад, фільм "Третій тайм" (1962) та "Матч" (2012) і фільми, які мають абстрактний сюжет, але події відбуваються на території СРСР, ми спостерігаємо радянську дійсність на кіноекрані. В останній групі картин творці, очевидно, пропонували глядачам інтерполювати досвід героїв на свій власний. Також ми проаналізували документальні стрічки, які теоретично мали об'єктивно фільмувати дійсність, але на практиці теж часто були суб'єктивним висловлюванням автора.

У підсумки ми дійшли до висновку, що спортивні стрічки мали обслуговувати однозначно актуальні партійні пртребі. Кіно трансформувалось поруч з політикою КПРС, теми і сенси варіювались, виходячи із суспільно-політичної ситуації. Пострадянська кінематографія історії спорту другої половини ХХ ст. представлена переважно документальними стрічками, більшість з яких мають виразно ностальгічні мотиви. Своєрідним прикладом художнього фільму, де тема спорту займає провідну роль є "Матч" (2012 р.), у якому російські кінематографісти відтворили міф про "матч смерті" у Києві у 1942 р.

Проте, футбол у ньому фактично є фоном до розгортання історії, яка має виразні політичні акценти і певну візію стосовно України і українців, яка мала пролунати у період, коли Кремль, фактично, планував реставрацію СРСР, просуваючи ідею Митного союзу. Спортивні стрічки про минуле, певною мірою, залишаються заручниками актуальною суспільно-політичною ситуацією і після розпаду СРСР.

**Місце і функції художніх засобів
у конструюванні образів інтелігенції в радянській карикатурі**

Гела Оксана

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
gela.oksana95@gmail.com*

Унікальна графічна мова карикатур стала предметом дослідження спеціалістів різних областей знань, зокрема і дослідників-мистецтвознавців. Ще в 1928 р. радянський художній критик, мистецтвознавець Я. О. Тугендхольд у своєму огляді для газети "Правда" відзначав "графічно чітку й декоративну мову" Дені, одного з найвідоміших радянських карикатуристів. Художник-карикатурист журналу "Крокодил" Б. Єфімов також не раз у своїх спогадах наголошував на наявності "чіткої зображувальної мови", яка має широкий спектр художніх засобів, серед яких поширеними є метафора та алегорія або "езопова мова — закодоване, але всім зрозуміле інакомовлення. Цей засіб, викликаючи безсилу злобу ворогів, надає опозиційній карикатурі особливої гостроти й привабливості в очах читачів, роблячи її ще смішніше та уїдливіше".

Для дослідження стилістичних засобів, що використовувалися в радянській карикатурі нами був використаний методологічний підхід "case study". Для детального вивчення радянського сатиричного мистецтва за 1922–1991 рр. були обрані гумористичні журнали Європейської частини Радянського Союзу — загальносоюзний "Крокодил", український "Перець", білоруський "Вожык" та естонський "Pikker". Крім того, оскільки ми маємо справу з вивченням масового джерела це обумовлює необхідність проведення вибіркового дослідження.

У ході аналізу вдалося з'ясувати, що в 73 % карикатур із зображенням інтелігенції присутні стилістичні фігури — тропи. При чому найчастіше художники-карикатуристи поєднують декілька і більше засобів на одній ілюстрації. Завдяки художнім засобам вдається досягти наочності і якнайкраще передати задум автора.

У карикатурному мистецтві існує своя метафорична система образів. Образи-метафори є достатньо стійкими одиницями і використовуються карикатуристами в якості впізнаваної всіма термінології. У перші десятиліття існування радянських сатиричних журналів художні засоби в іконічному компоненті при зображенні інтелігенції майже не використовувалися. Головними причинами того, що карикатуристи рідко зверталися до художніх засобів у зображенні інтелігенції був пошук власних стилістичних особливостей, а також політика радянської влади щодо творення "нової" інтелігенції. Це обумовило необхідність публікації ілюстрацій з більш реалістичними сюжетами.

Таким чином, у ході дослідження з'ясувалося, що карикатуристами найчастіше використовувалися такі художні засоби як гротеск, алегорія, гіпербола, літота, метафора, алюзія, антитеза та інші. Використання широкого спектра художніх прийомів забезпечує творення візуальних образів і сприяє їх більш точному розкриттю. Оскільки усі стилістичні засоби знаходяться в тісній взаємодії з різними лінгвістичними одиницями, зокрема фразеологізмами, це дає нам змогу говорити про тяглість використання тих чи інших образів інтелігенції протягом багатьох років у радянській візуальній культурі.

РОЗДІЛ VI
ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ
ТА ЦЕРКВИ

**Особливості кампанії із вилучення церковних цінностей
у Харкові в 1922 році****Новак Олександр***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**Novack_A@ukr.net*

Метою роботи є вивчення особливостей підготовки та проведення кампанії із вилучення церковних цінностей у м. Харкові на тлі аналогічних процесів в УСРР та інших радянських республіках у 1922 році.

В центрі уваги вітчизняних дослідників зазвичай перебувають нормативно-правові (Ю. П. Волосник, В. В. Верига, В. І. Силантьєв) та пам'яткоохоронні (В. І. Акуленко, О. М. Нестуля) аспекти вилучення церковних цінностей радянськими владними структурами. Також наявні праці, де висвітлюється опір релігійних громад діям влади (М. В. Щербань) або мікроісторії, що ілюструють втілення державної політики на прикладі окремих храмів (Е. І. Зуб). Однак, нині особливості кампанії із вилучення церковних цінностей у тогочасній столиці УСРР не знайшли достатнього відображення у наукових розвідках.

На тлі масштабного голоду в Поволжі патріарх Російської православної церкви (РПЦ) Тихон звернувся до віруючих усіх конфесій із відозвою про допомогу жертвам лиха від 22 серпня 1921 року. Тоді ж з'явилися аналогічні заклики від керівництва інших православних конфесій, зокрема — УАПЦ. Комуністичне керівництво Російської соціалістичної федеративної радянської республіки (РСФРР) прагнуло послабити церковні організації. Це зумовило появу декрету Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) РСФРР "Про вилучення церковних цінностей в фонд допомоги голодуючим" від 23 лютого 1922 року. Декрет був підписаний М. І. Калініним та передбачав конфіскацію всіх дорогоцінних богослужбових предметів. Офіційною метою цих заходів була допомога голодуючим Поволжя, хоча тоді голодували селяни півдня України та інших територій. 8 березня 1922 року Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (ВУЦВК) ухвалив постанову "Про передачу церковних цінностей в фонд допомоги голодуючим". Так розпочалася кампанія із вилучення церковних цінностей в Українській соціалістичній радянській республіці (УСРР).

Прикметно, що постанова ВУЦВК текстуально повністю збігається із російським відповідником, окрім розширеного переліку коштовностей. Зокрема, до переліку дорогоцінних речей були додані вироби із платини та слонової кістки.

У столичному на той період Харкові з 1 квітня по 31 травня 1922 року діяла "Харківська губернська комісія по вилученню церковних цінностей" (цей орган мав аналоги і в інших адміністративно-територіальних одиницях УСРР та РСФРР). До її складу в якості експертів були залучені представники місцевих пам'яткоохоронних організацій. Після відвідування кожного релігійного об'єкту, згідно із інструкцією загальнорадянського "Помголода" ("Допголоду") складався опис цінних речей, що перебували на балансі релігійної громади. Задля недопущення переховування коштовностей, їх список обов'язково звірявся із описами церковного майна (інвентарними книгами), складеними до 1917 року. Цей порядок був єдиним для культових споруд усіх релігійних течій та конфесій. Документально зафіксовані результати інспекцій релігійних об'єктів міста Харкова з метою вилучення церковних цінностей можна розділити на дві умовні категорії. До першої категорії документів належать описи коштовностей із головних храмів міста, де були інвентарні книги. До таких належали міські Успенський, Покровський та Миколаївський собори. Значна кількість предметів, що підлягала вилученню, була і в інших православних храмах міста, архієрейському будинку Покровського монастиря, трьох найбільших синагогах та римо-католицькому костьолі. До другої категорії документів, що стосуються вилучення церковних цінностей, слід віднести описи із тих культових споруд, де були відсутні інвентарні книги станом на 1917 рік (це стосується татарської мечеті на вул. Ярославській, № 33). Також у частині культових споруд не було виявлено ніяких золотих, срібних чи інших дорогоцінних речей. Такими були численні на той час невеликі єврейські молитовні будинки. Релігійні громади мали право подавати "клопотання" задля повернення окремих цінних з богослужбової точки зору предметів. Найбільшу кількість вилученого майна прагнули повернути парафіяни римо-католицького костьолу. На відміну від низки населених пунктів радянських республік, кампанія із вилучення церковних цінностей

у Харкові відбулася без суттєвих сутичок чи заворушень. Втім, проти вилучення коштовностей протестували парафіяни Воскресенської та Озерянської церков.

Отже, до особливостей кампанії із вилучення церковних цінностей у Харкові слід віднести неоднакову кількість цінностей, вилучених у храмах різних релігійних конфесій. Це можна пояснити поліконфесійністю Харкова та особливостями сакрального життя різних громад. Також на критерії оцінки вилучених цінностей впливала специфіка нормативно-правових актів УСРР порівняно із аналогічними, що діяли в РСФРР.

***Образи насилля у російській православній книжності
кінця XV – початку XVI ст.***

Комаров Андрій

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
urshunbek@gmail.com*

В історіографії тема новгородської ересі "жидовская мудръствующие" і дискусії, що розгорнулася навколо неї, в середовищі сучасників представлена досить великою кількістю різних публікацій. Це, однак, не знімає з неї актуальності, оскільки невирішених, дискусійних розділів у рамках цієї теми ще достатньо. Кінець XV – початок XVI ст. — час, коли Русь зустрілася з найбільшою за масштабами ерессю у своїй історії (хоча і єретичних течій Русь відчула на собі небагато). Як результат, Собори 1503, 1504 р. і шляхи, які були на них обрані, стали подіями, що знаменували для російської церкви великі зміни, тому що були не простими зборами виключно духовенства, що обговорює свої внутрішні проблеми, а загальнодержавною подією, результат якої визначить майбутнє православної церкви та Російської держави. Разом із цим були у церковному середовищі були представлені різні конструкти "насилля", які ще не були детально дослідженні.

Актуальність роботи полягає у вивченні настроїв у російському духовенстві кінця XV – початку XVI ст., Його уявлень, що стосуються

насильства, образів насильства (тобто розуміння різноманітних діянь, які вважалися чи вважаються проявом насильства у культурному, соціальному та інших аспектах) на прикладі обговорюваної єресі жидовствуючих, чого систематично в рамках спеціального дослідження раніше ніколи не здійснювалося.

Наукова новизна праці полягає у використанні сучасних методах дослідження на засадах інтелектуальної історії та контент-аналізу.

Мета дослідження — вивчення світогляду різних авторів, що використовують релігійну православну риторику як (переважно) найважливіший чинник, у тому, як цими авторами розуміються ідеї про застосування насильницьких дій.

Загальна історія Російської православної церкви вивчалася ще за імперських часів. Радянська історіографія значно розширила тематичний спектр, започаткувавши дослідження соціального та ідейного підґрунтя церковної історії. Всебічний розгляд успадкувала також і сучасна російська історіографія. Серед авторів, що вивчали саме тематику новгородської єресі, слід згадати Я. С. Лур'є, Н. А. Казакову, А. І. Плігузова та А. І. Алексєєва. Окремі питання, що стосуються згаданої тематики, розкривалися у праці ієромонаха Кологріова та статтях у багатотомній збірці "Труды Отдела древнерусской литературы". У них досліджувався ідейний світ російського духовенства кінця XV – початку XVI ст., але спеціально конструкту "насилля" уваги приділено не було.

Джерельна база роботи складається з видань публіцистичних творів "іосифлян" та "нестяжателів". Серед них є як цілісний трактат ("Просветитель" Йосипа Волоцького, що являє собою збірку з його послань, які мають ідентичну ідейну спрямованість), так і окремі твори (листи, послання, полемічні праці).

У ході дослідження було проведено аналіз представлених джерел, під час якого використовувалися як загальні історичні методи (історико-генетичний, історико-порівняльний), так і новітні методи інтелектуальної історії.

Після страти у 1504 р. деяких представників "жидовствуючих" розпочалася справжня полеміка, у якій іосифляни стали прихильниками дійсного вироку, а нестяжателі — помилування. У цій полеміці

відобразилися різноманітні погляди двох ідейних угруповань щодо розуміння християнського інтелектуального спадку стосовно милості та кари. Сформувалися різні образи насилля, згідно з якими сторони своєрідно трактували Писання, твори Святих отців та церковно-історичні приклади. Іосифляни стояли на принципах церковного права, прецедентів та біблійних прикладів, що доводили необхідність страти еретиків та відступників, нестяжателі у полемічній манері не погоджувалися з аргументацією іосифлян та наголошували на первинності вчення Нового Заповіту та ідейному сенсу жертви Христа.

***Перший Вовчанський округ Харківської єпархії у дорадянський час
(друга половина XVII – початок XX століття)***

Андрющенко Владислав

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
vandrusenko619@gmail.com*

Церковна історія Слобожанщини — важлива частина загальної історії Слобожанщини. Адже Церква посідала значне місце у житті людини, протягом всього життя. Духовенство брало на себе обов'язки СМІ (оголошували новини), вчителів, депутатів у місцевих земствах та управах, тощо.

Історія Першого Вовчанського округу окремо не досліджувалася раніше, лише фрагментарно. Це дослідження дає більш упоряджену та структуровану й проаналізовану інформацію з історії одного з регіонів Слобідського краю — Вовчанщини.

Історіографію можна поділити на дорадянську, радянську та пострадянську.

Дорадянська література представлена переважно загальнодержавною та губернською літературою, до якої належать "Топографическое описание Харьковского наместничества", "Историко-статистическое описание Харьковской епархии", "Очерк из истории колонизации степной окраины Московского государства", "История Харьковского слободского казачьего полка", "Справочная книга для Харьковской епархии" та ін.

Радянська література представлена такими працями: "Історія міст і сіл Української РСР (Харківська область)", "Історичні та пам'ятні місця Харківщини" та ін.

В дорадянській та пострадянській літературі лише загальний опис Вовчанщини.

Пострадянська література представлена конкретними працями по історії Вовчанщини, але окремих праць по церковній історії цього регіону не було, окрім книг Парамонова А. (про Салтів). Можна виділити такі праці: "Стародавні міста Харківщини", "Волчанск и Волчанский район: от века к веку", "Perehenia I sloneczniki".

Серед джерел можна виділити: письмові джерела (архівні документи, картографія, книги, видані в дорадянський період, (періодичні видання), усні джерела (інтерв'ю), візуальні джерела (фотографії), інтернет-ресурси (бази даних, електронні бібліотеки, електронні архіви, тощо).

Методологічною основою наукової роботи є принципи об'єктивності та історизму, що дає можливість всебічного вивчення теми. Проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний методи дозволили дослідити проблему теми роботи.

Історія Першого Вовчанського округу — це невід'ємна частина історії Харківської єпархії та Слобожанщини, це й історія десятків храмів, населених пунктів та їх жителів, які жили та творили історію нашого краю.

Церква мала великий вплив на розвиток суспільства, яке й творило історію Слобожанщини. Священики відігравали важливу роль в житті міста або села — вони були вчителями, членами місцевих земств та управ. Усі свята, ярмарки, урочисті відкриття будівель — все це відбувалося за участю представників Церкви.

Вовчанськ заснований у 1674 році на землях, які належали Білгородському Миколаївському монастирю. Приблизно з того часу у Вовчанську з'являється перша дерев'яна церква, освячена на честь Миколая Чудотворця.

Спочатку Вовчанські храми відносились до Білгородської єпархії, і лише з 1799 року Вовчанський повіт перейшов під церковну юрисдикцію новоствореної Харківської єпархії.

За сто років існування Вовчанськ перетворюється у місто і вже у 1780 році стає повітовим містом, у якому було два храми. Наприкінці XIX століття у самому Вовчанську було три кам'яних храми. А на початку XX століття Перший Вовчанський округ включав в себе 20 храмів (з них 14 кам'яних), 22 священики, й близько 60 тисяч прихожан.

Таким чином, дослідження історії Першого Вовчанського округу дає можливість дізнатися історію та життя прихожан частини Харківської єпархії й населених пунктів Слобожанщини та зробити внесок цієї невідомої раніше частки історії у загальну історію нашого краю.

РОЗДІЛ VII
ІСТОРІЯ
СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ
ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

**Образ лікаря у Стародавній Греції:
(від міфічного Асклепія до реального Гіппократа)**

Шевченко Альона

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

alenasevchenko27@gmail.com

Наукова медицина своїм корінням сягає у далеке минуле. Вже у Стародавній Греції відбулося становлення професійної медицини, частково вільної від релігійних забобонів (зберігалася заборона на розтин і анатомування тіл померлих). Спочатку історичним прототипом ідеального лікаря у Стародавній Греції був Асклепій. Вважалося, що він міг лікувати будь-які хвороби. Пізніше, після смерті Асклепія, його справа була продовжена т. зв. оніромантичними оракулами. Вони лікували хвороби за допомогою сновидінь.

Початком переходу від храмової до професійної медицини вважається діяльність Гіппократа. Він створив т. зв. "Гіппократів корпус", у якому знайшли відображення питання, присвячені лікарській етиці. У той час склався образ лікаря, який отримав подальший розвиток у працях Галена. Актуальність даної теми зумовлена необхідністю дослідження різнобічних пластів джерел і літератури задля висвітлення ідеального образу лікаря у Стародавній Греції.

Джерелознавчу базу роботи складають твори "Гіппократового корпусу":

- 1) Закон;
- 2) Клятва;
- 3) Про сприятливу поведінку;
- 4) Про лікаря;
- 5) Настанови.

Названі твори містять перелік якостей ідеального лікаря-фахівця, основних правил та обов'язків медиків та ін.

Важливі відомості містяться також у "Історії" Геродота. У названому творі згадано перших лікарів Стародавньої Греції, т. зв. оракулів Асклепія. Він допомагає простежити, як формувався і видозмінювався історичний образ лікаря в Стародавній Греції.

Серед вчених-антикознавців, які безпосередньо займалися даною тематикою, можна виділити таких відомих фахівців, як Гейберга І. Л., Жебелева С., Зелінського Ф. Ф., Карпова В. В. і т. п.

У роботі застосовані такі методи, як історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-типологічний.

Метою даної доповіді є аналіз основних етапів формування образу лікаря, починаючи з часів Асклепія і закінчуючи життям і діяльністю самого Гіппократа та його сучасників і послідовників. Оракули Асклепія являли собою окрему групу людей, яким були відкриті пророчі сни і видіння. Вони мало чим відрізнялися від інших оракулів, проте прозріння приходило до них тільки у храмі Асклепія. Вони іменували себе оніромантичними Головною їхньою "зброєю" проти хвороб була т. зв. інкубація. Перші згадки про дану процедуру відносяться до першої половини VI ст. до н. е.

Початком переходу від догматичної до емпіричної школи вважається V ст. до н. е., а саме дослідження Гіппократа, який одним із перших відмовився від храмового лікування і заклав основи наукової, тобто світської медицини.

Важливим розділом "Гіппократового Корпусу" є комплекс творів, присвячених безпосередньо питанням етики і деонтології, тобто про вчення, про мораль і моральність лікаря. У них ми можемо бачити важливі складові частини образу справжнього лікаря, до якого прагнув і сам Гіппократ.

Наукова новизна роботи полягає у виробленні комплексного підходу до вивчення особливостей формування історичного образу лікаря у Стародавній Греції, розпочинаючи з часів Асклепія і завершуючи роками життя засновника професійної медицини — Гіппократа та його послідовників. Отже, історичний образ лікаря у Стародавній Греції складався поступово, шляхом проб і помилок. Сакральна частина медицини не одразу відійшла на другий план, але раціональне мислення поступово переважувало сліпу віру в допомогу Асклепія. Люди стали покладатися і на свої власні знання, тим самим долаючи безпорадність перед силою навколишнього світу. Етика лікарського мистецтва, виражена в ідеях гуманності, поваги до пацієнта, до його

таємниць і його життя, простежується у змісті всього "Корпусу Гіппократа".

**Облога Константинополя 626 р.
у висвітленні ромейських істориків**

Лагодич Володимир

Львівський національний університет імені Івана Франка

lagodicvolodimir@gmail.com

Станом на 20-і роки VII ст. Ромея була втягнена у затяжні війни із Сасанідською Персією на східних кордонах та Аварським каганатом на Дунайському лімесі. На травень-червень 626 р., за підтримки союзників протоболгар, а також поневолених склавинів та гепідів здійснили набіг на провінцію Еуропа діоцезу Фракія. Концентрація ромейських сил на фронті з персами та відсутність базилевса Іраклія I (610–641) у столиці дозволила аварам та їх союзникам почати набіг в сторону Константинополя.

Основні джерела, які дозволяють відтворити картину баталії 626 р. — "Пасхальна хроніка" та промова духовника Феодора Сінкелла "Про божевільний напад безбожних аварів та персів на град під Божою охороною та про їх соромний відступ завдяки людинолюбству Бога й Богородиці" увагу приділяють тактичним діям спільних сил аварів, слов'ян, гепідів та протоболгар. В результаті, можна вказувати про наявність у супротивників Іраклія, загальне командування якими, очевидно здійснював аварський каган, певного стратегічного плану. Облога міста проходила у кілька етапів:

- перший штурм Константинополя від світанку до обіду 31 липня за підтримки облогових машин на оперативному просторі від Золотих воріт міста до бухти Золотий Ріг. До складу аварських сил, задіяних у приступі, були залучені "легкоозброєні слов'яни". Як повідомляє "Пасхальна хроніка", на той же день припадають переговори кагана із одним із очільником гарнізону, магістром Воносом;

- другий приступ міста 1 серпня моноксилами, спущеними зі сторони моста Святого Калінніка. Загрозу з їх боку було нейтралізовано

гарнізонним флотом, який перегородив аваро-слов'янським кораблям прохід зі сторони берегу району Влахерни та передмістя Пігі;

- переговорів 2 серпня між аварськими та ромейськими посланцями. Дипломатів кочовиків при цьому візантіїці вбивають — такий прецедент для римлян в контексті аварської дипломатії єдиний;

- морського штурму 4 (7) серпня, в ході якого більша частина війська кочовиків була ліквідована гарнізонним флотом візантіїців. Втрати перших, як уточнює Феодор Сінкелл, були дуже великими: "Така кількість наших ворогів загинуло на кожній частині мурів,... що варвари не могли навіть віддати вогню померлих". Примітно, що як Феодор Сінкелл, так і "Пасхальна хроніка" підтверджують підлегле становище слов'ян щодо аварів — предсавники перших, котрі вижили у ході морського побоїща й дістались до своїх позицій, були вбиті за наказом кагана.

Події липня-серпня 626 р., під час яких, як вказує Феодор Сінкелл, "увесь Золотий Ріг був перетворений у сушу, наповнений кораблями зі склавинами, що напали за наказом кагана", завершилися для об'єданого війська невдало. Невідомим при цьому залишаються остаточні причини невдачі атакуючих — Феодор Сінкелл детально описує погрози кагана "взяти місто... як тільки до нього прибудуть перси"; що "земля і вода були наповнені племенами, підвладними кагану", а "склавини були відправлені, аби провести персів". Автор пояснює провал атаки на шторм, який потопив слов'янські човни, натомість "Пасхальна хроніка" описує військові дії поміж флотами сухо. Крім того, невдачу аваро-слов'янського флоту можна пояснити застосуванням ромеями "грецького вогню" або ж превалюванням серед кораблів перших небойових типів суден.

Після відступу об'єднаних сил, до кагана ромеями було надіслане посольство для вбереження того, що залишилось від північного кордону Імперії. Надавши аварам 200 тис. солідів, автократора Стефана та Іоана, а також сина патрікія Бона у якості заручників, після чого авари відступили.

З цього моменту найбільшого аваро-візантійського зіткнення, повідомлення про Каганат з боку ромеїв стають дуже рідкими, приділяючи до 628 р. увагу війні з персами, а з 30-х років VII ст. — із Праведним

халіфатом. Приблизно 30-и роками VII ст. датують повідомлення Никифора про виступ супроти кагана представника знаті уногундурів Куврата.

***Проблема колабораціонізму у період
римсько-сасанідського протистояння середини III ст. н. е.
(на прикладі діяльності Мареада)***

Строй Олександр

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
kitan90876@gmail.com*

На середину III ст. н. е. припадає різка активізація збройного протистояння між Римом та Іраншахром за домінування у Передній Азії. Одним з суттєвих факторів, що сприяли вагомих успіхам Сасанідів у цей період, став колабораціонізм місцевих еліт, найяскравішим прикладом чого слугує здача Антіохії персам у 253 р. прихильниками міського посадовця Мареада. Метою нашої роботи є характеристика ролі і місця колабораціонізму у римсько-сасанідському протистоянні 250-х рр.

Наукова новизна роботи полягає у спробі пов'язати виступ Мареада з першим вторгнення персів у Сирію у 253 р. та обґрунтуванні неможливості ототожнювати події початку 260-х рр. з його фігурою. У ході роботи нами використовувався широкий спектр як загальнонаукових (методи опису, аналізу, синтезу, індукції та дедукції), так і спеціально-історичних методів (історико-системний, історико-генетичний, порівняльно-історичний).

Джерельна база дослідження представлена в першу чергу нарративними матеріалами. Серед них слід відзначити праці античних та візантійських авторів: Амміана Марцелліна, Зосіма, Іоанна Малали, Анонімного продовжувача Діона Кассія та збірку "Автори життєписів Августів". Також використовувалися дані епіграфіки та іконографічні матеріали. Історіографія досліджуваного питання представлена працями У. Хартманна, Т. Барнса, І. Сівянне, К. Максимюка, В. Дмитрієва.

Наявні джерельні матеріали подають доволі суперечливий виклад діяльності Мареада. Більш-менш достовірним є те, що він перебував на посаді одного з декуріонів Антіохії, тобто входив до складу ради міста. Його втечу з Антіохії до сасанідського двору традиційно пов'язують з певним особистим злочином. Однак при цьому не враховується загальне становище Сирії у кінці 240-х – на початку 250-х рр. У цей час спостерігається різке напруження обстановки у східних провінціях імперії, що було пов'язано з податковою політикою імперського намісника Юлія Пріска. Його ініціативи не знайшли підтримки у місцевого населення, яке відповіло на них проголошенням імператором такого собі Іотапіана. Цілком ймовірно, що участь у цьому брала і частина верхівки Антіохії. Придушення цього виступу могло супроводжуватися репресіями щодо міського магістрату, що й зумовило втечу одних і перехід у підпілля інших незадоволених діями центрального римського керівництва.

Саме цей контингент і зіграв роль "п'ятої колони" у 253 р., коли під стіни Антіохії підійшла перська армія. Мареад, який прийшов разом з нею, зумів за допомоги своїх прибічників відкрити ворота міста Шапуру. Однак пограбування і плюндрування Антіохії персами перекреслило будь-які подальші перспективи розвитку колабораціоністських настроїв у місцевому середовищі, оскільки просасанідська орієнтація майже одразу виявилася дискредитованою, що зумовило або збереження лояльності населення по відношенню до Риму, або ж його переорієнтацію на місцевих володарів, які мали виразну антисасанідську позицію (типу правителя Пальміри Одената). З падінням проперських настроїв у сирійському середовищі фігура Мареада ставала непотрібною сасанідському керівництву, а тому думки про його активну участь у перському вторгненні 260 р. видаються вкрай мало ймовірними, зважаючи на відсутність у тогочасній Сирії бодай якоїсь вагомої соціальної бази, яка б підтримувала сасанідську маріонетку.

Таким чином, на початок 250-х рр. у сирійському середовищі сформувалася потенційна група проперсько орієнтованих можновладців, виразником прагнень яких і виступив Мареад. Головним

досягненням колабораціоністів у цей період стала здача Шапуру Антіохії у 253 р. Однак, небажання персів закріплюватися на окупованих землях та їх грабіжницька політика повністю перекреслили будь-які перспективи проперської орієнтації населення Сирії на тривалий час, а тому навряд чи Шапур міг активно використовувати Мареада під час свого другого вторгнення у Сирію.

Образ варвара у творах Апулея

Кумінова Катерина

Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка

k.kuminova96@gmail.com

Досліджуючи уявлення "чужого" в античності, ми бачимо, що вважалося відхиленням від норми. Це допомагає краще зрозуміти, яким було тогочасне суспільство, і глибше зануритися у природу сучасних стереотипів щодо представників іншої культури.

Метою роботи є дослідження образу варвара у творах Апулея.

Вивчення образу "чужого" в античності є популярною темою в зарубіжній та вітчизняній історіографії: Е. Холл, К. Власопулос, Б. Айзек, Л. Маринович тощо. Та слід зазначити, що увага дослідників в першу чергу зосереджена на декількох проблемах: поява терміну "варвар", зміна у ставленні до "чужого" після греко-перських воїн, римські завоювання і оцінка підкорених народів. Авторів II–III ст. часто оминають увагою, розглядаючи лише окремі фрагменти робіт. Ми ж прагнемо у своєму дослідженні комплексно підійти до цієї проблеми і розглянемо одного з авторів вказаного періоду — Апулея (бл. 124 – бл. 180 рр.).

У дослідженні будуть використані такі джерела: роман "Метаморфози, або Золотий осел", захисна промова Апулея "Апологія" та зібрання промов "Флориди".

В античності існувало декілька семантичних традицій використання терміну "варвар". Перша традиція — використання терміну "варвар" для позначення людини, яка говорить незрозумілою мовою. Друга традиція — розуміння варвара, як того, хто перебуває на нижчій стадії розвитку. Тут слід виділити два бачення: позитивне (ідеалізація

незипсованих вадами цивілізації) і негативне (дикун — уособлення низки вад: жадібність, розніженість, агресивність тощо). Третя традиція — використання терміну "варвар" у полеміці між християнами та язичниками.

Зараз розглянемо, які традиції зустрічаються у Апулея.

Перша традиція. У "Апології" та "Флоридах" є пасажі про те, що істинне красномовство присутнє лише в Греції.

Друга традиція. У "Метаморфозах" слово "варвар" використовується як ім'я називне для позначення грубості та жорстокості. У "Флоридах" знаходимо багато стереотипних образів "чужого". Це помітно у описі Марсія: погляд дикого звіра, патлатий з бородою в бруді, весь в шерсті. Він протиставляється Аполлону, як потворство проти ідеалу.

Позитивної ідеалізації варварів у Апулея немає, але простежується думка про те, що серед будь-якого народу може народитися мудрець. В "Апології" автор порівнює себе з мудрецем Анахарсісом, який походить зі Скіфії. Таким чином Апулей намагається "виправдати" своє полунумідійське-полугетулійське походження. Тут є відсилка до уявлення про географічний детермінізм, який був популярний в античності ще з часів Гіппократа. Апулей говорить, що на різній території родять різні фрукти і овочі, але люди не рослини. Навіть серед скіфів, відомих своєю відсталістю, народився Анахарсіс, а серед мудрих афінян — Мелетид. У "Флоридах" Апулей знову згадує скіфського мудреця, наводячи його вислів, але не називаючи ім'я. Тобто, останній, не дивлячись на походження, є безумовно мудрецем в очах Апулея.

Третя традиція. У "Метаморфозах" присутній негативний образ жінки, яка поклоняється одному богу, але її особисто з варварами автор не пов'язує. Тобто, цей пасаж не відповідає темі дослідження. У "Флоридах" Апулей наводить стереотипні характеристики, які закріпилися за певними народами: єгиптяни — вчені, юдеї — забобонні, набатеї — торговці, арсаніди — в одязі, який віється, араби — багаті на благовонні речовини, ітереї — бідні плодами. Апулей також перераховує в кого і чому навчився Піфагор. Так, перські маги були його першими наставниками (виділяє Зороастра). Єгиптяни навчили геометрії, халдеї — астрології, брахмани — поглядам, що стали

основою його філософії. Слід підкреслити, що таке бачення цих народів зустрічається і у інших античних авторів.

Отже, у творах Апулея зустрічається дві традиції використання терміну "варвар". Автор також звертається до образу мудреця Анахарсіса, який має проілюструвати те, що будь-де може народитися талановита людина. Це можна пояснити походженням Апулея з провінції Африки і спробою таким чином самоствердитися. Також у автора зустрічається стереотипне зображення певних народів, яке було характерне для античної літератури.

Дипломатична кореспонденція Річарда II Плантагенета

Чепіженко Вадим

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

vadim.chepizhenko@gmail.com

Важливим джерелом з історії зовнішньополітичних зв'язків Англійської корони останньої третини XIV ст. є епістолярна спадщина. Едуардом Перруа в 1933 р. було видано збірку дипломатичної кореспонденції Річарда II (король Англії в 1377–1399 рр.). Загалом вона містить 252 листи в повнотекстовому варіанті (якщо цей лист раніше не публікувався) та у вигляді конспекту (якщо лист вже був опублікований раніше). До папи, піренейських монархів, імператора, німецьких та італійських правителів листи складені латиною, до короля Франції, Наварри та нижньоземельних правителів — французькою. Даний матеріал є корисним джерелом з вивчення "дипломатичної мови", широти зовнішньополітичних зв'язків Англії та її інтересів у цій царині.

Через листи король ретранслював свій погляд на англійську монархію та її місце в світі. Лише до одного з кореспондентів він звертався як до "батька" — це був, звичайно, папа Римський (до римської курії направлено й найбільшу кількість листів — загалом 91, що становить 36 % кореспонденції), і до одного, як до "брата" — це був король Риму (імператор Венцель, брат дружини Річарда — Анни, отримав 10 листів), до всіх інших королів — звертання було "(благородний / могутній і т. ін.)

кузен". Традиційні вороги англійської корони, король Франції отримав 12 листів, королі Шотландії — 9, королі Наварри — 5.

У відповідності до хрестоносної ідеології кореспондентами короля були Хайме I де Лузіньян, король Кіпра, Левон V де Лузіньян, король Вірменії, Рікардо Карачіолло, великий магістр ордену госпітальєрів, та Мануїл Палеолог, імператор Константинопольський. З питань церковного розколу король пише Паризькому університету. Серед адресатів Річарда II і Владислав Ягайло, "король Польський, князь Литовський та спадкоємець Русі".

Між 1389 та 1397 рр. відбувається значне укріплення авторитету корони, підвищення її престижу, розширення влади англійського короля на Британських островах. Король завоював Ірландію в 1394–1395 рр., продемонстрував силу на шотландському кордоні в 1385 р. і після підписання миру з Францією у 1396 р. був готовий до подальшого наступу на шотландський суверенітет.

Не зважаючи на мирні переговори з Францією, паневропейська дипломатія Річарда була направлена на те, щоб зупинити зростання впливу Валуа в Європі. Ця політика Річарда II мала два основні вектори — на Піренейському півострові та в "Нижніх землях".

Так, на півдні Європи Англія формує плацдарм свого впливу. Королі Португалії та Кастилії були одружені з дочками Джона Гонта, герцога Ланкастерського, дядька англійського монарха, а сам Гонт міг стати герцогом Аквітанії. Імовірний шлюб Річарда зі спадкоємицею Арагону в цих обставинах являв собою загрозу безпеці Франції.

Піренейські монархії потужно представлені в дипломатичному листуванні Річарда II: 20 листів адресовано трьом арагонським королям, що змінили один одного протягом правління Річарда, загалом вони присвячені встановленню альянсу, підтримці римського папи проти авіньйонського та шлюбним питанням; португальському королю Жуану I Авіському направлено 11 листів, а кастильським монархам Хуану I та Енріке III, а також дружині останнього Катаріні Ланкастерській, — 8. З другої половини XIV ст. і на майбутні 500 років Португалія стане важливим стратегічним союзником Англійської корони в Атлантичному океані. Кастилія ж, не дивлячись навіть на шлюб

її короля з англійською принцесою, традиційно симпатизувала Франції та Авіньйону.

В 1396–1398 рр. Річард II формує потужний блок союзників у т. зв. "Нижніх країнах": Гелдерн, Юліх, Кельн, Берг, Равенсберг, Рейнський Пфальц. Правителі всіх цих земель — серед кореспондентів Річарда II. Загалом нижньоземельним князям та містам адресовано 29 листів короля. "Нижні землі" розглядалися Річардом як плацдарм для боротьби з бургундським впливом в регіоні.

Таким чином, Англія на кінець правління Річарда II домінувала в західноєвропейській політиці та на Британських островах, а її дипломатичні тенета сягали південних, північних та східних околиць Європи.

Кавалерійські підрозділи мобільного корпусу Галлієна Завіруха Данило

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
daniilzaviruha@gmail.com*

III століття стало вирішальним часом для римської військової системи. Однією з найбільш визначних метаморфоз цього періоду можна визнати створення імператором Галлієном мобільної армії, що стала прообразом майбутнього комітату. Мобільне військо Галлієна можна умовно розділити на піхотну та кавалерійську частини, серед яких склад останньої і сьогодні залишається дискусійним питанням.

Мета роботи — на основі археологічних та нарративних джерел визначити підрозділи, що входили до складу мобільного корпусу кавалерії та розкрити особливості їх формування. Досягнення мети роботи бачиться нам реальним завдяки використанню історико-генетичного, історико-системного та порівняльного методів дослідження.

Ядром центрального кавалерійського резерву стала кіннота германських легіонів. Цей факт не викликає сьогодні сумнівів. Однак крім неї на теренах імперії активно діяв ряд інших контингентів кінноти. *Equites Dalmatae* займали особливе місце у складі кавалерійського резерву, оскільки цю назву іноді застосовували і як узагальнюючу для всього

корпусу. Назва цієї групи вершників походить від найменування однієї з римських провінцій — Далмації. Судячи з усього, відокремлена легіонна кіннота і вексиліяції з території Далмації, які тоді поповнювали особовий склад за рахунок свого розквартирування, були поєднані в одне формування у складі корпусу за територіальним принципом. У свою чергу, їх тривалий та активний бойовий шлях говорить про відсутність у подальшому будь-якого суттєвого постійного зв'язку з Далмацією.

Ситуація з *equites Mauri* є набагато більш зрозумілою. Кінні допоміжні підрозділи з маврів використовувалися римлянами вже після закінчення Пунічних воєн і далі ця традиція тривала. У розпорядженні Галлієна маврські вершники виявилися лише з волі випадку, тому що Олександр Север привів деяку їхню кількість на германський лімес, де вони залишалися аж до середини III століття.

Equites Osroeni були відомі римлянам задовго до утворення мобільної армії як допоміжні кінні війська. Ця кавалерія теж була приведена в Європу ще Олександром Севером, де й залишалася аж до реформування Галлієна.

Про походження *equites Scutarii* відомо дуже мало. Ці підрозділи були створені в широкому часовому проміжку від Галлієна до Діоклетіана в контексті масштабної реорганізації кавалерії. Можливо, Галлієн сформував контингент скутаріїв з простих турм легіонної кінноти, змінивши спорядження і, відповідно, тонкощі їхнього навчання.

Equites Stablesiani, здебільшого, були рекрутовані з конюхів, які перебували при загонах інших видів кавалерії Галлієна. Але сформувати досить елітний підрозділ важкої кавалерії з одних тільки конюхів навряд чи було б можливим. Для цього типу кавалерії, на наш погляд, була потрібна деяка кількість вже навчених військових, які стали б ядром новоствореного підрозділу. Розформовані у той же час *equites singulares Augusti* як раз могли послужити ядром для формування *equites Stablesiani*.

Найменування *equites Promoti* починає використовуватися в описах військових дій істориками багатьом пізніше середини III століття. Назва нового контингенту вершників походить від поширеного ще період Принципату дієслова "*promovere*" — підвищувати у ранзі. Відповідно,

доречно вважати, що спочатку це були старослужбовці, яким підвищили платню і перевели до більш престижного підрозділу.

У формуванні корпусу, швидше за все, брали участь різні формування *gentiles nationes i numeri*, що стає ясно зі згадки у *Scriptores Historiae Augustae* їх драконів на святі деценалій при Галлієні. На жаль, якихось конкретних даних щодо цих допоміжних частин у нас немає.

Таким чином, мобільний корпус кавалерії Галлієна мав неоднорідну структуру, оскільки складався з багатьох різних частин як штатного, так і екстраординарного характеру. Активні дії з рекрутування та переорганізації дозволили зібрати воєдино римським імператорам другої пол. III ст. великі сили кінноти, використавши при цьому, імовірно, практично всі можливі ресурси.

РОЗДІЛ VIII
НОВІТНЯ ІСТОРІЯ
КРАЇН ЄВРОПИ
ТА АМЕРИКИ

**Вплив Брексіту на "особливі" американсько-британські відносини
(2017–2021 рр.)****Луценко Назарій***Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка**nazariilutsenko@gmail.com*

У березні 2017 року прем'єр-міністерка Великої Британії Тереза Мей заявила про початок процедури Брексіту — виходу королівства з ЄС. Таким чином, розпочалася трансформація британської зовнішньополітичної стратегії.

Актуальність дослідження обумовлена перманентною важливістю американсько-британських відносин як для України, так і світу загалом. Обидві держави відіграють важливу роль у врегулюванні низки проблем у різних регіонах геополітичної карти світу. Наукова новизна дослідження полягає у спробі проаналізувати розвиток американсько-британських відносин за умов Брексіту, оскільки подібні дослідження в українській історіографії досі відсутні.

Джерельну базу дослідження складає широкий спектр міждержавних угод, заяв політичних лідерів та аналітичних звітів. Фактор Брексіту у відносинах США та Великої Британії висвітлено у низці досліджень західноєвропейських науковців. Так, варто виокремити роботи Кая Оппермана "Брексіт та політика стійкості в "особливих відносинах" США та Великої Британії" та Грема Вілсона "Брексіт, Трамп та "особливі відносини". Методологію нашого дослідження складають хронологічний, історико-політичний та компаративний методи.

Під час передвиборчої кампанії у США Дональд Трамп неодноразово заявляв про те, що він є прихильником виходу Великої Британії з ЄС, на відміну від свого попередника Барака Обами (2009–2017 рр.). Для британського уряду це був важливий сигнал, який свідчив про можливість розвитку більш тісного партнерства з Вашингтоном у різних галузях. Однак, така позиція американського президента більше пов'язана з його особистим негативним ставленням до Європейського Союзу. Більш того, Дональд Трамп тиснув на Терезу Мей, наполягаючи на тому, щоб Велика Британія дотримувалася жорсткого сценарію виходу з організації. У зв'язку з цим між лідерами держав виникали політичні

дискусії, через які їм не вдалося налаштувати тісні міжособистісні зв'язки, які є вкрай важливими для партнерства між державами. Досягнути консенсусу з низки питань Дональду Трампу вдалося з прем'єр-міністром Британії Борисом Джонсоном після відставки Терези Мей у 2019 році. Варто зазначити, що серед британського істеблішменту були й ті, хто відкрито виступав проти побудови союзницьких відносин з Дональдом Трампом, однак це не зіграло значної ролі.

З 2017 по 2021 рр., за каденції Дональда Трампа, спостерігається фокусування уваги США на окремих проблемах міжнародної політики, що стосуються захисту державних інтересів в рамках стратегії національної безпеки. Подібної політики вирішує дотримуватися і Велика Британія відповідно до своєї зовнішньої політичної стратегії після Брекситу. Уряд королівства починає розбудову "Глобальної Британії", а головним союзником королівства визначаються США. Останні і нині залишаються так званою "невидимою імперією" — державою з найбільш потужною економікою та сильним політичним впливом на міжнародній арені. Фактично Брексіт спонукав Велику Британію до налагодження більш тісних відносин зі США з метою реалізації власних політичних та економічних амбіцій. Однак, це є свідченням того, що Лондон стає залежним від Вашингтону. Варто наголосити, що Брексіт зменшив вплив Сполучених Штатів у Європейському Союзі. Присутність Великої Британії у політичному блоці дозволяла США впливати на ситуацію в регіоні.

Брексіт спонукав США та Велику Британію до поглиблення відносин у військовій сфері. Держави залишилися незмінними партнерами у галузі розвідки, спільної оборони та розробки новітніх військових технологій.

Отже, внаслідок Брекситу США та Велика Британія поглибили партнерство у економічній та військовій сфері, що відповідало інтересам обох держав. "Особливі відносини" зі Сполученими Штатами стали чинником, який посприяв досягненню політичних та економічних цілей Великої Британії у 2017–2021 рр.

**Імміграційний закон Турко-Наполітано:
перепустка Італії до Шенгенської зони**

Саварин Віра

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка

vira.savaryn@gmail.com

На кін. 90-х років становлення Італії як країни активної імміграції, а також прагнення держави стати частиною Шенгенських угод, спричинило перехід міграційного питання у надзвичайно політизоване та конфліктне середовище. В цьому розрізі важливим є розглянути закон Турко-Наполітано, який створювався як комплексна відповідь уряду на імміграційні виклики.

Вивченням даного періоду імміграційної історії Італії активно займаються науковці, зокрема Джованна Зінконе досліджує еволюцію імміграційного законодавства, Сімоне Паолі розглядає закон 1998 р. з точки зору відповідності до Шенгенських угод, Мауріціо Амбросіні надає аналіз впливу закону на інтеграційні процеси всередині суспільства.

Закон Турко-Наполітано або закон № 40 від 6 березня 1998 р. є першою амбітною спробою італійського уряду систематизувати законодавство та врегулювати різні аспекти життя іноземця в країні, що робить його важливим для розуміння загальної політики держави в подальшому.

Мотивацією до прийняття закону № 40 були дві основні причини, по-перше попереднє законодавство було частковим та фокусувалося виключно на вирішенні кризових ситуацій. По-друге на період кінця 90-х років припали значні системні зміни у сфері загальноєвропейських процесів, бажання Італії бути включеною до Шенгенської зони, передбачало необхідність посилення прикордонного контролю.

Закон 1998 р. був першим актом, який створювався з розумінням того що кордон Італії стає загальноєвропейським. Як зазначають дослідники, успішні процеси об'єднання Європи як єдиного політичного тіла, зробили Середземне море вододілом, в цьому випадку Італія опинилася на першій лінії охорони фронтиру Європи-фортеці. Така роль потребувала відповідних дій щодо впорядкування існуючих міграційних проблем та превенції можливих проблем в майбутньому.

Виходячи з цього зазначимо основні цілі закону Турко-Наполітано. Першочергово ставиться мета встановлення чіткої політики обмеженого та регульованого допуску іноземців в Італію, спираючись на це наступним кроком є боротьба з нелегальною імміграцією, боротьба з використанням міграційних потоків у злочинних цілях, а також започаткування політики інтеграції для нових іммігрантів та іноземців що вже знаходяться на території країни.

Якщо звернемось до тексту закону, то очевидним є те що він робить значний прорив у ставленні до мігрантів, адже адресується у більшій мірі до легальних іммігрантів, потенційних громадян. Коли в попереднє десятиліття мігранти сприймалися виключно як тимчасова робоча сила, яка покликана задовольнити потреби італійського ринку праці, або як загроза державній безпеці з огляду на значні хвилі нелегальної імміграції. Така зміна у правовому полі, значно наблизила іммігрантів до прав які надаються громадянам. Важливо, що закон додатково передбачав процедуру амністії, завдяки якій понад 217 тис. осіб перейшли на легальне становище.

Для зменшення масштабів нерегульованої міграції, приймається стратегія щодо укладання двосторонніх угод із країнами походження. У порівнянні із законом Фоскі 1986 р. цей закон є пояльнішим, роботодавцям більше не потрібно доводити відсутність італійських робітників на позицію на яку наймають іноземця. Даний закон надає можливість в'їзду для пошуку роботи при наявності гарантій від державного або приватного спонсора.

Після закінчення терміну дії посвідки на проживання, за умови відсутності проблем із законом, її поновлювали на довший термін. Дана норма, а також широкі можливості возз'єднання сім'ї сприяли реалізації інтеграційних цілей.

Значна увага приділялась боротьбі з нелегальною імміграцією, вводились в дію ізолятори адміністративного утримання, для іноземців, посилювалось покарання за контрабанду та торгівлю людьми.

Отже, підсумуємо законодавство 1998 р. є першою спробою уряду Італії підійти до питання імміграції комплексно. Значним поштовхом для його ухвалення стало прагнення Італії бути включеною

у загальноєвропейські об'єднувчі процеси, що вимагало від країни посилення прикордонного контролю. Поряд з цим значним досягненням закону є легалізація та інтеграція мігрантів, що вже були на території країни. Даний закон є важливим актом, який демонструє спроби уряду Італії в кін. 1990-х р. ефективно та систематично регулювати імміграцію.

Гуманітарна допомога США Радянській Росії (1919–1923 рр.)

Зацепіло Валентин

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка

fejenoordrotterdam@knu.ua

Гуманітарна допомога відіграла важливу роль в американській зовнішній політиці протягом ХХ ст. Величезні спустошення, яких зазнав під час Першої світової війни європейський континент, обумовили проведення Сполученими Штатами гуманітарних акцій небачених до того масштабів. Подібно до інших країн Європи, у важкій ситуації опинилися колишні території Російської імперії. Зокрема, сама Росія пройшла й через більшовицький переворот та досвід громадянської війни. Незважаючи на відсутність дипломатичних відносин, з Радянською Росією у 1919–1920 рр. союзними державами велися непрямі перемовини щодо постачання продовольства, проте невдалі. Радянський уряд не зміг запобігти голоду в Росії, що тривав у 1921–1923 рр. Нездатність Радянської Росії власними силами пом'якшити голод вела до потреби отримання допомоги від держав Антанти, перш за все, США. Актуальність дослідження визначається розглядом конкретної присутності, діяльності та взаємодії іноземної місії з державними структурами щодо питань продовольчої та іншої допомоги постраждалому населенню, можливості залучення іноземної допомоги в ході співпраці з урядами країн, що потрапили у скрутне соціально-економічне становище.

Аналіз стану наукової розробки проблеми дослідження свідчить про її недостатнє розкриття у вітчизняній та зарубіжній історіографії, незважаючи на існування наукових праць, які безпосередньо або побіжно вивчали гуманітарну допомогу США Радянській Росії у 1919–1923 рр. Джерельна база дослідження є широка і різноманітна, що дозволяє

досягти мети дослідження і реалізувати усі поставлені дослідницькі завдання.

Протягом роботи нами використовуються як загальнонаукові методи, серед яких аналіз та синтез, так й історичні наукові методи, що дозволяють вирішувати сформульовані завдання. Зокрема, це історико-системний, порівняльно-історичний (компаративний), історико-генетичний, що уможливають з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки та закономірності у прийнятті рішення США щодо здійснення гуманітарної допомоги Радянській Росії.

Сполучені Штати, починаючи з Першої світової війни, використовували напівдержавні благодійні організації для надання гуманітарної допомоги, зокрема Комісію з допомоги Бельгії. Американська адміністрація допомоги була створена через необхідність розподілення й транспортування гуманітарної допомоги країнам Європи, зруйнованим в ході Великої війни.

Під час Паризької мирної конференції у 1919 р., за відсутності спільної російської політики союзних держав, Сполученими Штатами розроблялися плани припинення Громадянської війни в Росії. За планом місії Гувера–Нансена передбачалося надання гуманітарної допомоги Радянській Росії за умови припинення бойових дій на фронтах. Через відсутність дипломатичного визнання радянського уряду союзними державами, переговори відбувалися за посередництва представника нейтральних країн, а саме норвезького дослідника Ф. Нансена. Проте більшовицький уряд погодився обговорювати лише надання гуманітарної допомоги, що унеможливило подальші перемовини.

В ході радянсько-польської війни Червоною армією були зайняті землі Західної Білорусі та України, на яких були розміщені станції АРА. Спроби Американської адміністрації допомоги домовитись щодо постачання окупованих територій наштовхнулися на протиріччя між сторонами. Сутністю суперечностей було неприйняття радянським урядом принципів надання гуманітарної допомоги АРА, зокрема невтручання державної влади в діяльність АРА. Російський більшовицький уряд відмовився надавати гарантії безпеки АРА без переговорів із США. Проведення Сполученими Штатами політики невизнання Радянської

Росії робило надання гуманітарної допомоги фактично неможливим. Ризькі домовленості стали компромісом щодо умов надання гуманітарної допомоги у Радянській Росії. АРА, з якою радянським урядом було підписано угоду, зберігала автономність організації, мала право зупинити надання допомоги у випадку порушення договору радянською стороною та зобов'язувалась утримуватись від політичної чи комерційної діяльності. Радянська влада могла проводити обшуки та висилання працівників АРА у випадку протиправної діяльності, а також розміщувала страховий депозит у банку Нью-Йорка. Допомога під час голоду мала надаватися дітям та хворим.

Під час надання американської гуманітарної допомоги протягом 1921–1922 рр., АРА користувалося привілеями та імунітетом на території Радянської Росії, зокрема у фінансово-економічній та транспортній сферах. З метою підвищення ефективності діяльності відбувається кількісне розширення допомоги, в обсягах та охопленні населення, та якісне, у видах поставок. Програма допомоги поширюється на доросле населення за рахунок асигнувань Конгресу США та внесенню радянського золотого внеску в грудні 1921 р. Угодами 1921–1922 р. допомога розширюється із наданням медикаментів, одягу, а також із забезпеченням продуктових переказів закордону. Згорання боротьби проти голоду в Радянській Росії в 1922–1923 рр. відбувалося одночасно обидвома сторонами, як АРА, так і радянським урядом. Припинення діяльності АРА супроводжувалося втручанням радянських органів влади у розподілення допомоги та порушенням фінансових та транспортних привілеїв АРА. Проте АРА дотримувалась тактики поступового відступу, що полегшувало процес згорання гуманітарної діяльності.

У 1919–1923 рр. відбувалася еволюція цілей та мотивів надання гуманітарної допомоги Сполученими Штатами. У 1919 р. основною метою було припинення Громадянської війни в Росії та протидія поширенню більшовизму через вплив на населення. Під час радянсько-польської війни нагальним було збереження мережі станцій АРА на зайнятих Червоною армією територіях. В 1921–1923 рр. Сполучені Штати мали як економічні, так і політичні цілі. До економічних цілей належала

реалізація надлишків сільськогосподарського виробництва задля стабілізації економіки США. Політичні цілі визначалися звільненням американців, утримуваних в радянських тюрмах, а також ймовірна підтримка нового російського уряду у випадку падіння більшовиків. Через АРА Сполучені Штати були здатні виконувати певні консульські функції на території Росії, що було неможливо інакшим способом за політики невизнання.

**Тріанонський договір
у політичному дискурсі правих партій Угорщини (2010–2020 рр.)**

Кошельнік Владислава

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

v.koshelnik14392@gmail.com

За умовами Тріанонського договору, укладеного 4 червня 1920 р., між Угорщиною та країнами-переможницями у Першій світовій війні, нові кордони держави складала близько 30 % від довоєнних. Ця подія залишила глибокий відбиток на національній свідомості угорців. Протягом різних періодів угорської історії політичні кола намагались утримувати тему Тріанону "на порядку денному" (міжвоєнний період) або "замовчати" її (комуністичний період). Після 1989 р. праві політичні діячі у своїй риториці знов звертаються до історії та наслідків Тріанону, намагаючись отримати додаткові політичні дивіденди. Аналіз наративів про Тріанонський договір є актуальним у контексті нещодавнього відзначенням сторіччя підписання договору та дискусіями навколо суперечливих комеморативних практик у політичному дискурсі правих партій — "Фідес — Угорський громадянський союз", "Йоббік", Рух "Наша Батьківщина" тощо.

Дослідженнями окремих аспектів обраної проблеми займалися угорські автори: Г. Дьяні, Б. Аблонці, Є. Ковач, І. Фекете, а також польські й російські дослідники, зокрема А. Садецький та М. Медушевський. Джерельну базу дослідження складають матеріали офіційного походження, зокрема Конституцію 2011 р., програмні документи зазначених вище партій, а також промови/виступи політичних діячів.

Після приходу до влади партії "Фідес" у 2010 р. відбулася трансформація офіційних наративів щодо Тріанонського договору. Наративи, які раніше використовувалися лише ультраправими партіями, у більшості свої стають частиною урядової риторики. Аргумент про "єдність угорської нації", незалежно від того, проживає угорець у країні чи за кордоном, закріплюється у політичному дискурсі та стає частиною урядової програми. Ці перетворення певним чином пов'язані з появою праворадикальної партії "Йоббик" у парламентському політичному просторі у 2010 р. У період з 2010 по 2017 рр, істотно, майже у 6 разів, зросла кількість виступів, де тематика Тріанону використовувалася як риторичний засіб і аргумент у парламентських дебатах, переважно депутатами від партії "Йоббик". Згадування Тріанону у контексті вимог територіального перегляду не є пріоритетним варіантом з боку інших правих, за винятком деяких прикладів. Так, Рух "Наша Батьківщина", виступав за скасування Тріанонського мирного договору, хоча більшість правих партій не підтримали ідею.

У 2020 р. знаковою подією став виступ В. Орбана у Шаторальяуйхеї з нагоди сторіччя підписання договору, де він використав своєрідну історичну періодизацію, вимірюючи історію країни "Тріанонами". Орбан трактував угоду як "результат зради" та виокремив роль "п'ятого покоління Тріанону", яке може зробити рішучі кроки щодо відновлення справедливості. Цікаво, що у 2019 р. "Фідес" відхилив пропозицію партії "Йоббик" зробити 2020 роком пам'яті Тріанонського договору. Натомість було обрано назву "Рік національної єдності", так само як і новий монумент у Будапешті отримав назву "Монумент національної єдності".

Розглядаючи виступи правих політиків, підкреслимо, що серед значної кількості трактувань Тріанону є декілька найбільш характерних для правих партій. Тріанонський договір згадується як: наслідок програної війни; результат надмірних претензій великих держав; найбільша несправедливість у світовій історії; результат підривної роботи внутрішніх ворогів; наслідок змови масонів. Також притаманно згадувати договір як інструмент для критики лівих, як таких, що "схильні нападати на націю".

Таким чином, Тріанонський договір протягом 2010-х рр. став невід'ємною частиною політичного дискурсу угорських правих партій. Його різноманітні трактування та характеристики, що загалом несли негативну конотацію, активно використовувалися як аргумент у дебатах чи інструмент тиску. Поступово риторика, щодо договору, яка була до цього характерна для ультраправих партій, частково з'явилася і у заявах представників правлячої партії "Фідес" та керівництва Угорщини.

**"Холодна війна" й ідеологічні трансформації канадських лівих:
кейс CCF-NDP**

Ткаченко Вадим

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
w.o.tkachenko@gmail.com*

"Холодна війна" мала значний вплив на ліві рухи в світі і в Канаді зокрема. Вивчення ідеологічної трансформації соціалістичних партій і організацій під впливом міжнародних чинників, безумовно, є актуальною темою з урахуванням можливостей, які воно розкриває для кращого розуміння політичних процесів у сучасному світі.

Партії та профспілки мали реагувати на глобальну конфронтацію з огляду на їх ставлення до СРСР. У другій половині 1950-х років воно зазнало змін через події, що відбулися в Східному блоці — XX з'їзд КПРС і політику десталінізації, з одного боку, і криваве придушення Угорської революції 1956 року — з іншого. Наш огляд трансформації ідеології соціал-демократів і робітничого руху завершується утворенням Нової демократичної партії та затвердженням її програм у 1961–1962 рр.

Історіографія проблеми складається переважно з праць канадських авторів. Серед них роботи Джудіт Карл, Майкла Классенса, Нельсона Уайсмана та інших науковців. Втім, фокусом досліджень істориків були переважно організаційні та електоральні трансформації, тоді як ідеологічні розглядалися у тісному зв'язку з ними. Наше дослідження базується на програмних документах розглянутих організацій, які використані для відображення основних ідеологічних установок.

Сюди входять програми Кооперативної федерації Співдружності 1933 і 1956 років, програми Нової демократичної партії 1961 і 1962 років. Також було залучено матеріали парламентських дебатів та ЗМІ, мемуари учасників організацій.

Хоча соціал-демократія в Канаді була потужною, навіть парламентською, силою, в другій половині 1950-х років вона почала втрачати популярність та демонструвати істотний дрейф вправо, що проявилось під час прийняття в 1956 р. нової програми партії "Кооперативна федерація Співдружності" (CCF), відомої як Вінніпезька декларація. Це відбувалося синхронно з Угорською революцією. Порівняно з попередньою програмою 1933 р., нова демонструвала істотний відхід від марксистської риторики та критики соціально-економічного ладу в Канаді. Так, позитивно оцінювалися конституційний лад країни, приватна власність на підприємства (хоча капіталізм і називався "аморальним") та в цілому відмічалися позитивні зрушення в добробуті найманих працівників в країні за попередні 23 роки. У той самий час тоталітаризм також засуджувався, а засобом боротьби з ним і "людськими стражданнями" вважалася матеріальна підтримка слаборозвинених країн.

У 1961 році Канадський конгрес праці разом з Кооперативною федерацією Співдружності (CCF) утворив Нову демократичну партію (НДП), яка стала радше центристською, ніж лівою, партією. У цей час, як відомо, відбувалося чергове загострення відносин між СРСР і США ("Карибська криза"), яке стимулювало ці зміни. НДП не отримала широкої громадської підтримки і користувалася відносною популярністю лише на Заході країни, при цьому конкуруючи з партією Соціального кредиту. Вона не змогла стати серйозною протиположною лібералам і консерваторам у канадській політиці.

Причина зниження популярності лівих полягала в тому, що питання, які були основними їх програмними засадами, у першій половині ХХ століття поволі втрачали свою актуальність. Ці проблеми були (принаймні частково) вирішені під час кейнсіанських перетворень канадських ліберальних урядів у попередні десятиліття — в процесі побудови соціальної держави. Таким чином, у цьому світлі є логічним,

що електоральна база лівих скорочувалася. "Холодна війна" стала потужним каталізатором вищезгаданих трансформацій як складової в боротьбі за позитивний імідж систем. Крім того, біполярне ідеологічне протистояння змусило канадських лівих обирати сторону, що також справило вплив на їх ідеологічний дрейф вправо.

***Основні напрями інформаційної політики уряду М. Тетчер
у Великій Британії (1979–1990 рр.)***

Шаталова Тетяна

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
tanya.shatalova1997@gmail.com*

Протягом багатьох десятиліть Консервативна партія Великої Британії демонструвала класичний приклад успішної адаптації до мінливого економічного і соціального середовища. "Тетчерівське десятиліття", як часто називають у Великій Британії роки правління уряду Маргарет Тетчер, ознаменувалося настільки серйозними змінами в економічному і соціально-політичному житті країни, в самому способі життя британців, що стало сприйматися широкою громадською думкою як один із рубіжних періодів еволюційного розвитку британського суспільства.

Діяльність уряду Маргарет Тетчер була широко представлена у ЗМІ. Важливе значення для дослідження окресленої проблематики цього дослідження відіграють публічні виступи, доповіді, прес-конференції, інтерв'ю, промови Маргарет Тетчер за період її прем'єрства. Варто зазначити, що інформаційний супровід діяльності уряду Тетчер, завдяки ЗМІ вилився у велику кількість наукової літератури у британській історіографії. У радянський період політику тетчеризму досліджував Л. Замятін. Одним із найбільших дослідників Великобританії епохи Маргарет Тетчер є Попов В. І. — колишній посол СРСР у Великобританії і історик. Важливе значення для на даної роботи мали сучасні російські дослідження — дисертаційні праці І. ЯвнОВОї.

Джерельну базу дослідження склали різні матеріали і документи: стенографічні звіти засідань англійського парламенту, програмні та політичні документи партії, урядові документи, законодавчі акти,

доповіді королівських комісій і урядових комітетів, довідники, відомчі видання, численні виступи М. Тетчер, матеріали британської преси. У Великій Британії в середині ХХ-го ст. відбувався все більш явний поділ на якісну та масову пресу. На сьогоднішній момент до якісного друку можна віднести "Таймс", "Дейлі Телеграф", "Гардіан", "Файненшл таймс", "Індепендент".

Методологічною основою дослідження є сукупність принципів системності, науковості та об'єктивності. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань були використані компаративний метод, а також метод індукції і дедукції. Дослідження багато в чому будувалося і на принципах історизму. З групи загальнонаукових методів використовувався структурно-функціональний аналіз, який цілком адаптований до розгляду проблеми.

Маргарет Тетчер мала в Британії репутацію "залізної леді", проводила жорстку і рішучу політику, приділяла велику увагу соціальним проблемам. Від неї очікували серйозного урізання дотацій на соціальні потреби, а вона, навпаки, збільшила асигнування на пенсії та інші соціальні допомоги, провела реформу систем охорони здоров'я та освіти. Водночас інформаційна політика Тетчер будувалася таким чином, щоб люди усвідомили необхідність розраховувати на себе, а не на допомогу держави.

Перш ніж проводити інформаційну політику, політичним силам необхідно було цієї влади досягти. А оскільки в умовах правової держави шлях до влади проходив виключно через рівні та відкриті вибори, не дивно, що величезний вклад у прихильність до тієї чи іншої політичної сили робили засоби масової інформації. Її період перебування на посаді був відзначений лобюванням з боку медіа-організацій. Маргарет Тетчер не досягла усіх своїх цілей в медіаполітиці, але форма, структура і культура британських газет і телебачення сьогодні несуть безпомилковий знак епохи М. Тетчер.

У роботі звертається увага на питання особливостей висвітлення у ЗМІ діяльності консервативного уряду у Великій Британії в епоху прем'єрства Маргарет Тетчер. Вивчення особливостей інформаційного супроводу заходів уряду Маргарет Тетчер допомагає зрозуміти

та визначити роль інформаційних технологій та мас-медіа у висвітленні діяльності уряду, пояснити особливості сучасного геополітичного становища Великої Британії.

Роль Вацлава Гавела у дисидентському русі Чехословаччини

Сухорукова Юлія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

juliasuchorykova@gmail.com

Вацлав Гавел (1936–2011) — видатна історична постать, котра відіграла значну роль у долі чеського та словацького народів. Дослідження творчої та дисидентської діяльності цього інтелектуала, драматурга та нонконформіста залишається актуальною через низку причин. Насамперед тому, що у світі все ще переважають країни з авторитарними або тоталітарними режимами, для яких характерна заборона або обмеження свободи слова, друку, опозиції; властива наявність цензури та/чи культу особи. Дисидентський рух у підконтрольних СРСР країнах РЕВ і Варшавського договору усіляко сприяв переходу до моделі демократичної держави, для якої характерний захист людських прав та свобод. Сьогодні такі цінності відстоюють чимало активістів та правозахисників, зокрема на пострадянському просторі, що також свідчить про актуальність досліджуваної теми.

Серед іноземних авторів праць про життєвий шлях та діяльність Вацлава Гавела варто виокремити Е. Г. Задорожнюк, С. О. Шерлаїмову, К. Рокамору, Дж. Кіна, Е. Крисеову, Дж. Симинківича. До творчості та політичного активізму цієї непересічної особистості зверталися й українські науковці: Т. Мелещенко, О. Підлуцький, С. Віднянський, В. Речицький. Джерельну базу дослідження складають п'єси драматурга, його інтерв'ю, документи КПЧ та опозиційних до неї організацій. Вони дозволяють простежити розвиток дисидентського руху в ЧССР у 1960–1980-ті рр., розглянути історичні події з різних сторін ідеологічного протистояння.

Працюючи над доповіддю, нами були використані методи комплексного аналізу джерел, історико-аналітичний та історико-

порівняльний, що дало змогу розглянути особистісний та професійний розвиток В. Гавела, осмислено його п'єси та історичне тло Чехословаччини під владою комуністів. Драматург-нонконформіст був критично налаштований до політики, котру проводила КПЧ. Гоніння на діячів мистецтва, переслідування інакомислячих та посилення цензури — все це, на його думку, заважало розвитку альтернативної культури, відмінної від панівного в літературі "соціалістичного реалізму". У своїх творах письменник відображав настрої тогочасного суспільства та викривав вади комуністичного режиму, через що сам неодноразово зазнавав переслідувань та арештів, а його п'єси абсурду заборонялося публікувати та ставити в театрах ЧССР.

Важливим етапом в історії Чехословаччини стала "Празька весна" 1968 року, коли під гаслом "соціалізму з людським обличчям" відбулося значне пом'якшення режиму. В. Гавел проявив себе у серпні 1968 р., коли в ЧССР вдерлися війська держав ОВД: разом із мешканцями міста Ліберець він чинив опір радянським агресорам, писав зухвалі промови та працював на місцевій незалежній радіостанції.

Після придушення "Празької весни" В. Гавел не полишав дисидентську діяльність: неодноразово виступав на з'їздах письменників, де висловлював своє негативне ставлення до режиму "нормалізації", написав з цього приводу відкритий лист президенту ЧССР Г. Гусаку, став на захист молодіжного рок-гурту Plastic Peoples тощо. Однією з найважливіших подій у чехословацькому дисидентському русі загалом та діяльності нонконформіста зокрема стало створення за його участю "Хартії-77" — програми, що стала одним із перших проявів масової непокори режиму в боротьбі за дотримання людських прав і свобод. У 1978 р. В. Гавел став одним із засновників "Комітету на захист незаконно переслідуваних", в 1988 р. — учасником "Руху за громадянську свободу" — обидва об'єднання мали на меті правозахисну діяльність, котра вважалася антиурядовою та підривною, та через яку дисидент тричі заарештовувався (у 1977, 1979 і 1989 рр.).

Підсумовуючи, варто сказати, що В. Гавел мав великий вплив на чехословацький антисистемний рух доби "реального соціалізму", а робота опозиційних об'єднань готувала суспільство до повалення

тоталітарної влади і корінних демократичних перетворень, що після 1989 року отримали назву "Оксамитова революція" та посткомуністичний транзит.

РОЗДІЛ ІХ
НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН
ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Казус Темпл Аннеке**Бойко Сусанна***Одеський національний університет імені І. І. Мечникова**boiko.s@stud.onu.edu.ua*

Науковою проблемою запропонованої роботи є вивчення ранньомодерного явища полювання на чаклунів в Західній Європі на прикладі дослідження протоколів окремого суду, що відбувся в 1663 р. в німецькому місті Брауншвейг. Звинуваченою в відьомстві виступила жінка на ім'я Анна Ролеффес (Anna Roleffes), більш відома за показаннями свідків як Темпл Аннеке, що за результатами слідства була страчена. Унікальність окресленого випадку полягає в тому, що протоколи Темпл Аннеке дуже детально відображають весь хід судового процесу. Слід підкреслити, що більшість задокументованих свідчень про суди над особами, яких звинувачували в чаклунстві, відрізняються стислістю. Таким чином, враховуючи добрий стан збереженості оригінальних протоколів при фактичній відсутності досліджень даного джерела, а також перспективу звернутись до вивчення явища полювання на чаклунів з позиції мікроісторії, вважаємо запропоноване дослідження актуальним.

Серед джерел, які використовувались в ході роботи як допоміжні, слід назвати Кримінальний кодекс Карла V, витримки з Громадянського статуту Брауншвейгу та трактат з демонології Якоба Шпренгера та Генріха Інстіторіса "Молот відьом". Вивчаючи тему гоніння проти відьом в Західній Європі, зокрема гендерний аспект, ми звертались до праць Ліндал Ропер (Lyndal Roper) "Едіп та Диявол: чаклунство, сексуальність і релігія в ранньомодерній Європі" та Жана Делюмо "Страх на Заході", а аналізуючи зміст магічних практик Анни Ролеффес — до роботи Джона М. Ріддла (John M. Riddle) "Богині, еліксири та відьми: рослини та сексуальність впродовж всієї історії людства".

Для встановлення ступеня інтеграції релігійних доктрин в процес світського судочинства було застосовано методи аналізу та синтезу. Скориставшись методом класифікації, ми зробили спробу відокремити інформацію, що, на нашу думку, мала "інквізиторське походження", тобто була продиктована насадженими ідеями гоніння проти відьом та тією,

що належала безпосередньо свідкам та звинуваченій. В цілому робота базується на мікроісторичному аналізі.

Хід дослідження передбачав наступні етапи:

1) встановлення цілісної картини суду над Темпл Аннеке;
2) виділення окремих сюжетів, що постають з задокументованих показань та виявлення відображених в них уявлень. Зокрема, аналіз згадки в протоколах мандрагори з урахуванням ідей про її магичні якості, що наявні в історії;

3) зіставлення правових норм, яким мав підпорядковуватись суд Брауншвейгу та ідеологічної бази боротьби проти чаклунів із специфікою процесу, який ми досліджуємо.

Результатом проведеного дослідження стала низка висновків. По-перше, хоча Темпл Аннеке, свідки та судові чиновники постійно апелювали до ідей католицької релігії, чітко простежується й намагання суду довести, що звинувачена нашкодила людям своєю магією. Таким чином, ранньомодерний світський суд, який обґрунтовував вирок церковними ідеями, використовував їх скоріш як безапеляційних базис, підкріплюючи своє рішення розлогим розслідуванням із переліком постраждалих осіб. По-друге, опосередковано ми бачимо в протоколах тему батьківства, втілену у бажанні людей знайти винного в хворобах своїх дітей. Ідея про те, що відьма годує когось лише з метою нашкодити також наявна. Отже, на перший погляд справа Темпл Аннеке здається типовим прикладом суду над відьмою, механізм якого чітко відповідав певним правовим та ідеологічним установам. Такий висновок має сенс, але справа Темпл Аннеке — це, перш за все, унікальний випадок втілення ранньомодерних уявлень про гендер, відьомство та судочинство в повсякденні людей. На нашу думку, найбільш раціональні показання давала саме Анна Ролоффес. Вона намагалась з позицій логіки пояснити, наприклад, якими методами лікувала людей та тварин, проте крок за кроком її змусили звести все до чаклунства в тому вигляді, яким його бачив суд.

***Дихотомія представлення офіційної догматики
католицької церкви та суспільно-політичного розвитку Європи
(XV – перша половина XVII ст.)***

Машковська Ірина

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

iryna.mashkovska@gmail.com

Доба Середньовіччя піднесла католицьку церкву на п'єдестал: тисячу років релігія використовувалася папством для впливу на населення. У статті розглядається питання конфліктів між католицькою церквою і антагоністами, що сміливо виступили проти існуючої догматики. Актуальність обраної теми зумовлена інтересом сучасного кола дослідників до проблемного питання — протистояння між церквою і наукою, філософією, суспільним прогресом.

Наукова новизна представлена висунутою нами думкою про необхідність появи особистостей з новими поглядами для еволюції суспільства. За доби панування церковної догматики такі ідеї не визнавалися, засуджувалися, оскільки значно випереджали ту епоху, а інакodomство каралося рішеннями інквізиції, закінчувалося ув'язненням або стратою.

В історіографії, присвяченій обраній проблематиці, наявні різні підходи до її трактування, що різняться через релігійні, політичні погляди, походження науковців. Провідними спеціалістами є Й. Барбур, Дж. Х. Брук. Американський історик Р. Л. Намберс наполягає на міфічності протиріч між церквою і розвитком наукової думки.

Джерелознавча база здебільшого представлена публіцистикою, особистим листуванням діячів Реформації, їхніми програмними зверненнями; документальними джерелами — актами рішень Вселенських соборів, матеріалами Вормського рейхстагу 1521 р. та "Індексом заборонених книг". Для дослідження складності дихотомії поглядів використано принципи історизму й наукового пізнання. Робота з джерелами вимагала залучення критичного методу, постаті антагоністів були досліджені біографічним методом.

Протягом раннього нового часу з'явилися нові теоретичні підходи до ролі церкви у політичному житті держави, запропоновані Нікколо

Макіавеллі у "Державотворці" (1532). Ідея підпорядкування церкви світському монарху кардинально суперечила догматиці, за що праці політичного діяча були заборонені цензурою протягом 200 років.

Зміни супроводжувалися новими тенденціями в рамках італійської схоластики: П'єтро Помпонацці відстоював потребу існування філософії окремо від церкви — і німецького гуманізму, що набув радикалізації у період діяльності молодшого покоління.

Дії католицької церкви для захисту існуючого ладу були спрямовані на винищення цвіту європейського суспільства, освіченість якого виходила далеко за межі періоду, в якому вони жили. Ні літературна цензура ордену єзуїтів, ні спалення єретиків не змогли зупинити крах середньовічного устрою. Жертвами реакційної політики стали прихильники геліоцентричної системи, лояльні до індіанців місіонери, реформатори, гуманісти. Перед реальною загрозою страти Г. Галілео вирішив зберегти своє життя шляхом зречення поглядів і перебуванням під наглядом інквізиції до смерті, тоді як Дж. Бруно, Ян Гус свідомо не відмовилися від власних переконань, зробивши вічним символ загнаної в куток особистості.

Суспільно-політичні зміни періоду раннього нового часу призвели до кризового стану католицької церкви. Перемога Реформації у передових європейських країнах спричинила релігійний розкол католицької церкви і Тридцятилітню війну (1618–1648), що вийшла за рамки релігійного конфлікту, оскільки базувалася на політичних інтересах монархів — типовий приклад геополітичної гри. Вестфальський мир став важливим кроком у секуляризації Європи, узаконив нівелювання ролі папства, церкви, релігії; змінив баланс сил між світською і релігійною владою на користь першої, відтепер вони — окремі гілки без взаємних претензій на владу.

Отже, передові філософи, реформатори, політичні діячі творили у постійному тиску з боку католицької церкви та її карального органу, що або ламало у людях особистість, змушувало підкоритися, або робило їх першими у черзі на фізичне знищення. Погляди непересічних мислителів XV–XVII ст. мали великий вплив на становлення сучасного світоустрою.

Протестантська етика**як основа формування багатовекторності реформаційного руху
першої половини XVI століття****Побуцька Софія***Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка**robutska@gmail.com*

Доробок дослідників як і зарубіжних, так і вітчизняних з історії Реформації чималий. Проте, попри чималий його обсяг, на окремих етапах все частіше з'являються "білі плями", а окремі проблеми набувають дискусійного характеру.

Зокрема одне із найпоширеніших питань, що виникає під час відзначення ювілею Реформації, стосується проблеми її історичної неминучості. У 2017 році набула популярності ідея переосмислення феномену, що базується на повторному аналізі його багатовекторності. В контексті чого у вітчизняній історіографії був зроблений головний акцент на практичний аспект феномену, якому поступається інтелектуально-етичний. Згідно з цим постає необхідність зробити комплексний аналіз інтелектуально-етичного елемента як основи майбутньої багатовекторності реформаційного руху. Кризь призму цього запропоноване дослідження є актуальним.

Протестантський етос неодноразово ставав предметом богословського та релігієзнавчого аналізу. Північноірландський теолог Алістер МакГрат (Богословская мысль Реформации) вважається одним із найвідоміших дослідників богослов'я різних груп реформаторів. Необхідно також зазначити про R.C. Sproul (Sola Scriptura), Timothy George (Theology of the Reformers), Jim Packer (Sola Scriptura). Варто додати, що низку конфесійних досліджень було присвячено аналізу богословських принципів та основ, відомих як 5 Sola. Зокрема, евангельські богослови А. Пузинін (Традиция евангельських християн), М. Черенков (Європейська Реформація), лютеранський теолог Дж. Корзін (The source of the Solas).

Джерельну базу дослідження можна розділити на декілька видів: правові джерела (канонічного права) — (Лютеранський та Реформаторський варіанти перекладу Нового Завіту, одне із джерел

Божого Одкровення — Передання), наративно-правові джерела (95 тез Мартіна Лютера, 67 тез Ульріха Цвінглі). Варто додати, що в основі дослідження також лежить Кембриджська декларація, що містить своєрідний метатекст (5 Sola), що сприяє демонстрації вчення Реформації та фундаментальна збірка документів з історії Реформації — "Corpus Reformatorum".

Наукова новизна отриманих результатів полягає в уточненні положення теолога Й. Лортца про виняткову роль католицьких провин і причин у формуванні протестантської етики у світлі піднятої під час відзначання ювілеїв Реформації проблеми її історичної неминучості.

Методи дослідження: загальнонаукові принципи — історизм (для розгляду проблеми формування інтелектуально-етичного елемента як фундаменту багатовекторності Європейської Реформації), діалектичний метод (для теоретичного осмислення богословських принципів протестантизму), спеціально-наукові методи — порівняльно-історичний (для зіставлення та протиставлення обставин зародження та еволюції богослов'я Лютеранського та богослов'я Реформаторського), емпіричні методи — джерелознавчий (для вивчення писемних джерел).

У ході дослідження було проаналізовано питання інтелектуальних витоків Європейської Реформації. Вдалося простежити, що ключову роль у формуванні Лютеранського богослов'я зіграла проблема "доктринальних відхилень" або ж "доктринального розмаїття". В контексті порівняння було висвітлено проблему формування богослов'я Реформаторського, що дозволило окреслити усю складність та неоднорідність у процесі зародження реформаційного руху та на ранніх етапах його еволюції. Головний акцент було зроблено на теоретичному осмисленні богословських принципів протестантизму. Вдалося простежити, що в спадщині магістерських реформаторів у світлі ідей доктринальної Реформації мали місце 3 основних Sola, що зрештою мали ключовий вплив на становлення багатовекторності реформаційного руху.

Отже, протестантська етика, що пройшла тривалий шлях свого формування, зародившись ще до умовного початку Реформації, була, завдяки діяльності реформаторів магістерського крила, приречена

на еволюцію з перманентними корекціями. Зрештою протестантське богослов'я, яке стало ядром протестантського етосу, визначило ідеї доктринальної Реформації, які певною мірою виступили приводом подальших складних релігійних і соціально-політичних перетворень.

**Внесок св. Івана від Хреста
у католицьку реформу Нового часу:
історико-духовний аспект
Пачковська Соломія-Анна**

*Львівський національний університет імені Івана Франка
solopachkovska@gmail.com*

У контексті містичної традиції католицизму важливо розкрити особу святого Івана від Хреста (1542–1591). Хоч він є відомий як лірик і аскет, однак значущою є його роль у католицькій реформі, реформуванні Ордену кармелітів. Важливо наголосити, що в сучасній українській історіографії цій постаті присвячена незначна кількість наукових публікацій. Цю прогалину доповнюють праці Е. Штайн ("Kreuzeswissenschaft. Studie über Johannes a cruce", 1950), І. Павла II ("Doctrina de fide apud S. Joannem de Cruce", 1948"), Г. Гроховської ("Świętego Jana od Krzyża wizja zjednoczenia człowieka z Bogiem", 2019), М. Ігнатської ("Жизнь и стихи Хуана де ла Крус") та ін.

Джерелами до вивчення цієї визначної постаті є найперше його власні твори як богословські, так і поетичні. Його богословські трактати були розлогими коментарями до власних поезій, які мали євангелізаторське спрямування. У доробку серед прозових творів налічують чотири найбільш об'ємні — це трактати: "Сходження на гору Кармель", "Темна ніч", "Пісня духу", "Живе полум'я любові". Рештою творів є вірші, сентенції, а також листи. Ці твори є натхненні його власним досвідом і світосприйняттям, на яке вплинули нелегкі випробування, серед яких ув'язнення у Толедо неререформованими ченцями.

Актуальність теми полягає в тому, щоб простежити вплив духовної доктрини святого Івана від Хреста і його послідовників на подальший поступ Католицької Церкви, проаналізувати імпульс, який він дав Ордену

кармелітів, спричинившись до його реформування. Новизна теми полягає в тому, що його постать майже не є вивченою в Україні. Варто зазначити, що лише 2013 року два твори містика були перекладені українською, але, на жаль, критичного аналізу його життєвого шляху, які вагомих праць про нього на пострадянському просторі майже нема. Довгий час була популярна праця Д. Мережковського про святого з трилогії "Испанские мистики" (1940–1941). Проте ця робота не може розглядатись з наукового погляду, бо у ній бракує історичної достовірності. З огляду на новизну і радикальність містичного досвіду Святого, в якому панує "суха" віра і нелюбов до пристрасних духовних переживань, Мережковський хибно визначає святого Івана від Хреста майже як єретика.

Досліджуючи задекларовану проблему використано такі наукові методи як біографічний, аналізу історичних джерел. В ході дослідження констатовано, що XVI ст. в історії Святої Католицької Церкви було часом оновлення багатьох католицьких релігійних орденів як протидія Реформації. Хоча Орден кармелітів з часу переселення його членів з Палестини у Європу, вже не слідував первісному духу, все ж найбільшим поштовхом до його реформи стала Велика або Західна схизма. Не в останню чергу вплинули недавні великі географічні відкриття. Св. Тереза Авільська (1515–1582), яка почала цю реформу, була глибоко вражена вище названими подіями і хоч мала чітке уявлення і можливість реформувати жіночу гілку Ордену, все ж потребувала особу, яка би змогла реформувати і чоловічу гілку. На її думку, саме чоловіки є здатні поєднувати життя в постійній молитві з місіонерською діяльністю, яка тоді була дуже необхідна на теренах Нового світу, де корінне населення потерпало від жорстокості конкістадорів. Особою, яка підійшла Терезі Авільській, став Іван від Хреста, який, хоч і любив цілковите усамітнення, відповідав не картузіанській, а кармелітській харизмі Св. Іван від Хреста як один з найосвіченіших людей свого часу своєю реформою підтримував рух Контрреформації, давши нове життя Ордену, який багато століть плевав питомо католицькі культу (як, до прикладу, культ Богоматері у різних формах). Теологічні погляди, глибоке розуміння Святого Письма, прихильне ставлення до вчення Св. Томи Аквінського та багато іншого знайшли відгук у численних його

послідовників, які у подальшому стали провідниками віри й духовності далеко за межами католицького світу.

Магістрат та боротьба з пандемією у Венеції XVI ст.

Лобачова Тетяна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

tataalex777@gmail.com

В XVI ст. органи охорони здоров'я діяли майже в усіх великих містах Італії. Ці органи займались різними справами безпеки міста, від надання санітарних посвідок до видачі патентів, у яких було вказано, звідки прибули кораблі. Також органи охорони здоров'я вводили карантин та встановлювали санітарні кордони.

Магістрат не обмежувався органом охорони здоров'я і вважав задоцільне радитись з професійними лікарями. Так, у 1555 р. венеціанський уряд викликав Нікколо Массу до коледжу лікарів, щоб за допомогою загальної думки визначити, чи є хвороба чумою або якоюсь іншою недугою. Чума у Венеції 1575–1577 рр. не була першим випадком, коли міська рада збирала лікарів, щоб вирішити, чи є захворювання чумою чи чимось менш гострим та злюкисним.

Необхідно згадати діяльність одного з досить відомих італійських лікарів того часу Джироламо Меркуріале. У 1575 р. венеціанський сенат уклав шестирічний контракт з професором Падуанського університету. Незважаючи на те, що його зазвичай називали героєм міста, його репутація різко погіршилась після того, як він невміло впорався із спалахом чуми у Венеції в 1576–1577 рр. Коли Меркуріале та Каподівака (падуанський лікар) розпочали лікування хворих у Венеції, кількість загиблих майже зупинилася — це була одна з причин, за якої вони вважали, що це не може бути справжня чума. Однак до кінця червня смертність зросла неймовірними темпами. В результаті припинення традиційного карантину та інших засобів захисту від чуми смертність у Венеції перевищила показники будь-якого іншого міста. Нотаріус венеціанської ради з охорони здоров'я Корнеліо Морелло заявив, що дії Меркуріале та Каподівака були головною причиною загибелі людей у Венеції.

Проте, слід зазначити, що влада й сама не була схильною оголошувати загальний карантин, бо знала, як це може вплинути на родини, у яких будуть виявлені хворі на чуму (експропріація майна та надходження до карантину тощо).

Цікавою є участь іншого лікаря — Джироламо Донцелліні. Саме він почав висловлюватись проти позиції спілки лікарів разом з Меркуріале, які вважали, що хвороба 1577 р. не є чумою. На підтримку уряду Джироламо Донцелліні стверджував, що магістрат прийняв укази, які спрямовували заражених за ворота міста, замикали тих, хто вже був у місті, хто був інфікований чи підозрюваний, і забороняли торгівлю та переміщення людей. Цими засобами було заблоковано чуму. Хоча уряд насправді підтримав і, можливо, навіть вплинув на думки падуанських лікарів (Меркуріале та його прибічників) з комерційних інтересів.

Якщо ж торкатися законодавства стосовно чуми як такого, а не конкретно у Венеції, то слід зазначити, що воно сягає 1348 р., знаменитих Орденів Пістої, і незабаром їх повтори можна знайти в Мантуї, Венеції, Мілані, Павії та інших містах Північної Італії, а також в Іспанії та Франції.

Це були не лише "інструкції" щодо того, що можна або чого не можна робити, наприклад, введення карантину. Вони також надавали просту та практичну інформацію про те, як зберегти здоров'я громади, на основі спостережень та здорового глузду, а саме: не брати воду з комунальних колодязів, які смерділи грязюкою; інструкції щодо того, як легко та надійно дезінфікувати всі види предметів; способи парфумування будинку, листів та книг; як очистити будинок, як мити предмети піском або солоною водою, а після очищення — як їх сушити. Вони навіть включали інструкції, як кип'ятити воду. Таким чином, влада Венеції вчилась на своїх помилках. Довірившись падуанським лікарям, вона втратила більшу частину населення, а відповідно й платників податків, тому й повернулася до старої, проте дієвої практики карантину.

**Дії королівської та місцевої влади
у боротьбі з епідемією чуми в Іспанії
у 1596–1601 роках**

Кіктенко Олександр

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
geohistr@gmail.com*

Проблематика боротьби із загрозою епідемії є і в наш час, тому доволі актуальним питанням є особливості протиепідемічних заходів у часи Кастильської чуми 1596–1601. При написанні роботи було враховано праці дослідників Рута Макея стосовно основної хронології подій під час епідемії чуми в Іспанії, а також праці Луїса Меркадо, придворного лікаря цієї епохи, що залишив чимало джерел про особливості боротьби з чумою в цей час.

Епідемія чуми на початку XVII століття стала черговим ударом для економіки та соціального благополуччя Іспанії. Протягом 1596–1601 років від чуми загинуло 500 тисяч людей, що складає 8 % населення Піренейської частини Іспанії. Молодий король Філіп III призначає "завідуючого внутрішніми справами" герцога Франсіско Гомес де Сандоваль-і-Рохаса, більш відомого як герцог Лерма та доручає йому боротьбу з епідемією. Багато дослідників відзначають, що саме призначення Лерми є першим кроком до утворення в майбутньому уряду в сучасному розумінні в Іспанії.

Чума з'явилася після прибуття судна "Родамундо" з Дюнкерка чи Кале в Сантандер у 1596 році та розповсюдилася Піренеями упродовж кількох років. Спочатку сам Лерма, посилаючись на королівського лікаря Луїса Меркадо, запевняв, що ризику розповсюдження чуми немає. Весною 1599 року, виступаючи перед королем, лікар запевняв, що та хвороба, що вже третій рік вражає країну, не є саме чумою. Однак на цьому етапі влада вже вживала заходів щодо подолання епідемії, наприклад палац у Мадриді обробляли оцтом щодня, а десятки людей було відправлено по всій країні з метою розслідування обставин виникнення та розповсюдження хвороби. Королівські агенти, що були розіслані по містам, доносили королю вірогідні версії виникнення хвороби: кастильці приписували це чарам однієї жінки, в країні басків взагалі

винуватицями стали всі представниці жіночої статі, тоді як в Сан-Себастьяні взагалі почали виганяти з міст всіх жінок, що не мали чоловіків та дітей. В Алькалі-де-Енарес, місті поблизу Мадрида, місцева влада наказала відділити здорових від хворих, вивізши останніх за межі міста у спеціально створені приміщення, що оброблялися різними ароматами, а персонал працював позмінно, отримуючи гарні харчі та чималі кошти. Померлих було поховано у глибокі ями, що оброблялися вапном. Місто ж було поділено на 8 округів, де окремо працювали місцеві жителі, оперативно інформуючи про наявність нових хворих. Таким чином вже у 1600-му році випадків чуми майже не фіксувалося.

Королівська влада частково перейняла цей локальний досвід, однак не могла розповсюдити його на території всієї Іспанії. Пізніше в деяких містах було введено навіть спеціальні посвідчення особи, де вказувалося місце проживання громадянина, це може бути ледь не першим аналогом посвідчення особи в сучасному розумінні на території Іспанії. Порушення карантинних мір строго заборонялося, іноді призначалися тілесні покарання, іноді й летальні, зазвичай таких заходів вживала саме королівська влада, однак за виконанням таких рішень мали слідувати місцеві органи правопорядку.

Торівля між містами відбувалася за допомогою *ermitas* — спеціальних скит, які дезінфікувалися різними способами, зазвичай ароматами, та залишалися поблизу потрібного міста. Ворота міст відчинялися о п'ятій ранку, а зачинялися о десятій вечора, було посилено охорону міст, збільшено кількість патрулів між містами та в містах, а шинкарям заборонялося приймати гостей до готелів та шинків.

Згодом чума все ж відступила, варто відзначити, що часто в європейській історії вона вже відступала й без дотримання доволі суворих карантинних заходів, як це було в описаному вище кейсі, однак дослідники вважають, що такі заходи допомогли Іспанії відносно не так болюче пережити цю страшну кризу.

РОЗДІЛ X
НОВА ТА НОВІТНЯ
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

***Польсько-українські відносини в контексті політик пам'яті
у 2014–2021 рр.***

Чухрай Станіслав

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

stas.chukhray@gmail.com

Політика пам'яті часто є одним з елементів, які приймають участь у формуванні "національних міфів", навколо яких ґуртується нація та держава. На її здійснення в першу чергу впливає розвиток політичної культури та громадянського суспільства. Але різні національні трактування певних історичних подій та постатей можуть призводити до напруження у відносинах різних країн і взаємовідносини між Польщею та Україною не стали винятком.

Розпад СРСР та "соціалістичного табору" в Східній Європі зумовив значні зміни в історичній політиці пам'яті обох країн під час посткомуністичної трансформації. Не дивлячись на те, що ця сфера традиційно є більш притаманною для внутрішньополітичного вжитку, але поступово питання політики пам'яті ставали і вагомим зовнішньополітичним чинником, в тому числі і в україно-польських відносинах. Це пов'язано з тим, що в Україні та Польщі в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. були сформовані різні підходи до історичної пам'яті, з часто протилежними оцінками історичних подій та окремих діячів. І тому дослідження впливу політики пам'яті двох країн на двосторонні відносини є актуальним.

Історіографія дослідження представлена статтями українських, польських істориків. Наприклад, в українській історіографії можна відзначимо статтю Г. Терещук, С. Кулицького та аналітичну доповідь "Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України". Польська історіографія представлена роботами Войцеха Конончук та Катаржини Єндрашик. Джерела, які були використані при дослідженні, представлені переважно мають офіційне походження.

Після революції гідності в Україні Польща деякий час сприймалась як один з ключових лобістів всередині ЄС та країна, з якою Київ вибудовував стратегічні відносини. Дійсно, в умовах російської агресії Польща завжди здійснювала активну підтримку України після 2014 року,

проте після приходу до влади правоконсервативної партії "Право і справедливість" у 2015 році завдяки історичній політиці двох країн зростає кількість протиріч, які формують конфліктне поле у двосторонніх відносинах.

Серед таких проблем в історичній політиці двох країн відзначимо такі:

– Протилежні погляди на діяльність УПА, наприклад, в Україні були прийняті закони, які розглядають бійців УПА як захисників незалежності України у Другій Світовій війні. Проте в Польщі їх діяльність розглядається як приклад геноциду польського населення. Так в 2015 році Верховна Рада прийняла закон про правовий статус борців за незалежність України, де серед інших організацій були вказані ОУН та УПА. Особливістю його схвалення стало те, ще за нього проголосували фактично під час перебування з візитом тогочасного президента Польщі Б. Комороського, що польська сторона розцінила як політичний ляпас. У 2016 р. Сейм Польщі ухвалив резолюцію, згідно з якою 11 липня встановлювалося як "День пам'яті поляків-жертв геноциду ОУН-УПА", а пізніше, під час змін закону про Інститут національної пам'яті 2018 року з'явилися статті про кримінальну відповідальність за заперечення злочинів українських націоналістів. Крім того, тогочасний міністр закордонних справ Польщі у 2015–2018 рр. В. Вашиковський неодноразово відзначався спірними заявами щодо України. Наприклад, в липні 2017 р. він оголосив, що "Україна не зможе увійти до Європи разом з Бандерою".

– Гострі дискусії викликають комемораційні практики обох країн щодо військових поховань. Одним зі спірних питань довгий час була символіка "Меморіалу львівських орлят" на Личаківському кладовищі у Львові. Крім того, в Польщі періодично відбувались випадки вандалізму щодо пам'ятників бійцям УПА, як, наприклад, у с. Грушовичі.

– Ще одним конфліктом у кінці президентської каденції П. Порошенко стала заборона в'їзду до Польщі т. зв. "особам з різко вираженою антипольською позицією" (до яких був віднесений тогочасний голова Інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович). В листопаді 2017 р. польські урядовці під час візиту відмовився відвідати музей-меморіал "Тюрма на Лонцького" у Львові через згадки про "польську окупацію".

Всі ці події вплинули на поступове погіршення відносин двох країн та обмеження контактів на найвищому рівні.

Після приходу до влади в Україні В. Зеленського відбулися певні зміни у відносинах між Україною та Польщею. В сфері історичної пам'яті відбулося певне "перезавантаження". Був змінений голова Інституту національної пам'яті (ним став А. Дробович замість В. В'ятровича) і було створено нові двосторонні робочої групи для вирішення проблемних питань. Проте, до швидкого їх вирішення це не призвело. Різні оцінки діяльності ОУН-УПА, Волинської трагедії тощо, залишаються і перспективи їх розв'язання залишаються досить примарними на цей час. Історичний тягар продовжує бути значним подразником у двосторонніх відносинах, не дивлячись на спільні геополітичні та соціально-економічні виклики.

***Самогубства М. Скрипника та М. Хвильового:
смерть на поталу комунізму чи удар в спину партії?***

Єременко Юлія

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
eremenkojulia8@gmail.com*

В історіографії постать М. Скрипника та М. Хвильового репрезентуються неоднозначно. У радянський час їх характеризували як націонал-ухильників (В. Емескузян, Ю. Бабко). Сучасні дослідники керуються ідеалізацією образів М. Скрипника та М. Хвильового як державних діячів (В. Солдатенко, І. Кошевілець). Запропоноване дослідження є спробою виявити процес інтеграції образу "правильної" більшовицької смерті та актів самогубства націонал-комуністів до радянського політичного дискурсу. Джерельна база дослідження різноманітна: справочинна (організаційно-розпорядча і звітна) документація ЦК КП(б)У, періодичні видання та нарративні джерела. Новизна роботи зумовлена тим, що в сучасній історіографії не досліджено факти самогубства М. Скрипника та М. Хвильового як складові процесу формування більшовицького дискурсу про смерть. Під час дослідження використано підходи політичної та культурної антропології.

У 1920-ті рр. утворюється нова форма поховального обряду, яка демонструє статус загиблого як "нової", народженої революцією, людини. На думку ідеологів партії, організація показового похорону повинна регулюватися "зверху" в разі смерті важливих функціонерів. У більшовицькому дискурсі склалися нові уявлення про "правильну" смерть, де навіть після загибелі людина має приносити користь суспільству. Наприклад, Є. Ярославський згадував про випадок, коли партієць заповів, щоб із його тіла зробили мило. Після першої хвилі самогубств комуністів, у 1925 році було розпочато дискусію щодо того, чи може більшовик покінчити з життям з власної волі. Партійна еліта ставилася до таких актів двоїсто: з виправданням, якщо комуніст перебував у полоні ворогів, та з осудом, якщо його скоєно на тлі особистих розбіжностей з лінією партії.

З точки зору психології кожен випадок самогубства є наслідком гнітючого впливу специфічних факторів, і відбувається як результат різкого прояву цих факторів на людську свідомість. За класифікацією Е. Дюркгейма самогубства М. Скрипника та М. Хвильового мають виражений аномічний характер, тобто є формою протесту після розчарування у діяльності. Але у більшовицькому дискурсі ці дві смерті трактуються як егоїстичні акти ухильництва. Виникає питання: як радянська влада створювала "потрібну" версію самогубства?

Перебуваючи під постійним наглядом спецслужб, в умовах розгулу арештів, М. Хвильовий, розуміючи неминучий фатум своїх ідеалів випускає собі кулю в скроню. Його поховали як справжню "нову" людину: маніфестаційно, з шопенівським маршем та урочистими промовами. Втім не оминула літератора і посмертна критика, так М. Хвильовий засуджений за ухил від лінії партії. Партійне керівництво в офіційних версіях обох випадків самогубства наголошувало на тому, що це наслідок буржуазно-націоналістичних впливів «ворогів» партії.

Вибір М. Скрипника обумовлений чітким оцінюванням політичної ситуації в країні та розумінням відсутності подальших перспектив. Після отримання новини про самогубство, владою видано план дій щодо організації похорону. У пресі партійці написали, що цей акт є недостойним для будь-якого комуніста, тож і хоронити треба інакше. Похорони

видались не тільки малолюдними, але й відверто провокаційними: під час поховальної процесії М. Скрипника засуджували, а преса випустила заангажовані матеріали зі сторінок його біографії.

Отже, обидва самогубства націонал-комуністів з точки зору більшовицького дискурсу є ударом в спину партії та не вписуються в образ "правильної" комуністичної смерті. Але поховано революціонерів по-різному: М. Хвильового як належного партійця, хоч і силами його товаришів, а М. Скрипника, "старого більшовика", — без комуністичної поваги. Ці два випадки були вельми показовими, тому партія замовчувала поховання останнього, адже це б свідчило про політичну нестабільність всередині країни.

***Місця пам'яті про євреїв у міських просторах сучасної України
(на прикладі Харкова, Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Донецька)***

Кабаргіна Варвара

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

kabarginmobile@gmail.com

Місця пам'яті, конфлікти та війни пам'ятей, пам'ять-травма, постпам'ять є актуальними темами в сучасному гуманітарному науковому просторі. Досліджуючи особливості формування місць пам'яті, присвячених єврейській громаді, в локусах сучасного Харкова, Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Донецька за допомогою компаративного аналізу було з'ясовано, що найбільш поширеними дискурсами пам'яті про євреїв є релігійний, освітній, меморіальний та комерційний, окреме місце за кількісним показником займає дискурс Голокосту. В сучасних містах, які перебувають у фокусі дослідження, пам'ять про Голокост представлена фрагментарно як унікальна подія, яка майже не інтегрується в загальну історію цих міст, історію України та історію Другої світової війни. Аналізуючи місця пам'яті про євреїв, можна визначити особливості функціонування пам'яті про громаду, створити умови для ревіталізації просторів пам'яті, комеморації і подальшого вивчення цієї проблематики в сучасній Україні.

В межах дослідження було створено базу даних, яка містить 103 позиції — об'єкти матеріальної культури, що містять пам'ять про єврейську громаду та Голокост у Харкові, Одесі, Дніпрі, Запоріжжі та Донецьку. Також було визначено, що пам'ять функціонує через декілька типів об'єктів: архітектурні споруди загалом пов'язані з євреями, освітні та наукові установи, колишні прибуткові й торгівельні будинки, меморіали та пам'ятні дошки, некрополі. За результатами діаграми було встановлено, що домінантними дискурсами пам'яті у Харкові є об'єкти пов'язані із Голокостом — 54 %, друге місце посідає освіта та культура — 38 %. На відміну від Харкова пам'ять про євреїв Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Донецька функціонує у більшій кількості дискурсів: релігійному, освітньому, меморіальному та комерційному, але найбільше представлена саме культурою та освітою: в Одесі цей показник становить 38 %, у Дніпрі — 44 %, в Запоріжжі — 50 %, в Донецьку — 45 %. На другому місці в Одесі, Дніпрі, Запоріжжі та Донецьку стоїть комерційний дискурс — об'єкти, пов'язані із діяльністю прибуткових та торгівельних будинків, культурно-діловий центр "Менора" (Дніпро), мережа кошерних ресторанів та кафе (Одеса, Дніпро).

Використовуючи сукупність наукових підходів в галузі "memory studies": роботи П. Нора, А. Ассман, наукові доробки М. Хальбвакса, Ю. Лотмана, Е. Хобсбаума, Е. Ренана, Ю. Сафронової, Г. Касьянова, М. Гона, праці з компаративістики: М. Крома, О. Міллера, а також цифрові, статистичні та візуальні матеріали було визначено найбільші локуси формування місць пам'яті про Голокост та Другу світову війну у Харкові, насамперед, — це пам'ятки розташовані в Дробицькому Яру; меморіальний комплекс по вул. 12 квітня на місці колишнього єврейське гетто; музей Голокосту, розташований по вул. Ярослава Мудрого; низка меморіальних дощок. На відміну від Харкова, дискурс Голокосту в Одесі, Дніпрі, Запоріжжі та Донецьку за кількісним показником є значно нижчим: так, в Одесі він становить 24 %, у Дніпрі — 15 %, Запоріжжі — 21 %, найнижчий показник має Донецьк — 11 %.

Отже, пам'ять про євреїв в Одесі, Дніпрі, Запоріжжі та Донецьку функціонує і представлена у більшій кількості дискурсів, ніж у Харкові, де пам'ять про єврейську громаду міста домінує в контексті про Другу

світову війну та Голокост, більшість громадських та релігійних споруд не збереглися до нашого часу, а, це становить певну "феноменальність" мультикультурного центру Слобожанщини, враховуючи той факт, що єврейська громада регіону була і є доволі чисельною, проте такого розвитку культурного та комерційного дискурсів як в Одесі, Дніпрі чи Запоріжжі немає. Перед історичною політикою та політикою пам'яті в Україні сьогодні стоїть ряд важливих завдань щодо інтеграції єврейської історії та розширенні ареалів місць пам'яті з метою подолання за А. Ассман "розпаду зв'язків" між пам'яттю "Я" та пам'яттю "МИ".

***Ідеальний опікун в теорії та практиці дворянських опік
(на матеріалах Державного архіву Житомирської області)***

Лоза Анна

*Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка
anna.loza690@gmail.com*

Дворянство, його станова структура та роль в суспільному житті Російської імперії є актуальною та популярною темою в українській та закордонній історіографії. Достатньо поширеним є дослідження присвячені дворянським зібранням та посаді предводителя дворянства. Що ж стосується дворянських опік, їх вивчення зосереджується, переважно, на описовій стороні їх функціонування. Наявні ж архівні матеріали та актові джерела розкривають значно ширший спектр тем пов'язаних з їх діяльністю. Зокрема у сфері соціальної історії та просопографії, де вивчення дворянських опік може доповнити наявну картину соціального становища дворян. Саме таким за направленістю є й запропоноване дослідження. Його метою є виокремлення образу ідеального опікуна, а отже, й зразкового представника дворянського стану за наявними джерелами з історії дворянських опік. Основною методологічною базою дослідження виступають наступні методи: історико-порівняльний, історико-системний, історико-типологічний, а також абстрагування та синтез.

Історіографічну базу дослідження дворянських опік умовно можна розділити на три тематичні групи. Перша з них — цікавиться опіками

з точки зору виконання ними своєї соціальної функції. До цього блоку відносимо праці: Н. Рудого, О. Малишева, Г. Корогод. Друга — це монографії та статті, які цікавляться опіками як одним зі станових корпоративних органів. Даний напрямок репрезентовано науковим доробком О. Барвінок, С. Корфа, С. Першина. Третя ж історіографічна група передбачає їх розгляд як самостійного об'єкта вивчення: Ю. Константинова, Є. Соловйова, Є. Гончарова, Є. Вьюнник, І. Васильєва.

Основними актовими джерелами вивчення дворянських опік є "Установи для управління губерній Всеросійської імперії" та "Повне зібрання законів Російської імперії". Вони, в доповненні архівними матеріалами, створюють цілісну картину характеру діяльності дворянських опік.

Базова ідея опікунства над сиротами дворян — надання належного рівня виховання та водночас турбота про фінансовий добробут малолітнього. Обидва пункти були необхідними для подальшої інтеграції вже повнолітньої особи як достойного члена привілейованого соціального стану. Відповідно майбутнього опікуна описували як людину: "Кои добродетели качествами своими, честностью и не зазорным поведением более подают надежды к призрению в здравии, благородном воспитании и пристойном содержании." При цьому до опікунства суворо не допускались марнотратці та порушники етосу стану. За зазначену поведінку дворяни могли тимчасово втратити право розпоряджатись власним майном. Або ж взагалі бути його позбавлені. В контексті опікунства подібне невідворотне вело до звільнення від даного обов'язку. Про це свідчать наявні в архівах матеріали по розгляду подібних справ та скарги на опікунів, що надходили, переважно, від наближених осіб та родичів сиріт.

Наголос на стриманості у веденні майнових справ та власній поведінці — це досить прагматичні вимоги до представників дворянського стану, які довгий час були основною опорою монархії. Адже економічне становище дворян та відсутність невдоволень серед селян, безпосередньо впливали на стабільність Російської імперії.

За "Установами для управління губерній Всеросійської імперії" виховання малолітніх сиріт за своєю суттю було швидше соціальним

обов'язком дворян, виявом їхньої корпоративної солідарності. Проте самі дворяни, зокрема через відсутність серйозного матеріального стимулювання, не поспішали до його виконання. Так серед документів знаходимо досить багато відмов від прийняття на себе обов'язків опікуна.

Таким чином, функціонування дворянського опікунства як явища — це погляд на процес виховання малолітнього як на процес становлення майбутнього представника дворянського стану. Опікуни мали бути взірцями для наслідування та людьми, які власними вчинками забезпечували виховання малолітнього для "соделания их полезными гражданами".

**Вищі навчальні заклади та інші установи,
студенти, аспіранти та співробітники
яких беруть участь у конференції**

- Державна Установа "Інститут всесвітньої історії НАН України".
- Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Львівський національний університет імені Івана Франка.
- КЗ ЛОР "Історико-краєзнавчий музей".
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України.
- Національний військово-історичний музей України.
- Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
- Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.
- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

ЗМІСТ

АРХЕОЛОГІЯ

Сидорович Володимир. Провінційно-римські культурні впливи на племена Європейського Барбарікуму (за матеріалами могильника Карів-I у Західному Побужжі) 4

Якимчук Тарас. Римський імпорт із могильника черняхівської культури чернелева-руського 6

Павлюкова Поліна. Орнаментована кераміка пам'ятки Генералка 2: результати та перспективи досліджень методом формування техніко-типологічних груп 8

ВОЄННА ІСТОРІЯ

Філімонов Дмитро. Військові дії на території Нижнього Присамар'я в лютому-квітні 1711 року та участь в них самарських фортець 11

Кондраков Станіслав. Формування та розвиток військово-теоретичних поглядів на морські десантні операції в СРСР (1921–1941рр.) 13

Кремєниця Крістіна. Командний склад штабу військових поселень в Чугуєві: перспективи дослідження колективної біографії 15

Бегларян Карен. Проблема вступу Османської імперії в Першу світову війну 18

ГЕНДЕРНА І ЖІНОЧА ІСТОРІЯ

- Бондаренко Наталія.** Єгипетська цариця як головна жриця: ідеологія, міфологія та основні релігійні функції. Культ Хатхор 21
- Омелюх Ірина.** Гендерний вимір радянської державної політики: жінка і проблема рівності 22
- Шевченко Олександр.** Типологія та генезис жіночого лідерства в громадах скопців та хлистів 24
- Пігарєва Анна.** Жінка у візантійській сім'ї IV-X ст.: рівноправна чи пригнічена? 25
- Ярош Вероніка.** Афганське жіноцтво в умовах режиму "Талібану" у 1996–2001 рр. 28

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

- Коломієць Марина.** Епістолярій І. М. Федорченка у фондах ІА НБУВ як складова інформаційного ресурсу наукових досліджень 31
- Лаврик Дмитро.** Образи Католицької церкви на сторінках видання "Журнал Московской патриархии" за період з вересня 1943 р. по березень 1953 р. 33
- Доценко Марія.** Міжнародні конгреси історичних наук (1990–2010-ті рр.): основні тенденції 35
- Линник Олена.** Внутрішня політика імператриці Анни Іоанівни у спогадах іноземців 37

Куліуш Михайло. Інтерпретація масових вбивств вірменського населення в Османській імперії упродовж 1915–1916 рр. за часів режиму Кемаля Ататюрка	39
---	----

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

Коломієць Олександра. Особливості виготовлення і використання будівельних матеріалів у середньо- та пізньовізантійському храмовому зодчестві: плінфа, вапняний розчин, будівельне каміння	43
--	----

Климова Софія. Графіті та їх статус у рамках парадигми сучасного мистецтва	45
---	----

Левченко Ілля, Котляр Олександра. Мова коносьєрства: Рембрандт ван Рейн у США та СРСР 1930-х рр.	47
--	----

Нагайченко Нікіта-Анастасія. Феномен віртуальної реальності у мистецтві України	50
--	----

Шматько Євгенія. Образи Миколи II та його сім'ї у кінематографі пострадянського періоду (1991–2000 рр.)	52
--	----

Модронюк Єгор. Трансформація радянської журнальної фотографії 1920–1930-х років	54
--	----

Рядинська Валерія. Історія виникнення та становлення вуличного живопису у Харкові	56
--	----

Шатілов Євгеній. Пропаганда, рекорди та міфологізація: спорт в СРСР у 1940-1990х рр. в радянському та пострадянському кінематографі ...	58
--	----

Гела Оксана. Місце і функції художніх засобів у конструюванні образів інтелігенції в радянській карикатурі	60
---	----

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ

- Новак Олександр.** Особливості кампанії із вилучення церковних цінностей у Харкові в 1922 році 63
- Комаров Андрій.** Образи насилля у російській православної книжності кінця XV – початку XVI ст. 65
- Андрющенко Владислав.** Перший Вовчанський округ Харківської єпархії у дорадянський час (друга половина XVII – початок XX століття) 67

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

- Шевченко Альона.** Образ лікаря у Стародавній Греції: (від міфічного Асклепія до реального Гіппократа) 71
- Лагодич Володимир.** Облога Константинополя 626 р. у висвітленні ромейських істориків 73
- Строй Олександр.** Проблема колабораціонізму у період римсько-сасанідського протистояння середини III ст. н. е. (на прикладі діяльності Мареада) 75
- Кумінова Катерина.** Образ варвара у творах Апулея 77
- Чепіженко Вадим.** Дипломатична кореспонденція Річарда II Плантагенета 79
- Завіруха Данило.** Кавалерійські підрозділи мобільного корпусу Галлієна 81

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

- Луценко Назарій.** Вплив Брексіту на "особливі" американсько-британські відносини (2017–2021 рр.) 85
- Саварин Віра.** Імміграційний закон Турко-Наполітано: перепустка Італії до Шенгенської зони 87
- Зацепіло Валентин.** Гуманітарна допомога США Радянській Росії (1919–1923 рр.) 89
- Кошельнік Владислава.** Тріанонський договір у політичному дискурсі правих партій Угорщини (2010–2020 рр.) 92
- Ткаченко Вадим.** "Холодна війна" й ідеологічні трансформації канадських лівих: кейс CCF-NDP 94
- Шаталова Тетяна.** Основні напрями інформаційної політики уряду М. Тетчер у Великій Британії (1979–1990 рр.) 96
- Сухорукова Юлія.** Роль Вацлава Гавела у дисидентському русі Чехословаччини 98

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

- Бойко Сусанна.** Казус Темпл Аннеке 102
- Машковська Ірина.** Дихотомія представлення офіційної догматики католицької церкви та суспільно-політичного розвитку Європи (XV – перша половина XVII ст.) 104
- Побуцька Софія.** Протестантська етика як основа формування багатовекторності реформаційного руху першої половини XVI століття 106

Пачковська Соломія-Анна. Внесок св.Івана від Хреста у католицьку реформу Нового часу: історико-духовний аспект 108

Лобачова Тетяна. Магістрат та боротьба з пандемією у Венеції XVI ст. 110

Кіктенко Олександр. Дії королівської та місцевої влади у боротьбі з епідемією чуми в Іспанії у 1596–1601 роках112

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Чухрай Станіслав. Польсько-українські відносини в контексті політик пам'яті у 2014–2021 рр.115

Єременко Юлія. Самогубства М. Скрипника та М. Хвильового: смерть на поталу комунізму чи удар в спину партії?117

Кабаргіна Варвара. Місця пам'яті про євреїв у міських просторах сучасної України (на прикладі Харкова, Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Донецька)119

Лоза Анна. Ідеальний опікун в теорії та практиці дворянських опік (на матеріалах Державного архіву Житомирської області) 121

Список установ 124

Наукове видання

Каразінські читання

(історичні науки)

Тези доповідей 75-ї Міжнародної наукової конференції

Українською, англійською мовами

Редактор: Нижнікова С. В.

Укладач: Павлюкова П. С.

Комп'ютерне верстання: Янкул О. М.

Оригінал-макет: Янкул О. М.

Тексти подаються в авторській редакції

Автори несуть повну відповідальність за підбір,
точність та достовірність наведених фактів,
економіко-статистичних даних та інших відомостей

61022, Харків, майдан Свободи, 4.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна